

2011
II.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SCHWARCZENBERGER HANNA: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása

DEBRECZENI LILLA: Szükséges-e külön büntető igazságszolgáltatás a fiatalkorúaknak?

SZÁNTÓ ZOLTÁN – TÓTH ISTVÁN JÁNOS – VARGA SZABOLCS – CSERPES TÜNDE:

A korrupció típusai és médiareprezentációja Magyarországon 2001–2009

FINSZTER GÉZA: A korrupció nyomozása

NYIRI SÁNDOR: A Nemzeti Védelmi Szolgálatról

59.
évfolyam

TARTALOM 2011/11.

SUMMARY (3–4)

SCHWARCZENBERGER HANNA

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása (5–33)

DEBRECZENI LILLA Szükséges-e külön büntető igazságszolgáltatás a fiatalkorúaknak? (34–52)

SZÁNTÓ ZOLTÁN – TÓTH ISTVÁN JÁNOS – VARGA SZABOLCS – CSERPEŠ TÜNDE

A korrupció típusai és médiareprezentációja
Magyarországon 2001–2009 (53–74)

FINSZTER GÉZA A korrupció nyomozása (75–97)

NYIRI SÁNDOR A Nemzeti Védelmi Szolgálatról (98–117)

■ HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

PAP ANDRÁS LÁSZLÓ Sorozatgyilkosok nyomában: Ted Bundy (118–135)

■ EURÓPAI UNIÓ

A hónap eseményei
az EU bel- és igazságügyi együttműködése terén
(136–140)

SZERZŐINK 2011/11.

CSERPES TÜNDE doktorandusz, University of Chicago,
tudományos segédmunkatárs,
BCE Szociológia és Társadalompolitika Intézet,
Korrupciókutató-központ

DR. DEBRECZENI LILLA ügyészégi fogalmazó,
II–III. Kerületi Ügyészség

DR. NYIRI SÁNDOR nyugállományú vezető ügyész

DR. PAP ANDRÁS LÁSZLÓ egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem,
tudományos főmunkatárs, osztályvezető,
MTA Jogtudományi Intézet

SCHWARCZENBERGER HANNA
V. évfolyamos hallgató,
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

DR. SZÁNTÓ ZOLTÁN egyetemi tanár,
BCE Szociológia és Társadalompolitika Intézet,
Korrupciókutató-központ

DR. TÓTH ISTVÁN JÁNOS tudományos főmunkatárs,
MTA-KTI, egyetemi magántanár,
BCE Szociológia és Társadalompolitika Intézet,
Korrupciókutató-központ

VARGA SZABOLCS doktorandusz,
BCE Szociológia és Társadalompolitika Intézet,
Korrupciókutató-központ

DR. SZABÓ ADRIENN tanácsos, Európai Együttműködési Főosztály,
osztályvezető, BM EU Együttműködési Főosztály

SUMMARY

Schwarzenberger, Hanna

Juvenile Criminal Justice [5–33]

The author provides a comprehensive, sociology-, criminology- and procedural law-based analysis of juvenile criminal law, along a set of recommendations for legal reform.

Debreczeni, Lilla

Do We Need a Special Juvenile Criminal Justice System? [34–52]

The author provides an assessment of current debates, challenges and trends on juvenile criminal justice, focusing on reintegration, education, and alternative sanctioning options.

Szántó, Zoltán – Tóth, István János –

Varga, Szabolcs – Cserpes, Tünde

Types of Corruption and its Media Representation in Hungary (2001–2009) [53–74]

Following the explication of four ideal typical corruption transactions within the principal-agent-client model, and their depiction as simple directed graphs, the authors present findings of their recent media content analysis.

Finszter, Géza

Investigating Corruption [75–97]

The author provides a thorough analysis of the difficulties of investigating corruption, and bribery in particular. The areas in focus include the lack of immediate victims, the peculiarities of conspiracy and the recording of personal evidence. Special emphasis is put on the importance of internal supervision and financial control within public authorities, as well as the use of secret information gathering and specialized methods for interrogating witnesses and whistle blowers.

Nyiri, Sándor

On the National Defense Service [98–117]

The author provides a description of the National Defense Service, a newly established organization which performs internal investigative and crime prevention functions within the police force. Special attention is given to the description of the conceptual background, and the personal and material scope of this new amendment to the Act on Police, as was to the rules of

SUMMARY

determining the requirements of an impeccable lifestyle and trustworthiness, both set forth by the law.

Pap, András László

In the footsteps of serial killers: Ted Bundy [118–135]

Following a general description of investigative strategies, the author provides an overview of the criminal history and criminal profile of one of the world's most well known serial killers.

■ TOPIC-WATCH

Szabó, Adrienn

Monthly overview of EU legislation and relevant events [136–140]

SCHWARCZENBERGER HANNA

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása

A fiatalkorúak bűnözése igen régóta foglalkoztatja a bűnügyi tudományok művelőit. Egy olyan összetett, több tényező által meghatározott jelenségről van szó, amely problémát jelent minden korban és társadalomban. A jogalkotók már a XVIII. század végén felismerték az életkor és a bűnözés közötti összefüggést, valamint e speciális elkövetői kategória eltérő kezelésének indokoltságát, a XX. század elején pedig kialakultak a fiatalkorúakra vonatkozó különleges anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási szabályok, amelyek a jelenhez közelítve egyre több garanciával egészültek ki. Általános jellemzőit tekintve elmondható, hogy a felnőttekéhez képest enyhébb rendelkezések az irányadók, a szankciók elsődleges célja a nevelés és a megelőzés, nem pedig a megtorlás. Kérdés azonban, hogy a fiatalkori bűnözés visszaszorításához elegendő-e új büntetőjogi szabályokat alkotni, hiszen a kriminalitás alakulásában számos tényező szerepet játszik.

Sokat hangoztatott felfogás, hogy a fiatalkori devianciák jelentik a felnőttkori bűnözés lehetséges utánpótlását. A tanulmány első felében ezért a fiatalkori bűnözés (mint a deviancia egy megnyilvánulási formája) kriminológiai, szociológiai és pszichológiai aspektusait vizsgálom, ezt követi a hatályos szabályozás bemutatása. A tanulmányt összegzés és reformjavaslatok zárják.

A fiatalkori bűnözés hazai tendenciái napjainkban

A fiatalkori bűnözés az össz-bűnözés része, egy minden korban és kultúrában előforduló jelenség, terjedelme azonban az elmúlt évtizedekben rohamosan növekedett. Szinte mindennap hallani fiatalok által elkövetett, sokszor büntetőjogi tényállást is megvalósító cselekményekről. Mi indokolja a megkülönböztetett figyelmet? Miért választja egy fiatal a deviáns utat, ha tudja, hogy az egyrészt a társadalom rosszallását váltja ki, másrészt meghatározott feltételek fennállása esetén büntetőjogi következményekhez is vezethet? Mekkora a fiatalkori bűnözés aránya? Valóban annyira súlyos a helyzet, mint amiről nap nap után értesülhetünk a médiából? Milyen megelőzési, illetve utógondozási lehetőségek állnak rendelkezésre? Ezekre a kérdésekre igyekszik választ adni a fejezet.

*A fiatalkorú fogalma,
a megkülönböztetett figyelem szociológiai indokai*

Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) 107. § (1) bekezdése szerint fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem. Rájuk eltérő, a felnőttekéhez képest enyhébb büntető anyagi és eljárásjogi szabályok vonatkoznak, az intézkedések elsődleges célja a nevelés és a megelőzés. A kedvezőbb elbánásnak több indoka is van. A fiatalkor egy olyan, speciális biológiai és pszichológiai jellemzőkben bővelkedő időszak, amelyben számos fizikai, érzelmi és morális változás zajlik le. Ezek következtében a fiatal sokkal könnyebben befolyásolható, de nemcsak a rossz, hanem a jó irányba is, így esetükben kedvezőbb a megelőzés lehetősége. Náluk még nem ment végbe a teljes szocializációs folyamat, személyiségük ekkor van kialakulóban, kiemelkedő a kortárs csoportok jelentősége. A negatív családi vagy társadalmi tendenciákra csekély befolyásuk van, nehezen tudják feldolgozni a felnőtté válás folyamatával együtt járó nehézségeket. A kiemelt figyelem azért is fontos, mert a fiatalkori bűnözés jelenti a felnőtt bűnözés lehetséges utánpótlását, a felnőtt társadalom szocializációs hiányosságait jelzi.¹

A fiatalkori bűnözés okai

Az ember személyiségének fejlődése bár egységes folyamat, mégis minőségileg különböző szakaszokra tagolódik. A személyiségfejlődés ilyen sajátos szakasza a fiatalkor, az a 12 és 14, valamint a 18 és 20 éves kor közötti időszak, amely a gyermek- és felnőttkor közötti átmenetet, a felnőtté válás szakaszát foglalja magában. Kétségtelen, hogy a fiatalkor kezdete egybeesik a nemi éréssel, egy olyan jelentős biológiai változással, amely erősen kihat a fiatal magatartására. Az azonban, hogy ezek az új érzések és indulatok milyen célokban és törekvésekben nyilvánulnak meg, mindenekelőtt a fiatalkorú tudati állapotától, a korábbi és a jelenlegi életkörülményeitől, neveltetésétől és a látott, tapasztalt magatartásmintáktól függ. A fiatalkorúnak a társadalomba való beilleszkedése, a társadalomhoz való viszonya az életmódjától, a nevelésétől és a képzésétől függ. A fiatalkorú, aki fejlődésének minden egyes szakaszában, otthon és az iskolában egyaránt a társadalmi követelményekhez igazodó

¹ Rosta Andrea: A deviáns viselkedés szociológiája. Loisir Könyvkiadó, Budapest–Piliscsaba, 2007, 242. o.

nevelésben és képzésben részesül, szükségleteit törvényes úton is ki tudja elégíteni, képes saját cselekményét társadalmi szempontból értékelni, felismerni annak jó vagy rossz oldalát, hasznos vagy káros következményeit, és ehhez igazítani a magatartását. Másik oldalról nézve viszont az a fiatalkorú, akinek nevelését, illetve képzését elhanyagolták, vagy éppen a társadalmi érdekekkel ellentétes nevelésben részesült, aki a szükségleteit társaihoz hasonló módon nem tudja kielégíteni, adott feltételek megléte esetén könnyen szembekerülhet a társadalmi együttélés szabályaival, megsértheti a hatályos törvényeket. A fiatalkori bűnözés objektív okait és feltételeit tehát a fejlődését meghatározó körülményekben kell keresni: a családban, az iskolában, a szociális helyzetben, a kortárs csoportok befolyásában, a különféle társadalmi problémákban és a média szerepében.

A családnak, mint elsődleges szocializációs színtérnek, kiemelt szerepe van a fiatalok bűnöző magatartásának kialakulásában. Ez az a közeg, amelyben a gyermekek elsajátítják a különféle szocializációs mintákat, értékrendeket, amelyek alapján élni fogják az életüket, és amelyeket ők maguk is továbbadnak a gyermekeiknek. A család nem megfelelő működése esetén a fiatalnál szocializációs zavarok léphetnek fel, amelyek valószínűsítik a deviáns magatartások kialakulását.² A rendezetlen családi életkörülmények, a sok konfliktus, a szülők devianciái mind hozzájárulnak a bűnözővé válás folyamatához. Problémát jelent a szülők ridegsége, érzelmi elutasítása, közömbös viszonyulása gyermekükhöz, a nevelési ismeretek hiánya vagy a következetlen, eltérő módszereket alkalmazó nevelés, valamint a túl szigorú vagy túl engedékeny családi légkör. A bántalmazás, a terror és az elhanyagoló környezet ugyancsak jelentős indikátor.³

A következő fontos szocializációs színtér a fiatal életében az iskola, ami nem választható el a családtól, hiszen az otthonról hozottak jelentősen befolyásolják az iskolai teljesítményt és viselkedést. Az iskola a szocializáció másodlagos helyszíne, így fontos szerepet játszik a társadalomba való beilleszkedés folyamatában. Ha a fiatal az iskolában negatív tapasztalatokat szerez és ezek kezeléséhez nincsenek vagy csak helytelen eszközei vannak, az a közösséggel szembeni negatív érzelmek kiváltásához, egyfajta közösségellenesség kialakulásához vagy további erősödéséhez vezethet. Az eredmények sikertelensége esetén frusztráció lép fel, és ha ez hibás tanári magatartásokkal és kö-

² Ambrus Zoltán: A deviancia szociológiája. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2008, 107. o.

³ Csemáné Váradi Erika: Helyzetkép Magyarországon és a világban: kiskorú elkövetők és áldozatok. In: Borbíró Andrea – Kerezi Klára: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2009, 259. o.

vetkezetlenséggel párosul, arra sarkallhatja a fiatalt, hogy az iskolát otthagya más (tipikusan bűnöző) „karrierlehetőségek” után nézzon, vagy egyszerűen csak célok nélkül az utcán lézengve töltse idejét.⁴ Az iskolai végzettség, illetve annak hiánya is fontos a fiatalkori bűnözés okainak vizsgálatánál, mivel meghatározza a fiatal jövőbeni esélyeit a továbbtanulásra, a későbbiekben pedig az érdeklődési körének és szellemi képességeinek megfelelő munka végzésére.

A jövedelmi viszonyok vizsgálatai alapján elmondható, hogy a fiatalkorú bűnözők igen jelentős része átlagon aluli jövedelmű családokból kerül ki. A rosszabb egzisztenciális helyzettel rendszerint együtt járnak a kevésbé kulturált életviszonyok, valamint a kielégítetlen jogos szükségletek, amelyek káros hatással lehetnek a fiatal fejlődésére. További összefüggés figyelhető meg a sokgyermekes családok és a fiatalkori bűnözés között, hiszen a sok gyermek egyrészt nevelési problémát, másrészt pedig anyagi gondokat is okozhat.⁵

A baráti kapcsolatok során kialakuló szerepek is jelentős hatással vannak a fiatalok viselkedésére. Ebben a korban természetes a felnőtt társadalom normáival való szembehelyezkedés, a fiatalok sokkal jobban befolyásolhatók, és felügyelet nélkül még az egyébként jó magaviseletűek is könnyen bűnöző szubkulturák tagjaivá válhatnak.⁶ Ha a fiatal nem kötődik a családjához és az iskolában sem találja meg a helyét, máshol fogja keresni az emberi kapcsolatokat. Az ilyen fiatal számára igen fontosak a szubkulturális csoport előnyei: elfogadást, támaszt, szolidaritást, emberi közelséget, érzelmi kapcsolódási pontokat, méltánylást nyújt számára. A szubkulturális csoport megtanítja a fiatalt egy alternatív életmódra: mit, miért, hogyan lehet és kell tenni a többségi társadalom által elfogadott értékrend és normarendszer szerint. Ha azonban ez éppen egy deviáns szubkultúra, jó esély van rá, hogy maga is bűnözővé válik, mivel a csoportban csak így tud érvényesülni, csak így fogja őt a közösség többi tagja elfogadni.⁷

A társadalmi problémák, az értékválság szerepe ismert a felnőttkori bűnelkövetés indikátorai között.⁸ Nincs ez máshogy a fiatalok esetében sem, csak

⁴ Rosta Andrea: i. m. 216. o.

⁵ Ambrus Zoltán: i. m. 107. o.

⁶ A szubkultúra a domináns kultúrától eltérő és/vagy abba ütköző, önálló érték- és normarendszerrel bíró alkultúra. Rosta Andrea: i. m. 44. o.

⁷ Kisida Erzsebet: A fiatalkorúak deviáns magatartását befolyásoló tényezők. In: Papp János: Devianciák és ifjúság. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2005, 94. o.

⁸ Az értékválság vagy más néven anómia fogalmával és szerepével részletesen Émile Durkheim és Robert King Merton foglalkozott. Fleck Zoltán: Szociológia jogászoknak. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004, 230. o.

náluk közvetetten nyilvánul meg: az anómia felnőttekre gyakorolt hatása rajtuk csapódik le, a felnőtt társadalom által közvetített mintákat ők veszik át és adják tovább a későbbi generációknak. A társadalmi problémák egyre elterjedtebbé teszik a különféle élvezeti szerek (alkohol és pszichoaktív anyagok) fogyasztását, még a jobb szociális helyzetben lévők körében is. A statisztikai adatok szerint a fiatalok bünelkövetésében közrejátszó oksági tényezők között kiemelt az alkohol és a kábítószer szerepe⁹, a kábítószerrel való visszaélés pedig már önmagában is büntető törvénykönyvbe ütköző magatartást valósít meg.¹⁰ A társadalom által elvárt szerepekben való helyt nem állás, a meg nem felelés fájdalmas kudarcélményekkel terheli meg a válságban lévő serdülőt. Értéktelennek érzi magát, feladja a terveit, a sikerre, hatékonyságra való törekvését.

A média által közvetített idealizált világ nagymértékben befolyásolja az emberek viselkedését és gondolkodásmódját. A fiataloknál ez hatványozottan igaz, a média ma már a diákok életének szinte minden területén meghatározó szerepet játszik, az értékrendjükön, gondolkodásmódjukon és beszédkultúrájukon kívül sokszor még időbeosztásukat¹¹, öltözködésüket és hajviselésüket, sőt gyakran étkezési szokásaikat¹² is ez határozza meg. Még nagyobb gondot okoz a média által közvetített erőszak szerepe. Statisztikákból megállapítható, hogy a fiatalok által elkövetett bűncselekmények között folyamatosan emelkedik az erőszakos bűncselekmények száma¹³, ami mögött, ha nem kizárólagos jelleggel is, de nyilvánvaló az egyre több erőszakot ábrázoló média szerepe. Az alapvető veszélyforrás az, hogy a fiatalok túlzottan sok olyan információhoz jutnak, amelyet nem is tudnak rendesen feldolgozni, így nagy a félreértelmezés veszélye (például egy gyilkos kvázi hősként, pozitív karakterként való szerepeltetése azt sugallhatja számukra, hogy követendő példáról van szó). Egyre több baleset származik például abból, hogy a diákok utánózzák a rajzfilmekben látott akciót. Mindezek mellett a téves, eltorzított információk, a személyes kapcsolatok háttérbe szorítása és a fogyasztásközpontúság negatív hatásairól sem szabad elfeledkezni.¹⁴ A média napjainkban értékközlővé vált, az értékmé-

9 Tájékoztató a gyermekkorúak és fiatalok bünelkövetésével összefüggő egyes kérdésekről, 2009. Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest, 2010, 30. o.

10 Btk. 282–282/C §

11 Gyakran hallani a fiatalokról a tipikus „Sietnem kell, mert kezdődik a ...” mondatot.

12 Egyértelműen a média által közvetített ideálkép negatív hatása a főként lányoknál megjelenő anorexia (szándékos nem evés) és bulimia (váltakoznak az éhezés és a túlevés szakaszai). Szabó Ibolya Anna: Új típusú függőségek. In: Papp János: i. m. 68. o.

13 Tájékoztató a gyermekkorúak és fiatalok... i. m. 24. o.

14 Rosta Andrea: i. m. 219. o.

rő pedig a pénz, a siker és a gazdagság. Sok fiatal bármit képes megtenni, hogy ezeket elérje, és így a nyertesek, a „menők” kategóriájába tartozzon.

A fiatalkori bűnözés számokban

A szociológia a huszadik század elején kezdett el foglalkozni a fiatalkori bűnözéssel, felismerve, hogy súlyos társadalmi problémáról van szó. Az 1950-es években jelentős csökkenést lehetett tapasztalni a fiatalkorúak bűnözési statisztikájában. Az 1960-as évektől azonban növekedés volt megfigyelhető, megjelentek a bűnöző galerik.¹⁵ Az 1970-es évektől előtérbe került a fiatalkori devianciák szaktudományos vizsgálata, az 1980-as évektől pedig a csoportos fiatalkori bűnözés került a kutatások középpontjába.¹⁶ A rendszerváltozás után az 1990-es években jelentősen megemelkedett a fiatalkorú bűnelkövetők száma: míg 1980-ban a számuk 6536 volt, addig 1990-re ez csaknem megkétszereződött, 12 264-re nőtt.¹⁷ Az évtized közepéig folyamatos növekedés, majd onnantól lassú csökkenés figyelhető meg, 1999-ben az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők száma 11 540 volt.¹⁸

Az utóbbi években csökkent a fiatalkorú bűnelkövetők száma. Míg 2005-ben 12 197 fiatalkorú bűnelkövető vált ismertté, addig 2009-ben csak 10 036. A területi megoszlást tekintve megállapítható, hogy 2009-ben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében követték el a legtöbb bűncselekményt (szám szerint 1131-et), de igen magas volt az arány Budapesten (955), valamint Pest (954) és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (801). A legjellemzőbb bűncselekménycsoport a vagyon elleni bűncselekmények (5731), azon belül a lopás, a betöréses lopás és a rablás. 2009-ben a korábbi évek tendenciáival ellentétben csökkent a garázdaságot (1696) és a kábítószerrel való visszaélést (408) elkövető fiatalkorúak aránya. A bűncselekményekben részt vevőknél jellemző volt a csoportos elkövetés, valamint a lányok növekvő aránya (2005-ben a fiatalkorú lány elkövetők aránya még csak 14,82 százalék volt, ez az arány 2009-re 16,22-ra növekedett). A bűnelkövetők életkorát vizsgálva megállá-

¹⁵ A galeri szoros személyes kapcsolatokról álló csoport, amely közös identitást és megbecsülést ad tagjainak. Jellemző rá, hogy eredetileg nem illegális tevékenység végzése céljából szerveződik, erős benne a csoportszellem és a tagok közötti kooperáció. A galerik a kalandkeresés forrásai, nagyságukban és szervezetségükben változhatnak, különböző státusú szerepek létezhetnek bennük. Rácz József: Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori „devianciák”. Magyar Pszichiátriai Társaság, Budapest, 1989, 14. o. 16 Uo. 38–40. o.

¹⁷ Rácz József: Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák. In: Papp János: i. m. 99. o.

¹⁸ Tájékoztató a bűnözésről 2009. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Rendészeti Kodifikációs Főosztálya–Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, 2010, 45. o.

pítható, hogy a 17 évesek vannak a legtöbben (3021). A családi környezet vonatkozásában a legjellemzőbb, hogy a szülők együtt nevelik a gyereket. A bűnelkövetésben közrejátszó leggyakoribb okai tényező az alkoholos befolyásoltság volt (837 esetben), míg kábítószer, illetőleg kábító hatású anyag hatása alatt kevesebben bűnöztek. A sértettek és elkövetők viszonyát vizsgálva az állapítható meg, hogy a fiatalkorú bűnelkövetők legnagyobb arányban idegenek sérelmére követték el a bűncselekményeket (az esetek 41,07 százaléka). A fiatalkorúak részvételével elkövetett bűncselekmények száma 2009-ben az előző évekhez képest csökkenő tendenciát mutatott.

Az előzetes letartóztatások (344 eset) és az őrizetbe vételek (637 eset) aránya a korábbi évekhez képest 2009-ben volt a legmagasabb. A fiatalkorú gyanúsítottak ellen folytatott nyomozások több mint fele végződött vádemeléssel, a nyomozásmegszüntetések aránya lényegileg nem változott (33,43 százalék), és a fiatalkorú bűnelkövetők élőélet szerinti megoszlásánál sem tapasztalható lényeges változás (2009-ben a büntetlen előéletűek aránya 84,7, a büntetett előéletűeké pedig 15,3 százalék volt). A jogerősen elítélt fiatalkorúak száma 2009-ben 6309 volt, a legtöbb esetben önállóan alkalmazott mellékbüntetések és intézkedések kiszabására került sor (3933), jellemzően próbára bocsátásra és megrovásra. A pénzbüntetések száma csökkent (271), míg a szabadságvesztés-büntetéseké nem változott jelentős mértékben (1762).¹⁹

A bűnmegelőzés és a visszaesés elkerülése

A bűnmegelőzésnek nincs egységes definíciója, meghatározása igen sokféle lehet. Legáltalánosabb értelemben véve „minden olyan tevékenység, legyen az egyéni vagy csoportos, magán vagy állami, amely egy vagy több bűncselekmény bekövetkeztét megakadályozza”. A Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája szerint „minden olyan intézkedés és beavatkozás, amelynek célja vagy eredménye a bűnözés mennyiségi csökkentése, az állampolgárok biztonságérzetének minőségi javulása, történjék az a bűnalkalmak csökkentésével, a bűnözést előidéző okok hatásának mérséklésével, vagy a sértetté válás megelőzésével”²⁰.

A fiatalkori bűnmegelőzés a Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának egyik prioritása, amely nem választható el az általános bűnmegelőzéstől, mivel azonban a fiatalkorúak bűnözése összetett jelenség, a rá adott vála-

¹⁹ Tájékoztató a gyermekkorúak és fiatalkorúak... i. m. 4–6., 24–43. o.

²⁰ Borbíró Andrea: Bűnmegelőzés. In: Borbíró Andrea – Kerecsi Klára: i. m. 112. o.

szoknak is kellően differenciáltaknak kell lenniük, tehát még komplexebb feladatot jelent. A fiatalkori bűnmegelőzés csak akkor lehet eredményes, ha a kérdést az állami szerepvállaláson túl össztársadalmi feladatként is kezelik.²¹

A fiatalkori bűnözés növekedése nyomán hazánkban már az 1960-as évek második felében felismerték a gyermek- és ifjúságvédelem szükségességét, bűnmegelőzési intézmény- és eszközrendszer hiányában azonban a megoldás kezdetben a szigorú felelősségre vonás volt. Az első kriminológiai vizsgálatot Örkényben végezték 1970-ben. A felmérés megállapításainak elemzése után meghatározták a megelőzésre vonatkozó feladatokat, ezáltal a bűnmegelőzés a kizárólagos rendőri feladattól valóságos közügy lett. A fiatalkori bűnmegelőzés fejlődésének történetében a következő fontos évszám 1976, amikor is Ócsán és Gyálon ankétot rendeztek a fiatalkorúak bűnmegelőzésének kérdéséről. A rendezvényeken különféle intézkedési terveket dolgoztak ki a gyermek- és ifjúságvédelmi munkára, ezek hatékonyságát a néhány évvel később tartott kerekasztal-beszélgetéseken értékelték. Az eredmény mindkét esetben pozitív volt: az intézkedések következtében csökkent a fiatalkorúak bűnözése. A következő években kísérleti jelleggel több magyar városban is bűnmegelőzési szervezetek alakultak (az első ilyen Budakeszin hozták létre 1987-ben), amelyek lehetőséget nyújtottak a tapasztalatok gyűjtésére. A rendszerváltozás után növekedett a fiatalkori bűnözés, aggasztó méreteket öltött a gyermekszegénység és az elhanyagolt, bántalmazott gyermekek száma, ez rádobbanntette a felnőtt társadalmat, hogy a fiatalok társadalmi beilleszkedésének segítése érdekében azonnali intézkedésre van szükség.²²

Régóta ismert tény, hogy könnyebb és olcsóbb megelőzni a jogellenes magatartásokat, mint negatív hatásait elhárítani.²³ Ez a megállapítás különösen igaz a fiatalkorúak tekintetében, hiszen esetükben a korai beavatkozás több pozitív eredménnyel kecsegtet, mint felnőtt korú társaiknál. A bűnmegelőzés egyik legalapvetőbb lehetősége az egyéni, családi szinten történő prevenció. Ha egy szülő megtanítja a gyermekének a társadalmi együttélés szabályait, és ezeket be is tartatja vele, már megtette az első (és talán legfontosabb) lépést. A család fontosságával a fiatalok is tisztában vannak. Egy 2004-es vizsgálat²⁴

21 Deák Péter: A fiatalkorúak büntügyei. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények II. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2003, 143. o.

22 Orell Ferenc János: A fiatalkorú bűnözés megelőzésének ügyészi tapasztalatai. Belügyi Szemle, 2006/3., 25–33. o.

23 Deák Péter: i. m. 141. o.

24 A vizsgálatra 2004. május 4. és 7. között került sor Tökölön és Szirmabesenyőn a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében. Rosta Andrea: A fiatalkori bűnözés megelőzése. Tanulmányok II. Biztonságos Magyarorszáért Közalapítvány, Budapest, 2005, 388. o. [BMK Kiskönyvtár]

szerint a megkérdezett fiatalok 55 százaléka a fontosabb kérdésekben és döntésekben a szüleire hallgat leginkább.

Más megoldások szükségesek a már bűnelkövetővé vált fiataloknál. Az említett vizsgálat tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy célszerű lenne a szülőket, családtagokat már a korai fogva tartás idejére bevonni a javító, nevelő munkába, ehhez azonban elengedhetetlen részletesebb, átfogóbb környezettanulmányok készítése. Egy másik lehetőség a büntetés-végrehajtási intézetben folyó felelősségre vonó, oktató és nevelő tevékenység a különféle, személyre vagy csoportokra szabott alternatív eszközökkel, programokkal, megfelelő környezeti elhelyezés és élettér nyújtásával. Fontos még megemlíteni az általános megelőzésre irányuló politikai törekvéseket mint prevenciós eszközöket. Ez a legtágabban értelmezett megelőzés, amelynek részesei a különféle szakpolitikák, a társadalom egyes tagjai és az egyházak.²⁵

Mi a teendő azonban a bűnismétlő fiatalok esetében, akik „a prevenciós politika élő kritikái, hiszen mindennemű intézményi segítség, illetőleg a büntetés-végrehajtás intézményeiben folyó pedagógiai munka után is, újból és újból elkövetnek valamilyen jogsértést”²⁶? Esetükben a pártfogó tevékenység bizonyult a leghatékonyabb eszköznek, a pártfogó ugyanis közvetlen személyes kapcsolatban áll a fiatalokkal, az előírt pártfogói feladatok teljesítésével pedig képes befolyásolni az elkövető életét. A pártfogó felügyelet a büntetés-végrehajtás szerves kiegészítője, alkalmas arra, hogy annak hiányosságait pótolja, ezen felül egyfajta közvetítő szerepet lát el az elkövető, az elítélt és a társadalom között.²⁷

Meg kell említeni a Jóvá Tett Hely Képzési, Támogató és Szabadidős Központot, mint a pártfogó felügyelet háttérintézményét, amely gondoskodik az előírható külön magatartási szabályok végrehajtásáról. A Jóvá Tett Helyen különféle, a szociális készséget fejlesztő csoportfoglalkozásokat is tartanak (például agressziókezelő, önismereti tréning, drámapedagógiai foglalkozás). A szabadidős központ munkatársai ezen felül az álláskeresésben is segítséget nyújtanak a fiataloknak. A Jóvá Tett Hely partnerintézménye a Váltó-sáv Alapítvány, amely harmincéves korig nyújt segítséget börtönbüntetésüket töltő vagy már szabadult fiatalok számára és fiatal felnőtteknek. Az alapítvány munkatársai vállalják a fiatalok érettségire felkészítését, életvezetési tanácsokat nyújtanak nekik és gondoskodnak a mentálhigiénés ellátásukról. A Váltó-sáv volt bűnöző fiatalokat is bevon a munkájába, ők példaként szolgálhatnak

²⁵ Rosta Andrea (2005): i. m. 332–337. o.

²⁶ Uo. 278. o.

²⁷ Uo. 334–336. o.

a börtönből szabadultaknak. Az alapítvány tevékenysége kiterjed a büntetésüket letöltő fiatalok hozzátartozóinak lelki támogatására is.²⁸

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása

A fiatalkorúak büntetőjoga komplex jogterület, olyan speciális anyagi és eljárásjogi szabályokat foglal magában, amelyeknek összhangban kell állniuk egymással. Ezeket a normákat a gyermekvédelem eszközei egészítik ki.²⁹

Számos nemzetközi és európai uniós dokumentum³⁰ rögzíti a fiatalkorúakkal való eltérő elbánás³¹ követelményeit, lényege, hogy az elkövető érdekeit is szolgálja, büntetések helyett inkább intézkedéseket alkalmaznak a törvénnyel összeütközésbe kerülő fiatalkorúval szemben, elősegítve ezzel a speciális prevenciót. Ez akkor valósulhat meg, ha a büntetőjogi reakció igazodik a fiatalkorú személyi körülményeihez, segíti a reszocializációját. A „más elbánás” középpontjában a nevelési eszme és a felnőtt korúaktól elkülönülő igazságszolgáltatási rendszer áll.³² Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga által kialakított követelmények a nemzetközi szabályokhoz képest szigorúbb elvárásokat fogalmaznak meg. Az ítékezés alapja az 1950. évi Európai emberi jogi egyezmény, a benne foglalt garanciáknak érvényesülniük kell a fiatalkorúak elleni eljárásban is.³³

28 Kovács Anna: A fiatalkori bűnméltetés megelőzése. Család, Gyermek, Ifjúság, 2008/3., 12. o.

29 Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. CompLex Kiadó, Budapest, 2007, 381. o.

30 Ezek: Az ENSZ Közgyűlése által 1985. november 29-én elfogadott minimumszabályok a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszeréről, ismertebb nevén a pekingi szabályok; a gyermekek jogairól szóló 1989. évi ENSZ-egyezmény; az ENSZ Közgyűlése által 1990-ben elfogadott rijádi irányelvek; az Európa Tanács R(2003) 20. ajánlása a fiatalkori bűnözés kezelésének új módszereiről és a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2006/C 110/13. számú véleménye.

31 A „más elbánás” elve az Amerikai Egyesült Államokban jelent meg először 1899-ben, amikor Illinois államban elfogadták a fiatalkorúak bíróságát létrehozó törvényt. Fejes Péter: A fiatalkorú elkövetők büntető igazságszolgáltatásáról. Ügyészek Lapja, 2010/2., 66. o.

32 Uo.; Lévay Miklós: A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatás alakulása az Amerikai Egyesült Államokban. In: Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.): Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2009, 225. o.

33 Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata. VI. kötet: A külön eljárások. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 16–19. o.

A Btk. 107. § (1) bekezdése alapján fiatalkorú³⁴ az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennolcadikát még nem. A tizennegyedik életévüket be nem töltő elkövetők gyermekkorúak. Mivel a gyermekkor büntethetőséget kizáró ok, velük szemben az elközbást és a vagyonelkobzást kivéve nem lehet alkalmazni büntetőjogi szankciókat, csak gyermekvédelmi intézkedéseket. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. tv. (Gyvt.) alapján ezek a védelembé vétel, az ideiglenes hatályú elhelyezés, az átmeneti nevelésbe vétel, a tartós nevelésbe vétel és a nevelési felügyelet. A tizennegyedik életévét be nem töltő elkövető ellen nem lehet büntetőeljárást indítani.

A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések alkalmazhatóságánál azt kell vizsgálni, hogy az elkövető hány éves volt a bűncselekmény elkövetésekor. A tizennegyedik születésnapon megvalósított cselekmény esetén még kiskorúnak minősül, ez pedig a már írtaknak megfelelően büntethetőségi akadály. Hasonló logikával, ha az elkövető a tizennolcadik születésnapján valósít meg bűncselekményt, őt még fiatalkorúnak kell tekinteni³⁵ (BH, 1987/267.). A házasságkötés révén szerzett polgárjogi nagykorúság a büntetőeljárás-jog szempontjából nem minősül felnőttkornak, az ilyen elkövetőkre szintén a fiatalkorúak elleni eljárás szabályait kell alkalmazni, a különbség csak annyi, hogy ilyenkor az eljárásban nem vehet részt törvényes képviselő.³⁶ Hasonlóan a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni abban az esetben, ha a terhelt a bűncselekményt fiatalkorúként követte el, de az eljárás vele szemben csak a tizennolcadik születésnapjának betöltése után indul meg. Sajátos helyzet áll elő személyi összefüggés esetében, vagyis ha a cselekmény(ek)et részben fiatalkorúak, részben pedig felnőttek együttesen követik el. Ilyenkor „csonka” fiatalkorúak elleni eljárásról van szó, tehát a fiatalkorú vádlottaknál a fiatalkorúak elleni, a felnőtteknél viszont a rendes eljárás szabályait kell alkalmazni.³⁷ Az általános rendelkezéseket kell alkalmazni bűnhalmazat esetén, ha az elkövető a cselekmények egy részét fiatalkorúként, más részét felnőttként valósította meg (BH, 1986/397.). Szintén a felnőttekre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni folytatólágosság, valamint a tartós és állapot-bűncselekmények esetében, ha az

³⁴ A fiatalkorú mint büntetőjogi kategória fogalmát az 1908. évi XXXVI. tc. vezette be.

³⁵ Bodor Tibor (szerk.): A büntetőeljárás törvény magyarázata. CompLex Kiadó, Budapest, 2009, 1359. o.

³⁶ Chwala Tamás – Fülöp Edit – Sléder Judit: Büntetőeljárás-jog. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004, 341. o.

³⁷ Herke Csongor – Hautzinger Zoltán: A magyar büntető eljárásjog alapvonásai. EDU-LEX Bt., Pécs, 2009, 132. o.

elkövetési idő a terhelt tizennyolcadik életévének betöltése utáni időszakra is kiterjed, ilyenkor azonban a fiatalkorúként megvalósított cselekményeket a büntetéskiszabás körében enyhítő körülményként kell értékelni.³⁸

Általános rendelkezések

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárásnak speciális célt kell megvalósítania: a fiatalkorúval szemben az eljárást az életkori sajátosságai figyelembevételével és úgy kell lefolytatni, hogy az elősegítse a fiatalkorúnak a törvények iránti tiszteletét [Be. 447. § (1) bek.]. Ez a fiatalkorúak elleni eljárás önálló alapelve, amely a nyomozati szakban csak akkor érvényesülhet, ha a nyomozó hatóság tagjai figyelembe veszik az eljárási garanciákat és helyesen alkalmazzák a speciális anyagi és eljárásjogi szabályokat. A gyakorlatban nehezen megvalósítható, ám mégis kívánatos, hogy a nyomozó hatóság fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó tagjai birtokában legyenek az e különleges célok megvalósításához szükséges alapvető pedagógiai és pszichológiai ismereteknek.³⁹ Az életkori sajátosságok figyelembevétele és a fiatalkorú törvények iránti tiszteletének elősegítése több dolgot is jelent, például nem lehet az elkövetőt fiatal kora miatt megfélemlíteni vagy lekezelni, az eljárás azonban nem keltetheti a fiatalkorúban azt a benyomást, hogy bűnös magatartása elfogadható és az általa okozott sérelem jelentéktelen. Kívánatos, hogy a hatóságok az egyes eljárási cselekményeknél a fiatalkorú értelmi fejlettségének megfelelően magyarázzák meg jogait és kötelezettségeit úgy, hogy az eljárás mind a fiatalkorú, mind a szülei számára egyértelmű, érthető és követhető legyen.⁴⁰

Az eljárás folyamán szem előtt kell tartani az elterelés lehetőségét, és különös figyelmet kell fordítani az időszerűsége.⁴¹ A büntetőeljárás mielőbbi befejezése azért kiemelt kérdés, mert a késedelem nem csupán az eljárás sikerét veszélyezteti, de a nevelő hatását is ronthatja, és csökkentheti az igazságszolgáltatás tekintélyét, így „*az igazságszolgáltatás a legnagyobb bünt azzal követi el, ha az elkövetett bűncselekményekre csak évekkel később ad választ*”⁴².

38 Jakucs Tamás (szerk.): A büntetőeljárás törvény magyarázata. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003, 766. o.

39 Lajtár István: A kiskorúak bűnözésének és a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának egyes kérdéseiről. *Ügyészek Lapja* 2007/6., 18. o.

40 Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 27. o.; Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005, 119. o.

41 Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Uo. 119. o.

42 Lajtár István: A fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás időszerűségéről egy ügyészi vizsgálat tükrében. *De iuris peritorum meritis* 3. *Studia in honorem András Szabó. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2008, 105. o.*

Egy 2007-es ügyészégi vizsgálat szerint sajnálatos módon az időszerűség követelménye nem érvényesül maradéktalanul a fiatalkorúak elleni eljárásban.⁴³ A vizsgálat főbb következtetései: a büntetőeljárás időtartama az összes ügy kb. felében meghaladta a két évet, kb. húsz százalékában pedig csak a nyomozás elrendelésétől számított három éven túl született jogerős ítélet. Ez az időmúlás több ügyben is hátrányosan befolyásolta az alkalmazható jogkövetkezmények megválasztását.

A Be. 447. § (2) bekezdése alapján a büntetőeljárás folyamán – szükség esetén, illetőleg külön jogszabály rendelkezése alapján – a fiatalkorú érdekében kezdeményezni kell gyámhatósági intézkedés elrendelését, valamint a fiatalkorú nevelését, gondozását vagy felügyeletét elmulasztó személlyel szembeni intézkedést. A Gyvt. 68. § (2) bekezdés c) pontja szerint a települési önkormányzat jegyzője – a gyermekjóléti szolgálat javaslatának figyelembevételével – a rendőrség, az ügyészség, illetve a bíróság jelzése alapján védelembe veheti a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt fiatalkorút.

Az eljárásban részt vevő személyek

A fiatalkorúak büntetőügyeiben az arra kijelölt bíróság, a fiatalkorúak bírósága jár el. Fontos hangsúlyozni, hogy ez nem egy különbíróság, hanem az egységes bírói szervezetben belüli kijelölt tanács. Bár az utóbbi évek jogirodalmi vitáiban felvetődött a fiatalkorúak önálló bíróságának gondolata, a jelenleg hatályos szabályok alapján az elkülönülés az illetékességi szabályokon belül valósul meg.⁴⁴ A Be. 448. § (1) bekezdése szerint ugyanis a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörébe tartozó ügyében a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság, a főváros területén a Pesti Központi Kerületi Bíróság jár el, e bíróságok illetékessége a fiatalkorúak ügyében a megye, illetőleg a főváros területére terjed ki.

A fiatalkorúak ügyeiben a kizárólagos illetékességgű bíróságnak is csak a külön törvényi feltételek szerint megalakított tanácsa járhat el (FBK, 1996/22.). A külön törvényi feltételeket a Be. 448. § (2) és (3) bekezdése tartalmazza. E szerint a fiatalkorúak elleni bírósági eljárásban első fokon a ta-

⁴³ A Legfőbb Ügyészség 2007-es vizsgálati tervében írta elő a fiatalkorúakkal szemben folytatott büntetőeljárások időszerűségének a vizsgálatát, különös tekintettel az előzetes letartóztatásban lévő fiatalkorúak büntetőügyeire. A vizsgálat több kérdésre is választ kívánt adni. Ezek: az egész eljárás és egyes szakaszainak tartama, az eljárás elhúzódásának fő okai és az időmúlás hatása az alkalmazható jogkövetkezmények megválasztására. Lajtár István: Uo. 106. o.

⁴⁴ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1361. o.

nács elnöke (egyesbíró), másodfokon és – a Legfelsőbb Bíróságot kivéve – harmadfokon a tanács egyik tagja az Országos Igazságszolgáltatási Tanács által kijelölt bíró. Az elsőfokú bíróságon a tanács egyik ülnöke pedagógus. A fiatalkorúak bíróságának összetételére vonatkozó szabályok garanciális jellegűek, segítik a terhelt személyiségének helyes megítélését, ezáltal a legmegfelelőbb jogkövetkezmények megválasztását. A fiatalkorúak bírának OIT általi kijelölése azt a célt szolgálja, hogy a bírák birtokában legyenek a fiatalkorúak ügyeinek elbírálásához szükséges különleges ismereteknek. Azáltal, hogy a bírák szűkebb köre vesz részt az ilyen ügyek elbírálásában, akik ismerik a fiatalkorúak szokásait és életkörülményeit, jobban érvényesülnek a Btk. által meghatározott büntetési célok. A fiatalkorúak bírának OIT általi kijelölését mondja ki a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 1997. évi LXVII. tv. (Bjt.) 14. § (3) bekezdése is, ám egyik jogszabály sem nyújt mérlegelési szempontokat a kijelöléshez, így az kvázi „szokásjogi” alapon történik, az lesz a fiatalkorúak bírása, akit a bíróság elnöke alkalmasnak ítél a feladatra és el is vállalja azt.⁴⁵

A pedagógus ülnök részvételének kötelezettsége a speciális nevelési cél megvalósulását hivatott garantálni. A Be. 14. § (1) bekezdés a) pontja kimondja, hogy a helyi bíróság egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanácsban jár el, ha a bűncselekményre a törvény nyolcévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést rendel. Ezek tehát már súlyosabb megítélésű ügyek, ahol kiemelt jelentősége van a gyakorlati pedagógiai tapasztalatokkal felvértezett szakember közreműködésének. A fiatalkorúak büntetőügyeiben eljáró bíróság pedagógus ülnökeit a Bjt. 123. § (2) bekezdése alapján a bíróság illetékességi területén működő alapfokú és középfokú nevelési-oktatási intézmények tantestületei jelölik. A bíróság összetételére vonatkozó szabályok megszegése a Be. 373. § (1) bekezdés II. a) pontja alapján abszolút hatályon kívül helyezési ok.

A Be. 448. § (4) bekezdése értelmében a fiatalkorúak bírósága a felnőtt korú terhelt ügyét is elbírálja, ha az a fiatalkorú ügyével összefügg. Ezek az úgynevezett „vegyes ügyek”. A gyakorlatban gondot okozhat, hogy az összefüggés fogalmát a törvény nem definiálja. A bírói gyakorlat szerint mindenképpen megállapítható az összefüggés az azonos cselekményt tettesként vagy részesként elkövető terhelttársak esetén.⁴⁶

A Be. 449. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy az ügyész jogkörében a felettes ügyész által kijelölt ügyész (a fiatalkorúak ügyésze) jár el. Ez egy ga-

⁴⁵ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 34–37. o.

⁴⁶ Uo. 43. o.

ranciális szabály, amely azt hivatott biztosítani, hogy a fiatalkorúak ügyében eljáró ügyész birtokában legyen a feladat hatékony ellátásához szükséges szakismeretnek és tapasztalatnak. A meglehetősen szűkszavú törvényi rendelkezést a 14/2003. (ÜK. 7.) legfőbb ügyészi utasítás szabályai egészítik ki. E szerint a fiatalkorúak ügyésze látja el a gyermek- és ifjúságvédelmi ügyészi szakfeladatokat. Az utasítás 12. §-a rögzíti a hatásköri és illetékességi szabályokat: első fokon a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyében a főügyészség székhelye szerinti helyi ügyészség fiatalkorúak ügyésze, míg a megyei bírósági hatáskörbe tartozó ügyben a megyei (fővárosi) főügyészség fiatalkorúak ügyésze jár el. A másodfokú eljárásban a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyében szintén a megyei (fővárosi) főügyészség fiatalkorúak ügyésze, a megyei bírósági hatáskörbe tartozó ügyben pedig a fellebbviteli főügyészség fiatalkorúak ügyésze jogosult eljárni csakúgy, mint harmadfokon a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyében. A Legfelsőbb Bíróság előtti eljárásban az ügyészi feladatokat a Legfőbb Ügyészség Gyermek- és Ifjúságvédelmi Önálló Osztálya látja el. A fiatalkorúak ügyészének illetékessége kizárólagos, megsértéséhez azonban a Be. nem fűz olyan jogkövetkezményeket, mint a bírósági illetékességi szabályok figyelmen kívül hagyásához.

Szintén a 14/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás tartalmazza a fiatalkorúak ügyészének részletes feladatait. Az utasítás 1. § (1) bekezdése szerint a fiatalkorúak ügyésze a hatáskörébe tartozó ügyekben ellátja a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel, a vádemeléssel kapcsolatos feladatot, közreműködik a büntetőbírósági eljárásban, ellát büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi, valamint ügyészi törvényességi felügyeleti feladatokat, továbbá együttműködik a gyermek- és ifjúságvédelemben (bűnmegelőzésben) érdekelt állami és társadalmi szervezetekkel.

A Be. 449. § (2) bekezdése szerint fiatalkorúval szemben büntetőeljárásnak csak közbádra van helye. Fiatalkorúval szemben pótmagánvádnak nincs helye, a magánvádra üldözendő bűncselekmények esetében az ügyész jár el. A magánvád és a pótmagánvád intézménye összeegyeztethetetlen a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás jellegével, mivel mindkét esetben a sértett képviselné a vádat, tőle azonban nem várható el, hogy szem előtt tartsa a fiatalkorú helyes irányú fejlődésének előmozdítását. Erre nemcsak elfoglaltsága miatt képtelen, hanem azért is, mert nincs birtokában az eljárás speciális céljának érvényesítéséhez szükséges ismeretanyagnak és szakszerűségnek.⁴⁷ A fiatalkorúak ügyészének részvétele mind az első-, mind a másodfokú tárgyaláson

⁴⁷ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1362. o.; Farkas Ákos – Róth Erika: i. m. 382. o.

kötelező, e szabály megsértése a Be. 373. § (1) bekezdés II. d) pontja alapján abszolút hatályon kívül helyezési ok.

A Be. 450. §-a értelmében a fiatalkorú elleni eljárásban védő részvétele kötelező. Ha a fiatalkorúnak nincs meghatalmazott védője, a nyomozó hatóság rendel ki számára védőt, legkésőbb a gyanúsított első kihallgatásáig, a megalapozott gyanú közlésével egyidejűleg.⁴⁸ A védőkirendelő határozat ellen nincs helye panasznak és azt a védő nem is utasíthatja vissza.⁴⁹

Meg kell különböztetni a védő nyomozás során és tárgyalási szakban való részvételét. A nyomozás során való jelenlétre az általános szabályokat kell alkalmazni, ez a védő számára tehát valójában csak lehetőség, ennek elmulasztása nem von maga után eljárásjogi következményeket: a büntetőeljárás törvényben foglalt az a rendelkezés, hogy a fiatalkorú terhelt esetében a védelem kötelező, nem jelenti azt, hogy a védő jelenléte a büntetőeljárás valamennyi fázisában és valamennyi büntetőeljárás cselekmény esetében mellőzhetetlen lenne; nem tekinthető ezért a bizonyítás törvényessége megsértésének, ha az elsőfokú bíróság a fiatalkorú terheltnek a nyomozás során tett azt a vallomását is értékelése körébe vonja, amelynek a megtétele során a kirendelt védő nem volt jelen (BH, 1999/495.). Kérdéses, hogy ez mennyiben felel meg az alkotmány 57. § (3) bekezdésében rögzített hatékony védelem elvének. A nyomozás során egyetlen esetben kötelező a védő részvétele, ezt a Be. 456. § (1) bekezdése határozza meg: a vádirat benyújtása előtt a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárásban az ülés a védő távollétében nem tartható meg. A védő távollétében a terhelt meghallgatása alapján hozott végzés esetén a másodfokú bíróságnak a határozatot hatályon kívül kell helyeznie (BH, 1997/12.).

A védő tárgyalási szakban való részvétele már valóban jelenléti kötelezettséget jelent. Nemcsak a tárgyaláson, hanem a tárgyalási szakban tartott szemlén és bizonyítási kísérleten is jelen kell lennie, nem terheli azonban jelenléti kötelezettség a kiküldött, illetve a megkeresett bírói eljárás során.⁵⁰ Ha a fiatalkorú meghatalmazott védője nem jelenik meg a tárgyaláson, akkor a vádlott más védőt hatalmazhat meg helyette. Ha erre nem kerül sor, a bíróság a felkészülésre való megfelelő idő megteremtésével más védőt rendel ki számára. A védő részvétele kötelező a fellebbviteli tárgyaláson is, őt erre akkor is idézni kell, ha a fiatalkorút egyébként nem terheli részvételi kötelezettség.⁵¹

48 Bodor Tibor (szerk.): Uo. 1363. o.; 23/2003. BM–IM együttes rendelet 145. §

49 Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 140., 142. o.

50 Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 771. o.

51 Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 143. o.

A védő kötelező tárgyalási részvételére vonatkozó szabályok megsértése a Be. 373. § (1) bekezdés II. d) pontja és a 428. § (2) bekezdés alapján abszolút hatályon kívül helyezési ok.

Az 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról (Csjt.) 70. §-a szerint a kiskorú gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll. A fiataalkorú törvényes képviselője a szülője, illetve a gyámja.⁵² Mind a Csjt., mind a Be. csak egyes számban, egy törvényes képviselőről szól, nincs azonban akadálya annak, hogy ha a szülők közösen látják el a szülői felügyeletet, a törvényes képviseletet is együtt gyakorolhassák, hiszen ez elősegítheti az eljárás speciális célját, a fiataalkorú helyes irányú fejlődését. A törvényes képviselő büntetőeljárás-jogi helyzetét sem a Csjt., sem a Be. nem tisztázza, így arra a gyakorlatban eltérő értelmezések alakultak ki. Az egyik nézet szerint több törvényes képviselő esetében bármelyiküktől származó indítványt, panaszt, illetve fellebbezést el kell bírálni. Egy másik felfogás alapján a több törvényes képviselőtől érkező nyilatkozatokat úgy kell tekinteni, hogy a törvényes képviselő érdekei ellentétesek a fiataalkorúéival, így eseti gondnok kirendelésének van helye. Egyes szerzők álláspontja pedig az, hogy a törvényes képviselők ellentétes nyilatkozatai közül mindig az az érvényes, amelyik a terhelte objektíve kedvezőbb. Ilyen szabály kötelező érvényesüléséhez azonban nyilvánvalóan törvényi rendelkezésre lenne szükség.⁵³

A törvényes képviselet tartalmára vonatkozóan a Be.-ben csak a jogok megfogalmazása található, a kötelezettségek rögzítése hiányzik. A Be. 451. §-a úgy rendelkezik, hogy a törvényes képviselő az ügy iratait a nyomozás befejezése után megtekintheti. A nyomozás során is megtekintheti az olyan eljárási cselekményekről készült iratokat, amelyeken jelen lehetett. Egyébként a törvényes képviselő jelenléti, észrevételezési, felvilágosítás-kérés, indítványtételi, valamint jogorvoslati jogára a védő jogai az irányadók. A felsorolás taxatív, a védőt megillető egyéb jogok a törvényes képviselőre nem vonatkoznak. A törvényes képviselőt a védőhöz képest egyetlen többlet-jogosultság illeti meg: a Be. 47. § (1) bekezdése alapján önállóan adhat a fiataalkorú érdekében védői meghatalmazást.

A törvényes képviselet csak a terhelte nagykorúságának eléréséig áll fenn (ideértve azt az esetet is, amikor házasságkötés folytán válik nagykorúvá). Ha a törvényes képviselő a terhelte nagykorúságának elérése előtt jogorvoslattal

⁵² A gyám a fiataalkorú törvényes képviselője az átmeneti vagy tartós nevelésbe vétel és az ideiglenes hatályú elhelyezés esetében, ha a fiataalkorút nem a szülőnél helyezték el. 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 146. § (2) bek.

⁵³ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 56–58. o.

élt, ezt akkor is el kell bírálni, ha időközben a terhelt betöltötte a tizennyolcadik életévét, vagy házasságkötéssel nagykorúságot szerzett.⁵⁴ Ha azonban a fiatalkorú az elsőfokú bíróság ítéletének meghozatalakor a tizennyolcadik életévét már betöltötte, a törvényes képviselőt nem illeti meg a fellebbezési jog (BH, 1992/164.).

A Be. 452. §-a tartalmazza a törvényes képviselő „helyettesítésének” szabályait, azaz az eseti gondnokra vonatkozó rendelkezéseket. E szerint a gyámhatóság – a vádirat benyújtásáig az ügyész, az után a bíróság megkeresésére – eseti gondnokot rendel ki, ha a törvényes képviselő a bűncselekményt a fiatalkorúval együtt követte el, illetőleg az érdekei a fiatalkorú érdekeivel egyébként ellentétesek, a törvényes képviselő a jogainak gyakorlásában akadályozva van, továbbá ha a fiatalkorúnak nincs törvényes képviselője, vagy nem állapítható meg, hogy ki a törvényes képviselője. A törvény egy taxatív felsorolást tartalmaz, más okból tehát nem kerülhet sor eseti gondnok kirendelésére. Az első esetkörben olyan súlyos tényállásokról van szó (például ha a felnőtt korú a fiatalkorú bűnpártolója vagy orgazdója, vagy egymás sérelmére követte el bűncselekményt), hogy a Be. 452. § (2) bekezdése alapján az eseti gondnok kirendeléséig a vádirat benyújtásáig az ügyész, az után a bíróság a törvényes képviselőt kizárhatja az eljárásból.

A Be. 452. § (3) bekezdése alapján az eseti gondnok az eljárásban törvényes képviselőként jár el, jogköre azonban csak azokra az ügyekre terjed ki, amelyekre a kirendelése szól [Ptk. 225. § (4) bek.].

A bizonyítási eszközök

A büntetőeljárársban általánosan a szabad bizonyítás érvényesül, vagyis szabadon felhasználható a törvényben meghatározott minden bizonyítási eszköz és szabadon alkalmazható minden bizonyítási eljárás, a törvény azonban elrendelheti egyes bizonyítási eszközök igénybevételét [Be. 78. § (1) bek.]. Erre kerül sor a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás szabályai között is, ahol a Be. három bizonyítási eszközről rendelkezik: a közokiratról, a környezetanulmányról és a poligráf alkalmazásáról. Az általános előírásoktól való eltérés oka a fiatalkorúak elleni eljárás speciális céljának minél hatékonyabb érvényesítése.⁵⁵

A Be. 453. § (2) bekezdésének első mondata értelmében a fiatalkorú életkorát közokirattal kell bizonyítani. A törvény nem rendelkezik arról, hogy

⁵⁴ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1364. o.

⁵⁵ Uo. 1366. o.

konkrétan milyen iratok alkalmasak erre a célra, a joggyakorlat szerint a nyomozási szakban és a tárgyaláson a személyi igazolvány, nem magyar állampolgár esetén az útlevel, fogva lévő terhelt ügyében pedig a születési anyakönyvi kivonat megfelelő. Elfogadható azonban más, közokiratnak nem minősülő személyazonosító okmány, például a diákigazolvány is, amelyen mindig fel kell tüntetni annak számát.⁵⁶

Az említett törvényhely második mondata úgy rendelkezik, hogy be kell szerezni a környezetanulmányt, amely tartalmazza a fiataikorúról a közoktatásról szóló törvény felhatalmazása alapján az intézmény által nyilvántartott és kezelt adatokat vagy a munkahely által adott tájékoztatást. A környezetanulmányt a pártfogó felügyelő készíti el. A környezetanulmány elkészítéséhez a pártfogó igénybe veheti a rendőrség közreműködését. A környezetanulmány elkészítésének részletes szabályait a 17/2003. (VI. 24.) IM rendelet rögzíti. A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 2. számú melléklete tartalmazza a fiataikorúról a közoktatási intézmény által nyilvántartott és kezelt adatokat, továbbá az adatszolgáltatás és adattovábbítás rendjét. Ezek az adatok segítik, hogy a pártfogó felügyelő megismerhesse a fiataikori terhelt személyiségét, életkörülményeit, és fontos információval szolgálnak a bíróság számára is a későbbi esetleges büntetéskiszabás körében értékelendő körülményekről.⁵⁷ Mivel a munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény (Mt.) 72. § (1) bekezdésének értelmében munkaviszonyt munkavállalóként az létesíthet, aki a tizenhatodik életévét betöltötte, előfordulhat, hogy a fiataikori a bűncselekmény elkövetésének idején már munkaviszonyban áll. Erre az esetre rendelkezik a Be. a munkahely által adott tájékoztatás beszerzésének a kötelezettségéről, ez ugyanis segítheti a hatóságot a fiataikori munkakörülményeinek tisztázásában, a munkahelyen tanúsított magatartásának és a jövedelmi viszonyainak megismerésében.⁵⁸

Garanciális szabályként, a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) 41. §-ával összhangban rögzíti a Be. 453. § (3) bekezdése, hogy a fiataikori terhelt vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható. A rendelkezés indoka nyilvánvaló: életkori sajátosságai miatt nem várható el tőle, hogy felmérje a döntése következményeit. Ha erre mégis sor kerül, az a Be. 78. § (4) bekezdése alapján nem értékelhető bizonyítékként.

⁵⁶ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 151. o.

⁵⁷ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 69. o.

⁵⁸ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1366. o.

Az előzetes letartóztatás a legsúlyosabb kényszerintézkedés, így különösen fontos, hogy csak végső esetben és a lehető legrövidebb időtartamban lehet alkalmazni fiataikorúval szemben. Ennek érvényesülését a Be. több garanciális jellegű szabállyal is igyekszik elősegíteni, már a jogintézmény szabályozásának legelején, a 454. § (1) bekezdésében úgy rendelkezik, hogy a fiatakorú előzetes letartóztatásának az általános okok esetében is csak akkor van helye, ha az a bűncselekmény különös tárgyi súlya folytán szükséges. Az előzetes letartóztatás alkalmazásának általános feltételeit a Be. 129. § (2) bekezdése tartalmazza. Csak e feltételek fennállta esetén kell vizsgálnia a bíróságnak a bűncselekmény különös tárgyi súlyának a meglétét, ennek fogalmát azonban sem a Be., sem más jogszabály nem határozza meg. A bírói gyakorlat szerint erre nincsen általános szabály, vizsgálni kell mind a tárgyi, mind az alanyi oldali ismérveket, és ezeket összefüggéseikben kell értékelni. Jellemzően a kiemelkedő súlyú élet elleni bűncselekmények, az emberrablás, a bünszövétségben, üzletszerűen, sorozatban elkövetett betöréses lopások, rablások és a durva, erőszakos nemi erkölcs elleni bűncselekmények alapozhatják meg a különös tárgyi súlyt.⁵⁹

A Be. 454. §-ának további rendelkezése szerint a fiatakorú előzetes letartóztatását javítóintézetben vagy büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani. A bíróság dönt arról, hogy az előzetes letartóztatást – a fiatakorú személyiségére vagy a terhére rótt bűncselekmény jellegére tekintettel – hol kell végrehajtani. Az előzetes letartóztatás végrehajtása során a fiatakorúakat a felnőtt korúaktól el kell különíteni. Az előzetes letartóztatás foganatosítási helyének megválasztása tehát újabb bírói mérlegelést igényel. Az ügyésznek a kényszerintézkedés elrendelésekor indítványt kell tennie a fogva tartási helyre, ez azonban nem köti a bíróságot.⁶⁰ A végrehajtási hely megválasztásánál a gyakorlat szerint a bíróságnak vizsgálnia kell az elkövető személyiségét, korábbi előéletét, a bűncselekmény erőszakos jellegét és kiemelkedő tárgyi súlyát.⁶¹

A javítóintézetben történő foganatosítást indokolhatja a terhelt különösen fiatal életkora (16 év alatti), egészségi állapota, a várható büntetés vagy in-

59 Berkes Károlyné: A fiatakorú bűnözés új jellegzetességei és a fiatakorúak előzetes letartóztatása. *Kriminológiai Közlemények*, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2000, 18. o.; Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1367. o.; Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 153–154. o.; Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 77–78. o.; Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 775–776. o.; BH, 1982/40.; BH, 1986/261.; BH, 1993/16.; BH, 1994/385.

60 Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Uo. 155. o.

61 Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1367. o.

tézkedés „enyhesége”, ha a fiatalkorú első esetben áll büntetőeljárás hatálya alatt, és ha vele szemben javítóintézeti nevelés elrendelése várható.⁶² A javítóintézet előnye, hogy általa kiküszöbölhetők az izolációs problémák és elkerülhetők a börtönártalmak.⁶³ Az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtása esetén a fiatalkorúak felvételére kijelölt intézeteket a 30/1997. (X. 11.) NM rendelet 3. melléklete tartalmazza. Ezek lányok részére a rákospalotai, fiúk részére pedig a budapesti és a debreceni javítóintézet.

Az előzetes letartóztatás büntetés-végrehajtási intézetben történő végrehajtását indokolhatja megyei (fővárosi) bírósági hatáskörbe tartozó bűncselekmény elkövetése, személy elleni erőszakos, illetőleg vagyon elleni bűncselekmény súlyosabban minősülő esetének megvalósítása, illetve az a tény, hogy a fiatalkorú korábban már szabadságvesztés-büntetést töltött.⁶⁴ A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 253. § c) pontja értelmében az előzetes letartóztatásba helyezett fiatalkorút a büntetés-végrehajtási intézet hivatali időn kívül is köteles befogadni, ha a bíróság itt rendelte el a kényszerintézkedés foganatosítását.

Amikor a bíróság az előzetes letartóztatás végrehajtási helyéről dönt, a körülmények mérlegelésénél nagyon körütekintően kell eljárnia. Fontos, hogy lehetőleg már a fogva tartás helye is a fiatalkorú helyes irányú fejlődését szolgálja. Természetesen előfordulhat, hogy a kényszerintézkedés elrendelése után olyan új körülmények válnak ismertté, amelyek a végrehajtási hely megváltoztatását indokolják. Ezért rendelkezik a Be. 454. § (4) bekezdése úgy, hogy az előzetes letartóztatás tartama alatt a bíróság az előzetes letartóztatás végrehajtási helyét az ügyész, a terhelt vagy a védő indítványára megváltoztathatja.

A Be. 455. §-a értelmében ha a fiatalkorúval szemben elrendelt előzetes letartóztatás végrehajtásának kezdetétől két év eltelt, az előzetes letartóztatást meg kell szüntetni, kivéve az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás esetét, továbbá ha az ügyben harmadfokú bírósági eljárás vagy hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás van folyamatban.

A vádemelés elhalasztása

A vádemelés elhalasztásának általános szabályaihoz képest a Be. a fiatalkorúakra nézve kedvezőbb rendelkezéseket tartalmaz. A 459. § (1) bekezdése

⁶² Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 155. o.; Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 78–79. o.; Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 776. o.

⁶³ Farkas Ákos – Róth Erika: i. m. 384. o.

⁶⁴ Lajtár István (2007): i. m. 20. o.

alapján az ügyész a vádemelés feltételeinek fennállása esetén ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt – a fiatalkorú helyes irányú fejlődése érdekében – a vádemelést elhalaszthatja. Mivel néhány kivételtől eltekintve a fiatalkorúakra kiszabható szabadságvesztés leghosszabb tartama öt év lehet, valójában az ügyész széles mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy bírósági szakaszba juttatja-e az ügyet. Ezt a tág mérlegelési lehetőséget szűkíti a speciális prevenciót előtérbe helyező „fiatalkorú helyes irányú fejlődése érdekében” kitétel, amelynek tartalmáról azonban a Be. hallgat. A bírói gyakorlat szerint figyelembe kell venni a cselekmény társadalomra veszélyességét, a fiatalkorú személyiségét, a konkrét ügy körülményeit, valamint azt, hogy megvannak-e a fiatalkorú elkövető további, kedvező irányú nevelésének objektív feltételei.⁶⁵

A Be. 459. § (2) bekezdése értelmében az ügyész a vádemelés elhalasztása előtt pártfogó felügyelői vélemény beszerzését rendeli el. Az ügyész a vádemelés elhalasztásáról szóló határozatában a fiatalkorút magatartási szabályok megtartására vagy más kötelezettségek teljesítésére kötelezheti. Fontos szabály, hogy a fiatalkorú részére nem írható elő meghatározott célra történő anyagi juttatás teljesítése, illetőleg a köz számára való munkavégzés, hiszen ezek a fiatalkorú által általában teljesíthetetlenek, és nem szolgálják a vádemelés elhalasztásának célját. A pártfogó felügyelői vélemény kötelező beszerzésének célja, hogy feltárja a fiatalkorú életkörülményeit, magatartásának, esetleges munkáltatásának viszonyait, és így az ügyész megalapozottan dönthessen a vádemelés elhalasztásáról, illetve az esetlegesen alkalmazandó magatartási szabályokról vagy kötelezettségekről.⁶⁶ Fiatalkorúak számára különösen tanulmányok folytatását, az iskolalátogatási szabályok megtartását, bizonyos szórakozóhelyek látogatásától való tartózkodást, a bűntársakkal való kapcsolattartás tilalmát, valamint a pártfogó felügyelők által szervezett személyiségfejlesztő csoportos foglalkozáson való részvételt célszerű előírni.⁶⁷

A közvetítői eljárás

A vádemelés elhalasztását közvetítői eljárás előzheti meg, ennek célja, hogy a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítse. A közvetítői eljárásban arra kell törekedni,

⁶⁵ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 92–94. o.

⁶⁶ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1371. o.

⁶⁷ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 96. o.

hogy a gyanúsított és a sértett között – a gyanúsított tevékeny megbánását megalapozó – megállapodás jöjjön létre. Az ügy közvetítői eljárásra utalásának a büntetőeljárás alatt egyszer van helye. A közvetítői eljárás feltételei szigorúbbak, mint a vádemelés elhalasztásánál: csak személy elleni, közlekedési, illetve vagyon elleni, ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt induló büntetőeljárás tartama alatt, a gyanúsított vagy a sértett indítványára, illetve önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható [Be. 221/A § (1)–(2) bek.]. A Be. 459. § (3) bekezdése értelmében a közvetítői eljárásban a fiatalkorú törvényes képviselőjének részvétele kötelező.

A közvetítői eljárásra utalásról a fiatalkorúak ügyésze dönt, ennek mérlegelése során a fő szempont, hogy a cselekmény súlyára és az elkövető személyére figyelemmel szóba jöhet-e a tevékeny megbánás alkalmazása, a terhelt képes-e annak megvalósítására, a kár megtérítésére vagy az egyéb módon történő jóvátételre. A mediáció alkalmazása igen jelentős döntés, amely érinti a fiatalkorú vagyoni viszonyait, időbeosztását, a tanulmányaira fordított idejét.⁶⁸

A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény (Büktv.) 3. § (1) bekezdése alapján a közvetítői eljárást a büntetőügyekben eljáró bíróság, illetve ügyész székhelye szerint illetékes pártfogó felügyelői szolgálat közvetítői tevékenységet végző pártfogó felügyelője vagy a pártfogó felügyelői szolgálatként kijelölt szervvel – pályázat útján – közvetítői tevékenység végzésére szerződésben álló ügyvéd folytatja le. Különösen nagy szerepe van a 11. §-ban szabályozott közvetítői megbeszélésnek. Fontos, hogy a közvetítő külön-külön is meghallgassa a terheltet és a sértettet, hiszen így lehetősége nyílik felmérni a terhelt személyiségét és a megállapodás megkötésére irányuló szándéka komolyságát.⁶⁹

A közvetítői eljárás sikeres, ha a sértett és a terhelt között létrejön a megállapodás és a terhelt eleget is tesz a vállalt kötelezettségeinek. Ilyenkor az ügyész a Btk. 107/A § alapján megszünteti az eljárást. A Be. 459. § (4) bekezdése értelmében ha a fiatalkorú a közvetítői eljárás következtében létrejövő megállapodás teljesítését megkezdte, az ügyész az öt évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt egy évtől két évig terjedő időre a vádemelést elhalaszthatja.

⁶⁸ Uo. 98. o.

⁶⁹ Uo. 101. o.

A tárgyalás

A tárgyalás nyilvánossága a büntetőeljárás egyik alapelve, és csak törvényben meghatározott esetekben korlátozható. A fiatalkorúak elleni eljárásban garanciális szabály, hogy a tárgyalásról a nyilvánosságot az általános esetekben túl akkor is ki kell zárni, ha ez a fiatalkorú érdekében szükséges [Be. 460. § (1) bek.]. A törvény nem határozza meg, hogy pontosan mit takar a „fiatalkorú érdekében szükséges” kitétel, az ítélkezési gyakorlat szerint minden esetben zárt tárgyalást kell tartani, amikor a nyilvános tárgyalás veszélyeztetné a fiatalkorú helyes irányú fejlődését.⁷⁰

A Be. 460. § (2) bekezdése értelmében a bíróság elrendelheti, hogy a tárgyalásnak azt a részét, amely a fiatalkorú helyes irányú fejlődését károsan befolyásolhatja, a fiatalkorú távollétében tartsák meg. Az így lefolytatott tárgyalás lényegét a tanács elnöke a fiatalkorúval – legkésőbb a tárgyalás berekesztése előtt – ismerteti. A fiatalkorú távollétében történő tárgyalás tartását indokolhatja például, ha a fiatalkorú személyi állapotával, illetőleg az ő vagy hozzátartozója egészségi állapotával kapcsolatos olyan tény vagy adat merül fel, amely akadályozhatja a speciális nevelési célok érvényesülését.⁷¹

A Be. 460. § (3) bekezdése alapján a tárgyaláson az ügyész részvétele kötelező. A fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban ügyészégi fogalmazó és ügyészégi titkár a vádat nem képviselheti.

A Be. 462. §-ában a tárgyalás menetére vonatkozó speciális szabályokat rögzít a törvényalkotó. A fiatalkorú vádlott elleni ügyben tartott tárgyaláson a vádlott és a tanú kihallgatását a tanács elnöke (egyesbíró) végzi. Nem alkalmazható tehát az úgynevezett keresztkérdézéses meghallgatás, amikor a tanút az ügyész, a vádlott, illetve a védő hallgatja ki. A vádlotthoz és a tanúhoz a kihallgatás után az arra jogosultak kérdést intézhetnek. A környezettanulmányt a tárgyaláson ismertetni kell. Az ügyész a javítóintézeti nevelés meghatározott mértékére nem tehet indítványt.

A fiatalkorúak más külön eljárásokban

A Be. 461. § szerint a fiatalkorú vádlott távollétében a tárgyalás nem tartható meg. A korlátozás indoka, hogy az így lefolytatott eljárás nem bírna semmilyen nevelő jelleggel, így nem valósulna meg az eljárás speciális célja. A

⁷⁰ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1372. o.

⁷¹ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 170. o.

másik ok a terhelttel való személyes kontaktus fontossága. A fiatalkorú reakciói a tárgyaláson történetekre a bíróság számára jelzésértékűek lehetnek, ezek alapján dönt például arról, hogy szükség van-e igazságügyi elmeorvos szakértő kirendelésére.⁷²

A tárgyalásról lemondás a büntetőeljárás időszerűségét garantáló konszenzuális külön eljárás, amely a terhelt aktív közreműködését igényli. Mivel a tárgyalásról lemondás a terhelttől olyan körülmények között és alapos megfontolást igényel, amely a fiatalkorút kevés élettapasztalatánál fogva nem jellemzi, a Be. 463. §-a kizárja ennek alkalmazását. A fiatalkorúakra irányadó enyhébb szankciórendszere figyelemmel a tárgyalásról lemondás esetükben nem járna olyan előnyökkel, mint a felnőtt korú elkövetőknél.⁷³

A tárgyalás mellőzésével folytatott külön eljárás alkalmazható a fiatalkorú vádlottal szemben is, az általános szabályokhoz képest viszont eltérés, hogy az ügyész, a vádlott, a védő, a magánfél és az egyéb érdekelt mellett tárgyalás tartását kérheti a törvényes képviselő a fiatalkorú hozzájárulása nélkül is (Be. 464. §). Ennek oka, hogy a fiatalkorúak elleni eljárásban a törvényes képviselő jogorvoslati jogára a védőre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, és mivel a tárgyalás tartására irányuló kérelem a jogorvoslat egy speciális formája, annak előterjesztésére a törvényes képviselő is önállóan jogosult.⁷⁴

A különleges eljárások fiatalkorúak ügyében

A Be. 466. § alapján a pénzbüntetésnek szabadságvesztésre átváltoztatásáról a bíróság hivatalból vagy az ügyész indítványára határoz, ha a fiatalkorú nem fizette meg, és az behajthatatlan. Az általános szabályoktól való eltérés tehát egy pluszfeltétel előírása, a behajthatatlanság. Ha a fiatalkorú a bíróság gazdasági hivatalának (a továbbiakban: gazdasági hivatal) felhívására nem fizeti meg a pénzbüntetést, és annak megfizetésére halasztást vagy részletfizetést sem kapott vagy ezek időpontját elmulasztotta, a gazdasági hivatal a meg nem fizetett összeg behajtása érdekében megkeresi a megyei (fővárosi) bírósági végrehajtói irodát. Ha a végrehajtó azt állapítja meg, hogy a követelés behajthatatlan, erről nemleges foglalási jegyzőkönyvet készít, amelyet a gazdasági hivatal megküld a bíróságnak. A bíróság végzésben határoz az átváltoztatásról.⁷⁵ A Btk. 52. §-ára figyelemmel a szabadságvesztést a fiatalkorúak fogházában kell végrehajtani.

⁷² Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 102. o.; Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 781. o.

⁷³ Farkas Ákos – Róth Erika: i. m. 386. o.

⁷⁴ Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 782. o.

⁷⁵ 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet 79. §

A javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás megszüntetéséről a Btk. 118. § (4) bekezdése rendelkezik. Ennek alapján a bíróság az ideiglenes elbocsátást megszünteti, ha a fiatakorút az ideiglenes elbocsátás alatt elkövetett bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélik vagy javítóintézeti nevelését rendelik el. Ha a fiatakorúval szemben a bíróság más büntetést szab ki vagy intézkedést alkalmaz, illetve a fiatakorú a pártfogó felügyelet szabályait megszegi, a bíróság az ideiglenes elbocsátást megszüntetheti. A pártfogó felügyelet szabályainak megszegése miatti megszüntetésről vagy a javítóintézeti nevelés folytatásáról a büntetés-végrehajtási bíró határoz (BH, 1987/193.). Ha azonban a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás megszüntetéséről a fiatakorú ellen induló újabb büntetőeljárásban alkalmazott büntetés vagy büntetés helyett alkalmazott intézkedés miatt kell határozni, erre az újabb ügyben eljáró bíróság jogosult. Ilyenkor a bíróság az ügyész indítványára vagy hivatalból határoz a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás megszüntetéséről, ha ezt az ítéletében elmulasztotta [Be. 467. § (1) és (2) bek.]. Ha a bíróság nem szünteti meg a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátást, méltánytalan lenne a fiatakorút a bűnügyi költségek viselésére kötelezni. Ezért rendelkezik úgy a Be. 467. § (3) bekezdése, hogy a bűnügyi költséget ilyenkor az állam viseli.

Az egységes intézkedések elrendelésére akkor van lehetőség, ha a fiatakorút legalább két külön eljárásban jogerősen javítóintézeti nevelésre ítélték és ezeket még nem hajtották végre, vagy folyamatosan kerül sor a végrehajtásokra. Az egységes intézkedésként elrendelt javítóintézeti nevelés tartamát úgy kell megállapítani, hogy az ne legyen rövidebb a leghosszabb tartamú javítóintézeti nevelésnél, de ne érje el az elrendelt javítóintézeti nevelések együttes tartamát. A javítóintézeti nevelés tartama ilyenkor sem haladhatja meg a három évet [Btk. 120/A § (1) és (2) bek.]. Az egységes intézkedés az összbüntetésbe foglalás sajátos esete, ezért rendeli arra a Be. 468. §-a az összbüntetésbe foglalásra vonatkozó szabályokat alkalmazni, ennek alapján az eljárásra a legutóbb befejezett ügyben eljáró elsőfokú bíróság illetékes, ha az eljárásokat azonos hatáskörű bíróságok folytatták; egyébként a magasabb hatáskörű elsőfokú bíróság jár el.

Összegzés, reformjavaslatok

A fiatakorúak büntető igazságszolgáltatásának hatályos szabályozását vizsgálva elmondható, hogy az megfelel a nemzetközi egyezményekben foglalt

követelményeknek. Érvényesül a „más elbánás” elve, az életkori sajátosságokat is figyelembe vevő, a felnőtt korúakra irányadó rendelkezésekhez képest enyhébb, több garanciális elemet magában foglaló koncepció, amely a nevelést hangsúlyozza. A fiatalkori bűnözés alakulását vizsgálva azonban joggal vetődik fel a téma iránt érdeklődőben a kérdés: mit lehetne még tenni a sajnálatos jelenség visszaszorítása érdekében? A szakirodalomban több lehetőség is felvetődött ennek megválaszolására.

Ligeti Katalin a fiatalkorúakra vonatkozó szabályanyag önálló törvényben való szabályozását javasolja, meglátása szerint ez fejezi ki a legjobban a fiatalkorúak büntetőjogának önállóságát. Az akceleráció és a posztadoleszcencia jelenségeiből⁷⁶ kiindulva az életkori határok megváltoztatásában látja a megoldást. E szerint a gyermekkori kriminalitás emelkedésére válaszul szolgálhat az alsó életkori határ leszállítása 12 évre, a garanciális szabályok abban érvényesülnének, hogy 12 és 14 éves kor között csak javítóintézeti nevelést és intézkedéseket lehetne kiszabni és csak a szándékos személy elleni cselekményeket elkövető fiatalokkal szemben. Lényeges javaslata a reformtervezetnek a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok kiterjesztése a fiatal felnőttekre. Esetükben a huszonegyedik életév lenne a felső határ, ha az elkövető nem visszaeső és cselekménye vétség. Újdonságnak számít egy feltételes felelősségi kategória, a belátási képesség vizsgálatának szorgalmazása. Ennek értelmében a beszámítási képesség megléte esetén a felelősség megállapításához további kritérium lenne, hogy a fiatal megfelelő szellemi és erkölcsi fejlettség jellemezze, azaz tudjon különbséget tenni jogos és jogtalan között, azonosuljon az alapvető normákkal, és legyen kellő belső tartása ahhoz, hogy a normáknak megfelelő magatartást tanúsítson. A belátási képesség meglétét az ügyésznek, illetve a bírónak kellene esetről esetre vizsgálnia.⁷⁷ *Filó Mihály* az igazságügyi elmeorvos szakértői vizsgálat szükségességére hívja fel a figyelmet, az azonban nagy valószínűséggel elhúzná és igen költségessé tenné az eljárásokat.⁷⁸

További lehetőség a fiatalkorúakkal szembeni eljárások hatékonyságának növelésére a fiatalkorú, valamint a nevelésére, gondozására vagy felügyeletére kötelezett személy együttes vád alá helyezése, a vádelhalasztás alkalmazá-

⁷⁶ Az akceleráció a biológiai érés felgyorsulását, a posztadoleszcencia pedig a társadalmi érés kitolódását jelenti.

⁷⁷ Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. Büntetőjogi Kodifikáció, 2006/2., 25–30. o.

⁷⁸ Filó Mihály: Gyermekkorúak, fiatalkorúak, fiatal felnőttek a német büntetőjogban. Magyar Jog, 2005/4.

si körének bővítése, illetve a pártfogó felügyeleti rendszerrel kapcsolatos módosítások (például szigorú kizárási szabályok érvényesítése, az alternatíván választható magatartási szabályok jogszabályban történő meghatározása).⁷⁹

Úgy gondolom, hogy a reformjavaslatok figyelembevétele nagyban hozzájárulna a fiatalkorúak elleni büntetőeljárások hatékonyságának növeléséhez. Nem szabad azonban megelégedkezni arról, hogy a kérdés kizárólag büntetőjogi eszközökkel nem megoldható, szükség lenne a büntetőjogon belüli és az azon kívüli eszközök, tehát a családjog és a gyermekvédelem összehangjára. De ami talán még ennél is fontosabb: a lehetőségekhez mérten megelőzni a bajt. A legnagyobb felelősség itt a szülőkre, a tanárookra, a problémás fiatal közvetlen környezetére hárul. Természetesen hiba lenne a gyermekkori csínytevéseket túlzott szigorral kezelni, de fontos hangsúlyozni, hogy az enyhébb deviáns magatartások jelezhetik a későbbi lehetséges bűnelkövetést. Ha pedig már büntetőeljárás indult a fiatalkorú ellen, abban a legteljesebb mértékben érvényre kell juttatni a nevelési célokat, ez a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság felelőssége. Úgy vélem, az időszertiség követelményének megtartása nagyban hozzájárulhat az eljárások sikeréhez. Belátható ugyanis, hogy ha csak évek múlva kerül sor egy bűncselekmény elkövetése miatti felelősségre vonásra, az nem segíti elő a Be. által deklarált célt, a fiatalkorú törvénytiszteletét.

IRODALOM

Ambrus Zoltán: A deviancia szociológiája. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2008

Berkes Károlyné: A fiatalkorú bűnözés új jellegzetességei és a fiatalkorúak előzetes letartóztatása. Kriminológiai Közlemények, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2000

Bodor Tibor (szerk.): A büntetőeljárás törvény magyarázata. CompLex Kiadó, Budapest, 2009

Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005

Borbíró Andrea: Bünmegelőzés. In: **Borbíró Andrea – Kerecsi Klára:** A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2009, 112. o.

Chwala Tamás – Fülöp Edit – Sléder Judit: Büntetőeljárás-jog. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004

Csemáné Váradri Erika: Helyzetkép Magyarországon és a világban: kiskorú elkövetők és áldozatok. In: **Borbíró Andrea – Kerecsi Klára:** i. m. 259. o.

⁷⁹ Fülöp Ágnes – Nagy Emese: Új törekvések a fiatalkorúak büntetőjogában. Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 42. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2005, 317–325. o.

- Deák Péter:** A fiatalkorúak bűnügyei. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények II. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2003
- Farkas Ákos – Róth Erika:** A büntetőeljárás. CompLex Kiadó, Budapest, 2007
- Fejes Péter:** A fiatalkorú elkövetők büntető igazságszolgáltatásáról. *Ügyészek Lapja*, 2010/2.
- Filó Mihály:** Gyermekkoriúak, fiatalkorúak, fiatal felnőttek a német büntetőjogban. *Magyar Jog*, 2005/4.
- Fleck Zoltán:** Szociológia jogászoknak. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004
- Fülöp Ágnes – Nagy Emese:** Új törekvések a fiatalkorúak büntetőjogában. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 42. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2005, 317–325. o.
- Herke Csongor – Hautzinger Zoltán:** A magyar büntető eljárásjog alapvonásai. EDU-LEX Bt., Pécs, 2009
- Holc Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.):** A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata. VI. kötet: A külön eljárások. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007
- Jakucs Tamás (szerk.):** A büntetőeljárás törvény magyarázata. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003
- Kisida Erzsébet:** A fiatalkorúak deviáns magatartását befolyásoló tényezők. In: **Papp János:** Devianciák és ifjúság. Kossuth Egyetemi Könyvkiadó, Debrecen, 2005, 94. o.
- Kovács Anna:** A fiatalkori bűnismétlés megelőzése. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2008/3.
- Lajtár István:** A kiskorúak bűnözésének és a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának egyes kérdéseiről. *Ügyészek Lapja*, 2007/6.
- Lajtár István:** A fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás időszerűségéről egy ügyészi vizsgálat tükrében. De iuris peritorum meritis 3. Studia in honorem András Szabó. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2008
- Lévay Miklós:** A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatás alakulása az Amerikai Egyesült Államokban. In: **Holc Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.):** Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2009, 225. o.
- Ligeti Katalin:** A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006/2.
- Orell Ferenc János:** A fiatalkori bűnözés megelőzésének ügyészi tapasztalatai. *Belügyi Szemle*, 2006/3.
- Rácz József:** Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori „devianciák”. Magyar Pszichiátriai Társaság, Budapest, 1989
- Rácz József:** Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák. In: **Papp János:** i. m. 99. o.
- Rosta Andrea:** A fiatalkori bűnözés megelőzése. Tanulmányok II. Biztonságos Magyarorszáért Közalapítvány, Budapest, 2005 [BMK Kiskönyvtár]
- Rosta Andrea:** A deviáns viselkedés szociológiája. Loisir Könyvkiadó, Budapest–Piliscsaba, 2007
- Szabó Ibolya Anna:** Új típusú függőségek. In: **Papp János:** i. m. 68. o.

DEBRECZENI LILLA

Szükséges-e külön büntető igazságszolgáltatás a fiatalkorúaknak?

„Ha a gyereket folyton bírálják, a lenézést tanulja. Ha a gyerek állandó gyűlöletben él, a háborút tanulja. Ha a gyereket mindig gúnyolják, a féltékenységet tanulja. Ha a gyereket folyton megszegyenítik, a büntudatot tanulja. Ha a gyereket tolerancia veszi körül, a türelmet tanulja. Ha a gyereket folyvást biztatják, a bizalmat tanulja. Ha a gyereket biztonság veszi körül, a hitet tanulja. Ha a gyerek teljesítményét elismerik, a megbecsülést tanulja. Ha a gyerek jórészt helyesléssel találkozik, önmaga szeretetét tanulja. Ha gyereket elfogadják, és barátságos légkörben él, megtanulja szeretni a világot. A gyerekek azt élik, amit tanulnak!”¹

A felnőtt társadalom az idők folyamán sokféleképpen viszonyult a kiskorúakhoz. Változatlan azonban az, hogy mindig foglalkozott velük. Az utóbbi években az érdeklődés a fiatalok közössége és sajátos élete iránt egyre ambivalensebb. Egyrészt, mint védelemre, gondozásra, segítségre szoruló utódainkra tekintünk rájuk, másrészt viszont megjelenik bizonyos félelem a gyerekek egyre durvább viselkedése, magatartása miatt. A riadalmat csak fokozza a napjainkban igen manipulatív és torzító média, hiszen időről időre hallhatunk visszaeső, súlyos bűncselekményeket elkövető, kegyetlen fiatalokról. Ennek visszhangja pedig feltűnik mind a közvélekedésben, mind szakmai fórumokon. Vajon ezek a „rossz” gyerekek született bűnözők? Vagy csak egy szeri botlásról van szó? Mi ilyenkor a gyógyír: büntetni kell, vagy csak nagyobb odafigyeléssel nevelni?

Az idézet is mutatja, hogy a társadalomnak igen jelentős szerepe van a következő generáció életszemléletének kialakításában, helyes nevelésében. Ma már világszerte természetesnek tűnik, hogy a fiatalkorúakra vonatkozóan speciális szabályokat kell alkalmazni, s az érdekekben össze kell hangolni az igazságszolgáltatási és a gyermek- és ifjúságvédelemmel foglalkozó társadalmi szervek működését. Ez azonban nem mindig volt így. A fiatalkorúak külön büntető igazságszolgáltatásának kialakulásában jelentős szerepe volt a nemzetközi környezetnek is, amit azért sem lehet figyelmen kívül hagyni,

¹ Robert Fischer. A Debreceni Javítóintézet mottója.

mert az bizonyos jogalkotási kötelezettséget is ró országunkra, főként az Európai Unióhoz csatlakozásunk óta fennálló harmonizációs feladatokkal.

A fiatalkori bűnözés igen összetett, sok szakterület által vizsgált, mindig aktuális problémakör, nemzeti és nemzetközi szinten is keresik a megoldást. A fiatalkor átmenet a gyermekkorból a felnőttkorba, egy speciális helyzet, amikor minden változásnak jelentős hatása lehet a kialakulóban lévő személyiségre. Érdekes megvizsgálni, hogyan jelenik ez meg a büntetőeljárás területén, és az államok milyen szervekkel és milyen hatáskör rájuk ruházásával látják ezt kezelhetőnek.

Helyzetkép: a kiskorúak bűnözése napjainkban

A bűnözés mennyisége

A gyermek- és fiatalkori bűnözés mindig és mindenütt szerves része a társadalomban tapasztalható bűnözésnek. A bűnözés vizsgálatakor azonban fontos szem előtt tartani, hogy korspecifikus jelenségről van szó, tehát mennyiségét még a gyakoriságának változatlansága esetén is lényegesen módosíthatja a népesség korösszetételének változása.² Tehát ha a gyerekek és a fiatalkorúak létszáma nagyobb, nyilván a deviancia is feltűnőbb. Hazánkban a születésszám 1975 óta csökken és 1998-tól évi százezer alatt van. Ezért a mostani statisztikákban az abszolút számok keveset mutatnak, mindig meg kell nézni az azonos korú lakosságra jutó bűnelkövetők (arány)számát is.³ A statisztikákból kiolvasható az is, hogy a fiatalkori kriminalitás egyenes arányban áll a gyermekkori büntetőjogi normaszegések gyakoriságával. Fontosnak tartom viszont már itt tisztázni, hogy a kiskorúakon belül bűnügyi szempontból el kell különíteni a tizennégy év alatti gyermekkorúakat, illetve a tizennégy és tizenhét év közötti fiatalkorúakat.

A gyermekbűnözés szintjének követését nehezíti, hogy ezen a területen az átlagosnál is nagyobb a latencia. A felderítetlenséget és a regisztrálatlanságot magyarázza, hogy sok esetben az ilyen ügyek a rendőrség kihagyásával bonyolódnak, alacsonyabb a feljelentési hajlandóság, ha sejtik vagy tudják, hogy az elkövető gyermekkorú, tehát nem büntethető. Az oktatási intézmények is ódzkodnak feljelentést tenni diákjaik ellen, hiszen egyrészt pedagó-

² Különösen így van ez Magyarországon, ahol a születések száma történelmileg rövidnek számító időszakon belül jelentősen megváltozott. Példa erre a Ratkó-korszak, majd az e korszak gyermekeinek szülőképes korba kerülése.

³ Forrás: Központi Statisztikai Hivatal.

giai problémaként tekintenek erre a cselekményre, másrészt tartanak attól, hogy csorba esik az iskola jó hírére. Az ismeretlen tettesek által elkövetett hatalmas mennyiségű ügy mögött is megalapozottan feltételezhető nagyszámú gyermekkorú elkövető, akik valamely ok miatt nem kerültek a nyomozó hatóság látókörébe, nem egy esetben azért sem, mert fel sem tételezték, hogy az elkövető tizennégy év alatti lehet.⁴ Összességében – a gyermekkorúakra vonatkozó bűnüldözési adatrögzítés esetlegessége ellenére – ma azt mondhatjuk, hogy a gyermekbűnözés viszonylag kiegyensúlyozott, csökkenő tendenciát mutat.

A fiatalkorú bűnelkövetők száma az elmúlt tíz évben folyamatosan tíz- és tizenkétezer között mozgott, tehát ennél a korcsoportnál sem következett be jelentős növekedés, ezek a számok azonban azt is jelentik, hogy a tizennégy és tizennyolc év közötti fiatalok kétszer nagyobb arányban vesznek részt a bűnözésben, mint a felnőttek.⁵

A bűnözés jellemzői, tendenciák

A gyermek- és fiatalkori kriminalitás elsődleges jellemzője a vagyon elleni bűncselekmények kiugróan magas aránya. Az évek óta „vezető” vagyon elleni bűncselekmények kategóriáján belül a legtöbbször lopást, betöréses lopást és rablást követnek el.

Fontos azonban észrevenni azt az újdonságot, hogy a vagyon elleni bűncselekmények száma mind a gyerekeknél, mind a fiatalkorúaknál elkezdett csökkenni és ezzel párhuzamosan megszorodtak a személy elleni bűncselekmények. Ami ennél is rosszabb, hogy az elkövetési módok egyre durvábbak, kegyetlenebbek, az elkövetők egyre erőszakosabbak. Az erőszakos bűncselekmények elkövetőinek gyakorisági mutatói azt jelzik, hogy amíg a teljes lakónépesség nagyjából változatlan arányban vesz részt az erőszakos bűnözésben, addig a fiatalkorú népesség erőszakos bűnözésben mutatott aktivitása egyre növekszik. Az évtized elején a fiatalkorúak arányaiban még csak kétszer, az elmúlt évben azonban már csaknem négyszer múlták felül a teljes lakosság erőszakos bűnözésben való részvételét.⁶

Mind gyakrabban tapasztalható a fiatalok indokolatlan agresszivitása akár dolog, akár személy elleni erőszak kapcsán. A vagyon elleni cselekmények

⁴ Sipos László: A gyermekbűnözés sajátosságai.

<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2006-03-lk-Sipos-Gyermekbunozes>

⁵ A felnőttek a 18 éven felülieket jelentik.

⁶ Uo.

nemegyszer élet elleni cselekménybe fordulnak, amikor is a tettesek rendkívüli elvetemültséget, brutalitást tanúsítva viszik véghez tetteiket. A személy elleni bűncselekményeket pedig egyébként is gyakran jellemzi kegyetlen végrehajtási mód, durvaság, a motiváció hiánya.

Az egyéb bűncselekmények közül a garázdaság mutat még nagyobb és növekvő gyakoriságot.

Az elmúlt évtized tapasztalatait figyelembe véve néhány új típusú bűncselekmény elszaporodásáról is említést tehetünk a fiatalkorúak körében. A mai fiataloknak ugyanis általában jelentős számítástechnikai ismereteik vannak, ezt néhányan sajnos bűncselekmények elkövetéséhez használják. Egy számítógép és megfelelő tudás segítségével okiratokat, számlákat hamisíthatnak, ezekhez programokat hozhatnak létre, vagy betörhetnek bizonyos rendszerekbe, adatbázisokba is. Az internet óhatatlanul is segíti a modern fiatalok egyszerű és gyors bűnelkövetését.

További jellemzője ennek a bűnöző korosztálynak, hogy körükben ritka jelenségnek számít az egyéni elkövetés, hiszen a legtöbben csoportosan követnek el büntetendő cselekményeket, általában kortársaikkal, olykor felnőttekkel is együttműködve.

Az előbbiek alapján mondhatjuk, hogy a gyermekkori és a fiatalkori bűnözés szerkezeti összetételében és megjelenésében nagyon hasonló, manapság csaknem azonos tendenciákat mutat. Egyes nézetek szerint a gyermekkorúak bűnözését akár az idősebbek kriminalitásának prognózisaként is értékelhetjük, ez azonban kizárná a személyiség fejlődésének lehetőségét, a büntetőjogi normák visszatartó hatását és az egyéb beavatkozások befolyásoló jelentőségét. Helytállóbb *Molnár József* megfogalmazása, miszerint: „*naivság lenne nem észrevenni azt a meglévő kapcsolatot, hogy a gyermekkori bűnözés mennyiségi és szerkezeti átalakulása átmenetet jelent a fiatalkori bűnözéshez*”.⁷

Fontos azonban nem elfelejteni, hogy bár a gyermekbűnözés fogalmának használata széles körben elterjedt, a büntetlenséget élvező gyermek cselekménye nem bűncselekmény, így – még ha büntetőtörvényen alapul is – annak következményeit nem az igazságszolgáltatás vonja le, megoldására más szervezetek jogosultak, illetve kötelezettek.

⁷ Molnár József: *Életkor és bűnözés*. Doktori disszertáció, Budapest, 1996

A fiatalkorúak elleni sajátos büntetőeljárás indokoltsága

A fiatal- és felnőttkor számos tekintetben eltér egymástól, könnyen belátható tehát, hogy a jogi szabályozás területén is szükséges a specializálás, bizonyos különbségtétel. Ennek első megtestesülése a fiatalkorúak bíróságáról és büntetés-végrehajtásáról szóló, 1899-ben az Egyesült Államokban kidolgozott törvény. Megjelent a gyermekmentők mozgalma, amely a gyerekek és fiatalok jólétének, védelmének megteremtése érdekében megalapozta a fiatalkorúak önálló büntető igazságszolgáltatását. Haladó gondolatként kezdett elterjedni, hogy a gyermekek és fiatalkorúak nem „kicsi felnőttek”, hanem sajátos életszakaszt megélő, ahhoz mértén megfelelő szellemi és értelmi fejlettségű, korlátozott felelősségtudatú, befolyásolható és legfőképp: a felnőttektől függő egyének.⁸ Ebből következően velük szemben „más elbánásra” volt és van szükség. Ez azt jelenti, hogy számukra – bizonyos korhatárok között – a felnőttekéhez képest más, jellemzően enyhébb anyagi és eljárásjogi szabályok kell hogy irányadók legyenek. Esetükben a büntetőjogi felelősségre vonás elsődleges célja a nevelés, gondozás, ezt megtorló jellegű büntetések helyett intézkedésekkel kell megpróbálni elérni. Emellett a fiatalokkal foglalkozó minden hatóságnak és intézménynek nagy súlyt kell fektetnie a megelőzésre és a reszocializációra is. Alapelvként kell kezelni, hogy a fiatalkorúak szankcionálásában csak végső eszközként jelenhet meg a szabadságelvonás, és ha feltétlenül szükséges, akkor is speciális intézetben, a felnőttektől elkülönítve kell azt végrehajtani. A „más elbánás” elveinek megvalósítására kétféle szerkezeti modell jött létre: egyes országokban az igazságszolgáltatási intézményrendszeren belül külön alegységek foglalkoznak a fiatalokkal, míg más államokban a fiatalkorúak ügyeinek kezelésére markánsan elkülönülő intézményrendszert hoztak létre, a külön igazságszolgáltatási egységek nem épülnek be az általános rendszerbe. Ez a különbség természetesen a jogszabályi háttérből is fakad, így a szabályozásban is elkülöníthetünk két típust. A fiatalkorúak büntetőjogát ugyanis jellemezheti önállóság vagy viszonylagos önállóság. Az önálló, komplex jogalkotás értelmében a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket külön törvény tartalmazza, magában foglalva a büntető anyagi, eljárási és végrehajtási szabályokat, esetleg kiegészülve családjo-

⁸ Lőrincz József: Ütkeresés a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában az ezredfordulón. In: Ligeti Katalin (szerk.): Ünnepi kötet Wiener A. Imre 70. születésnapjára. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005 [Libri Amicorum 16.]

gi és gyermekvédelmi részekkel. A viszonylagos önállóság a fiatalkorúak büntetőjogának, büntetőeljárásának az általános (büntető, eljárási) törvényben való szabályozását jelenti.

A fiatalkorúak elleni eljárás külön szabályainak jelentőségét *Finkey Ferenc* fogalmazta meg igen korán: „*Egy új szellemnek, egy új világnézetnek a diadalra jutását és érvényesülését (jelenti) a fiatalkorú bűnelkövetőkkel s az elhagyott és erkölcsileg veszélyeztetett vagy éppen züllésnek indult gyermekekkel és fiatalkorúakkal szemben.*”⁹ Ezek után lassan két alaprendszer jött létre a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában. Az egyik a *jóléti (welfare) modell*, amely a *parens patriae* doktrínára épülve azt hirdette, hogy a nevelés és a megelőzés a legfontosabb, ennek érdekében az államnak és a fiatalkorúak ügyeiben eljáróknak széles döntési és cselekvési jogkörük van. A fiatalkorúak bírójának a büntetendő vagy prekriminális kiskorú érdekének megfelelő, javítását szolgáló döntést kellett hoznia. Ezzel szemben az *igazságügyi modell* a tettarányos felelősségi rendszert, a generális prevenciót és a formális eljárást képviselte. Nem ismerte el az úgynevezett státusbűncselekményeket¹⁰ és azt sem, hogy ne működne az az eljárási garanciák, amelyek a felnőtteknél. E két modell általában nem tiszta formában jelent meg, hanem vegyesen, valamelyik túlsúlyával, majd további változatok is kialakultak.

Miután bizonyossá vált, hogy szükség van a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerére, a következő kérdések határozták meg annak felépítését és hatnak máig is annak fejlődésére. Elsőként el kellett dönteni, hogy kik legyenek jogosultak dönteni a fiatalkorúak ügyeiben: jogászok vagy más szakemberek. Törvénybe ütköző cselekmények elbírálásához elvart a jogtudó ember közreműködése, a fiatalok életkori sajátosságai, személyiségjegyei azonban indokoltá tehetik pedagógusok, pszichológusok, szociális munkások eljárási részvételét. Összességében tehát egy koncentráltabb, társadalmi együttműködést megvalósító fellépésre van szükség. Fontos kérdés a szankció meghatározása is. Vajon a fiatalkorú egyéni kezelési igényét vagy a tettarányosság és jogegyenlőség elvét kell szem előtt tartani? Véleményem szerint a társadalom érdeke is inkább a fiatalkorú megfelelő kezeléséhez fűződik, ezt a problémát azonban az egyes államok eltérően kezelik. Megje-

⁹ Róth Erika – Váradi Erika: Problémák és reformlehetőségek a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban különös tekintettel az előzetes letartóztatásra és a német jog követendő megoldásaira. In: Szabó András (szerk.): Viski László emlékkötet. KJK, Budapest, 1994, 135–136. o. [Jog és jogtudomány 5.]

¹⁰ Státusbűncselekményeken a korspecifikus bűncselekményeket értjük, például iskolakerülés (ma: inkább antiszociális viselkedés).

lent elméleti lehetőségként a fiatalkorúak ügyeiben, hogy az informális kezelési hatáskörök szélesedjenek a formális döntéshozás mellett. Figyelembe kell venni azonban, hogy a büntető törvénykönyv hatálya a fiatalkorúakra is kiterjed, így nem lehet mindent alternatív módon elintézni. Végül meg kell még említeni az állandó kérdést, a büntethetőség alsó korhatárát. Arról valószínűleg sosem lesz egységes álláspont, hogy mikortól tekinthető egy kiskorú felelősnek a tetteiért, mely életév az, amikortól már biztosan tudja, hogy mi a tőle elvárt, és átlátja a cselekedetei következményét is.

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának történetét végigtekintve, illetve a kriminológiai kutatásokat is figyelembe véve egyértelműen megállapítható, hogy a fiatalok devianciájának megelőzésére, a szankciók alkalmazására és a rehabilitációjuk, reszocializációjuk előmozdítása érdekében sajátos intézményeknek kell működniük. Különösen fontos, hogy a még fejlődő személyiségeket próbáljuk megóvni a hosszadalmas eljárások káros hatásaitól, valamint a stigmatizációtól. A sajátos eljárási rendszerrel és elvekkel elérhető, hogy a fiatalokat a törvény tiszteletére neveljük, a társadalomnak pedig kielégíthető az az igénye, hogy az állam lépjen fel a fiatalok bűnelkövetése ellen.

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásához kapcsolódó nemzetközi szabályozás

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerére irányuló reformok tartalmát, a fiatalkorúak bűnözésére vonatkozó megelőzési és kezelési tervet, a jogszabályok rendelkezéseit jelentős mértékben befolyásolják a nemzetközi dokumentumok. Az ENSZ és az Európa Tanács munkásságának különösen nagy jelentősége van a bűnözés elleni nemzetközi fellépésben, az egyes államok prevenciós stratégiájának, szabályozásának meghatározásában is. A következőkben az e téren született dokumentumok közül az öt általam legfontosabbnak találtat mutatom be röviden.

Pekingi szabályok¹¹

Több nemzetközi kongresszusnak is témája volt a fiatalkori bűnözés, annak új jelenségei, megelőzésének és visszaszorításának lehetőségei. Végül 1984-ben megszövegezték a pekingi szabályok néven ismertté vált dokumentumot, és

¹¹ Az ENSZ minimumkövetelmény szabályai a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére. UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice. The Beijing Rules, 1985.

nemzetközi normákká váltak az ENSZ-közügyülés által 1985-ben elfogadott minimumszabályok a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszeréről. A pekingi szabályok feladata, hogy a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában „...szolgálják az üdvös és méltányos fejlődés előmozdítását, kellő figyelemmel az emberi jogokra és a társadalmi igazság szempontjaira...”¹² A preambulumban az államok azt az ajánlást találják, hogy „törekedjenek a fiatalkorú és családja jólétének előmozdítására, [...] csökkentsék a jogi beavatkozás szükségességét, segítsék elő a törvénnyel összeütközésbe került fiatalkorú eredményes és humánus kezelését”¹³. Ez az elv azt a logikát követi, hogy ha a fiatalkorúak jólétét elősegítik, az minimalizálni fogja az igazságszolgáltatás révén való beavatkozás szükségességét, így pedig csökkenti azt az ártalmat is, amit az eljárás okozna a fiatalnál. A pekingi minimumszabályok körében is megjelenik a „más elbánás” szükségessége, a speciálisan fiatalkorúakra alakított szabályok, intézmények és eljárás kialakításának igénye. Az igazságszolgáltatás céljaként a fiatalkorú jólétének előmozdítása és a személyes körülményeihez, valamint a bűncselekmény súlyához mérten arányos szankcionálás kerül a középpontba. A pekingi szabályok tartalmaz előírásokat az alapelvekre, a tisztességes és fair eljáráshoz kapcsolódó garanciákra is (például ártatlanság védelme, védelemhez való jog, szülői jelenlétéhez való jog). A büntetőjogi felelősséggel kapcsolatban a 4.1-es szabály a következőt rögzíti: „... a kornak az alsó határát nem szabad túl alacsonyan megállapítani és figyelembe kell venni az érzelmi, szellemi és értelmi érettséget”. A kommentár ehhez még hozzáfűzte, hogy vizsgálni kell, „vajon egy gyermek meg tud-e felelni a büntetőjogi felelősség erkölcsi és pszichológiai összetevőinek, azaz vajon a gyermeket saját ítélőképessége és értelme alapján felelősnek lehet-e tartani antiszociális magatartásáért”. Újdonságként felvetődött a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságszolgáltatási szakemberek speciális képzésének szükségessége, a kutatások és a környezettanulmányok fontossága.

A gyermekek jogairól szóló 1989. évi ENSZ-egyezmény

1989. november 20-án az ENSZ-közügyülés elfogadta a gyermeki jogok átfogó védelmét szolgáló nemzetközi okmányt, a gyermekek jogairól szóló egyezményt, amely a részes államok számára kötelező rendelkezéseket tartalmaz. Már a *Bevezetésben* olvashatjuk alaptételét, amelyet a gyermek jogairól szó-

¹² Lőrincz József: Európai fejlődésirány a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában. Rendvédelmi füzetek, 1999/11., 13. o.

¹³ Uo.

ló nyilatkozat is említ: „a gyermeknek, figyelemmel fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen megfelelő jogi védelemre”. Kiemelkedő elvi jelentősége van az egyezmény 3. cikkének, amely szerint a bírósági és közigazgatási eljárások során, valamint az állami szervek gyermeket érintő döntéseiben a gyermek „minde nekfelett álló érdekét” kell elsősorban figyelembe venni. Számos eljárási garanciával is találkozhatunk, mint például a gyermeknek azon joga, hogy a hatósági eljárás során közvetlenül vagy képviselője útján meghallgassák (12. cikk), megjelenik a tisztességes, fair eljárás követelménye és számos szankcionálási előírás, korlát is (37. cikk). A 40. cikk deklarálja, hogy az ENSZ „más elbánást” tart szükségesnek a fiatalokkal szemben, mint a felnőttekkel. Középpontba kerül az egyetemes – és így természetesen a 18 éven aluliakat is megillető – emberi méltósághoz való jog, illetve olyan bánásmód kialakítása, amelynek révén a fiatalt nevelni lehet, tiszteletre tanítani, nem pedig tovább rontani a helyzetet egy elhúzóódó eljárással. Az egyezmény előírja részes államainak, hogy a fiatakorúak számára hozzanak létre külön hatóságokat és intézményeket, fogadjanak el speciális törvényeket és eljárási rendet. Ami a korosztályt illeti, csak annyi van meghatározva, hogy a 18 éven aluli személyek számítnak gyermeknek, az alsó korhatár – amely alatt a fiatallal szemben bűncselekmény elkövetésének vélelme kizárt – megállapítása azonban az államok saját hatáskörébe tartozik. Általános előírásként szerepel, hogy ha lehetséges, a fiatalok ügyeit bírói eljárás mellőzésével, egyszersmind az emberi jogok és törvényes garanciák betartásával rendezzék.

A rijádi irányelvek¹⁴ és az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(2000) 20. számú ajánlása¹⁵

A prevenció területén kiemelkedő két nemzetközi dokumentum azt hangsúlyozza, hogy a fiatakorú bűnözéssel szemben nem lehet önmagában a fiatakorúak külön igazságszolgáltatási rendszerével fellépni. Szükség van a megfelelő jogi szabályok megalkotására, a kezelési politikák kialakítására, kutatások végzésére, ez azonban nem elegendő, komplexebb, többszektörű megközelítésre van szükség. Az irányelvek és az ajánlás azt mutatja, hogy a

¹⁴ ENSZ-irányelvek a fiatakorú bűnözés megelőzésére. UN Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency. The Riyadh Guidelines, 1990.

¹⁵ A korai pszichoszociális beavatkozás szerepe a bűnelkövetés megelőzésében. Recommendation (2000) 20 of the Committee of Ministers to Member States on the role of early psychosocial intervention in the prevention of criminality.

nemzetközi szakmai közösség tisztában van azzal, hogy a fiatalok problémás viselkedése, bűnelkövetése a család, iskola, lakóhely, kortárs csoportok hatásán, mintáján múlik. A deviáns magatartásformákat előidéző vagy elősegítő kriminogén tényezőkre tehát szélesebb körű, átfogóbb stratégiával kell reagálni, elkerülhetetlenné válik az egészségügyi, oktatási, szociális, jóléti és igazságszolgáltatási rendszerek együttműködése.

*Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának
R(2003) 20. számú ajánlása*¹⁶

Az ajánlás a fiatalkorúak definíciója alá azokat sorolja, akik elérték a büntetőjogi felelősség alsó korhatárát, de még nem érték el a nagykorúságot; ezt a kategóriát azonban kiterjeszthetővé teszi a közvetlenül az alsó korhatár alattiakra és a nagykorúságot nem sokkal meghaladókra is. Megállapítja ugyanis, hogy a fiatalkorú inkább jogi, semmint személyiségfejlődési kategória, épp ezért is változatos a különböző államokban a felelősségre vonás alsó és felső korhatárának meghúzása. A fiatalkorú elkövetőket is megilletik ugyanazok az eljárási garanciák, mint a felnőtteket. Eltérés azonban, hogy a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerének „más elbárást” kell tanúsítania, kerülnie kell a represszív megközelítést, a nevelésre és a reintegrációra kell koncentrálnia. A fiatalkori bűnelkövetésre való reagálásnak emellett gyorsnak, korainak és következetesnek kell lennie. Újítás, hogy az ajánlás szerint a bűncselekményért való felelősséget a fiatalkorú szüleire is ki kell terjeszteni. Ez abból is következik, hogy gyakran a családnak, nevelésnek is nagy szerepe van a fiatalok viselkedése alakulásában, annak deviánsná válásában. A fiatalok bűnözésére már koordináltabb, több hatóság és hálózat együttműködésén alapuló választ kell adni. Az ajánlás célként tűzte ki a bűnelkövetés és ismételt bűnelkövetés megelőzését, az elkövetők (re)szocializálását és (re)integrálását, valamint az áldozatok szükségleteinek és érdekeinek megjelenítését, a kárhelyreállítást.¹⁷

¹⁶ A fiatalkori bűnözés kezelésének új módszerei és a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatás szerepe. Recommendation (2003) 20 of the Committee of Ministers to Member States concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and role of juvenile justice.

¹⁷ Lévy Miklós: Az Európa Tanács R (2003) 20. számú ajánlása a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. Család, Gyermek, Ifjúság, 2005/3.
http://www.szochalo.hu/uploads/media/csagyi0503levay_europatanacs.rtf

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának változatai az egyes országokban

A fiatalkorúakkal kapcsolatos büntető igazságszolgáltatásnak számos hasonló vonása van az egyes országokban, főként az Európai Unió tagállamaiban, ahol a nemzetközi dokumentumok figyelembevételével alakulnak a jogszabályok. Az eltérő népességi, gazdasági helyzet, valamint hagyományok következtében azonban az elmúlt évtizedekben egyfajta útkeresés figyelhető meg az államok büntetőpolitikájának kialakításában. Napjainkban a fiatalkorú elkövetőkre irányuló büntető igazságszolgáltatás területén három főbb irány jelölhető meg. Elsőként a *nevelést középpontba helyező modell* (Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium), amely kiemelte a fiatalkorúakra vonatkozó szabályozás különállását, és a hangsúlyt az intézkedésekre helyezte. A *büntetésre koncentráló irányzat* (például az Egyesült Államok) szerint a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatását az általános rendszerbe kellene illeszteni és az életkort csak mint enyhítő körülményt kellene figyelembe venni. A harmadik, az *áldozatok érdekeit előtérbe helyező igazságszolgáltatási modell* a kárhelyreállításra, mediációra, jóvátételre és egyéb elterelési lehetőségekre koncentrál.¹⁸

A közelmúltban bizonyos szintű paradigmaváltás következett be az EU tagállamainak büntető igazságszolgáltatása terén. A korábbi, a fiatalkorú elkövetőket megmenteni, róluk gondoskodni kívánó büntetőpolitikát egyre inkább a társadalmi kockázatkezelés modellje váltja fel.¹⁹ Az egyértelmű, hogy a fiatalok bűnözése valamilyen szinten mindenképpen „más elbánást” igényel, már csak az elkövetők életkorából fakadóan is, azt azonban minden ország maga alakítja ki, hogy ez milyen eljárási rendet, intézkedéseket, együttműködéseket jelentsen. A nemzetközi dokumentumok kijelölik a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntető igazságszolgáltatási rendszer elvárt fejlesztési irányának kereteit, azon belül viszont az egyes államok az emberi jogok és méltóság tiszteletben tartásával büntetőpolitikájuk szabad alakításával kereshetik az adott helyzet kezeléséhez szükséges és lehetséges módszereket. A szabályozás tárgykörei és a problémák szinte minden országban azonosak,

¹⁸ Csemáné Váradiné Erika: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának nemzetközi tendenciái az Európai Unióban, különös tekintettel az egyes országok szabályozására. In: Lévy Miklós (szerk.): Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más devianciák elleni fellépés területén. Miskolc, 2004, 302–303. o. [Bűnügyi Tudományi Közlemények 7.]

¹⁹ Uo.

így az eltérő megoldási kísérletek mintául szolgálhatnak nemzetközi szinten. A gyakorlati tapasztalatok cseréje és a világszerte folyó kutatások eredményeinek felhasználása minden államnak segíthet megtalálni a társadalmához és körülményeihez leginkább illő szabályozás fő elveit.

A fiatalkorúak ügyében eljáró hatóságok Magyarországon

A New Yorkban 1989-ben kelt, a gyermekek jogairól szóló ENSZ-egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény előírta különleges hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára. Büntetőeljárás-i törvényünk azonban csak a bíróság és az ügyészség tekintetében érvényesít speciális szabályokat, a nyomozó hatóságnál nem.

Magyarországon körülbelül egy évtizeddel ezelőttig az Országos Rendőr-főkapitányságon és a területi nyomozó szerveknél még voltak külön a fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozó szervezeti egységek. Jelenleg csak néhány területi nyomozó szervnél, például a Budapesti Rendőr-főkapitányságon működik olyan egység, amelynek nevében szerepel a gyermek- és ifjúságvédelem. Specializáció hiányában a rendőrség szabályozásában megjelenő általánostól eltérő rendelkezések garantálják a „más elbánást”, a fiatalok „helyes útra terelésére” törekvő kooperációban való részvételt.

Ami az ügyészséget illeti, a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban a felettes ügyész által kijelölt ügyész, a fiatalkorúak ügyésze jár el. A szakszerűség, eredményesség, valamint a speciális rendelkezések gyakorlatbeli érvényesülése miatt a kijelölt ügyész részvétele már az 1913. évi VII. tc. óta garanciális szabálynak számít.

A hatóságok körében a legtöbbet vitatott a bíróság szerepköre, a külön fiatalkorúakkal foglalkozó bíróságok szükségessége, intézményi felépítése. Manapság is napirenden szereplő kérdés a fiatalkorúak bíróságának indokoltsága mind a politikusok, mind a szakemberek körében, ezért a következőkben tömören összefoglalom az intézmény történetét, kialakulását, szabályozását, ennek alapján tovább lehet gondolni jelentőségét, szerepét.

A fiatalkorúak bíróságának kialakulása

A fiatalkorúak bírósága mint külön intézmény a gyermekmentő mozgalom ideológiája nyomán először az Egyesült Államokban, Chicagóban jelent meg.²⁰ Szülőatyja, *Ben Lindsey* nem is kimondottan bíróságnak, hanem inkább nevelőtanácsnak szánta. A cél nem a bűnelkövető fiatalkorú letartóztatása, elítélése, megbüntetése volt, hanem a veszélyeztetett gyermekek segítése, támogatása. A fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás középpontjába a megtorlás helyett a megjavítás, nevelés, megmentés került. Az Egyesült Államokban 1938-ra szövetségi szinten kialakult a fiatalkorúak bíróságának intézményi rendszere. Az alkotmányos reformok időszakában (a XIX. század végétől kb. az 1970-es évekig) a legfelsőbb bíróság – döntésein keresztül – próbálta meghatározni a fiatalkorúak elleni eljárás megfelelő jogi kereteit és eljárási garanciáit. Az első jelentős változtatásokat előidéző eset az 1964-es Gault-ügy volt, amelyben egy obszcén szavakat tartalmazó telefonhívás miatt hét év szabadságvesztésre ítélték egy tizenéves fiút. A vádlott az elítéléséig nem találkozott a szüleivel, tehát őket meg sem hallgatták, ahogyan mást sem. Alkotmányos garanciákat nélkülöző eljárásban hoztak egy rendkívül szigorú ítéletet, hogy a „gyermekcsíny” elkövetőjét megneveljék. A felbbezés nyomán azonban a legfelsőbb bíróság megállapított néhány érvényességi kelléket, így a megfelelő és idejében való tájékoztatáshoz való jogot, a védőhöz való jogot, az önvád alóli mentességet, szükség esetére pedig a tanúkihallgatás és szembesítés elrendelését. Nem sokkal ezután, 1966-ban, a *Kent v. US*-ügyben szintén nem hallgatták meg sem a betöréssel, rablással és nemi erőszakkal vádolt fiatalkorút, sem a szüleit, sem a jogi képviselőjét, majd a felnőttek ügyeiben eljáró bíróság marasztaló ítéletet hozott. Ekkor nyilvánvalóvá válik, hogy részletesebben kell szabályozni az eljárási jogokat és kötelezettségeket, garanciákat kell adni, hogy a bíró – *parens patriae* elven alapuló – hatalmát korlátozzák. Rögzítik a védelemhez, jogi képviselőhöz való jogot és a vallomástétel jogát az önvádra kötelezés tilalmával. A *Windship*- (1970) és a *Breed v. Jones*- (1975) ügyek nyomán alapulvált a kétszeres eljárás tilalma, amennyiben a fiatalkorúak bírósága tárgyalásba bocsátkozott, az ügyet már nem lehet áttenni a felnőttek bíróságához. A nyolcvanas évek közepétől az Egyesült Államokban a fiatalkorúak igazság-

²⁰ Törvény az elhagyott, elhanyagolt vagy bűnelkövető gyermekekről, ezek fogalmi meghatározásáról és az ily gyermekek kezeléséről, ellenőrzéséről, gondozásáról, örökbefogadásáról és személyi őrzetéről. Illionis állam, 1899. április 21.

szolgáltatása mint a felnőtt bűnelkövetőkre vonatkozó rendszer enyhébb változata van jelen.

A fiatalkorúak bírósága Magyarországon

Az amerikai reformeszmék és a külön ítélkező fórum intézménye gyorsan népszerűvé vált Európa-szerte, és az 1920-as évekre szinte minden országban megalkotják a fiatalkorúak feletti bíraskodást a felnőttektől elválasztó törvényt. A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás elveinek kidolgozásánál négy fő kérdéskör merült fel, amit mindenhol rendezni kellett: a nyilvánosság korlátozása, az előélet és az életviszonyok megállapítása, az előzetes letartóztatás alkalmazhatóságának szabályai, a speciális letartóztatás és javítóintézetbe helyezés.²¹

Magyarországon – úgy, mint egész Európában – eleinte csak egy-egy bírót jelöltek ki a rendes bíróság keretén belül a fiatalkorúak ügyeinek intézésére. A 20.003/1908. IM rendelet értelmében a járásbíróságoknál a tizenennyolc éven aluli vádlottak ügyében az erre a célra állandó jelleggel kijelölt bírónak mint a fiatalkorúak bírójának kellett eljárnia. Végül, a külön ítélkező fórum törvényi szabályozására az 1913. évi VII. törvénycikkkel került sor. E szerint minden királyi törvényszéknél kellett alakítani fiatalkorúak bíróságát, és ha szükségessé vált, járásbíróságoknál is lehetett. A jogalkotás során dilemmát jelentett, hogy vajon az egyesbíró vagy a tanács az alkalmasabb a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szembeni eljárásra, vajon melyik konstrukció szolgálja jobban a megtevédt fiatalok érdekeit. A törvény végül úgy rendelkezett, hogy az igazságügy-miniszter mindegyik bírósághoz egy-egy bírót jelöl ki. A fiatalkorúak bíróságának a törvény értelmében kötelessége volt az olyan gyermekekkel szemben is eljárni, akik ugyan még nem töltötték be a 12. életévüket, de büntető jogszabályba ütköző cselekményt követtek el. Rájuk nézve még inkább a korábban említett oltalmazás, segítség eszméje volt irányadó, ilyenkor csak bizonyos intézkedéseket szabtak ki. A fiatalok védelmét szolgálja az is, hogy háttérbe szorul a nyilvánosság elve, csökken a vádelvűség és a legalitás jelentősége is. Bár az előzetes letartóztatás intézménye ekkor még nem volt ismert, a bírónak módjában állt már az eljárás elején kiszakítani a fiatalkorú elkövetőt a környezetéből, ha az vélelmezhetően káros hatással volt rá, veszélyeztette megfelelő irányú fejlődését. A nyomozás befejezése után lehe-

²¹ Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. KJK-Kerszöv, Budapest, 2004, 342. o.

tőség volt az eljárás alakszerű tárgyalás nélküli befejezésére. Ilyenkor a bíró a fiatalkorú nevelése érdekében a bűnösség megállapítása és büntetés kiszabása nélkül javító-nevelést, próbára bocsátást rendelt el, vagy megszüntette az eljárást. Ha szükséges volt tárgyalás tartása, ott a bűncselekmény az elkövető életkörülményeivel, egyéniségével összefüggésben álló okainak felderítésére került sor, a megfelelő jogkövetkezmény megtalálása érdekében.²² Kiemelendőnek tartom még az 1913-as törvénycikkből, hogy a kijelölt fiatalkorúak bírója csak az ítéletábla elnökének engedélyével foglalkozhatott más típusú ügyekkel. Véleményem szerint pozitív hatása lenne, ha ez a mai szabályozásban is így szerepelne. A szocialista jogalkotás termékeként az 1951. évi 34. tvr. rendelkezett a fiatalkorúak ügyeiben eljáró bíróságokról. A rendelkezések között megtalálhatjuk sok mai garanciális elv előzményét, első megjelenési formáját. Alapelvként rögzítették például, hogy fiatalkorú ügyében akkor is a fiatalkorúak bírósága jár el, ha annak cselekménye felnőtt korú ügyével összefügg. Sajnos azonban ekkor a gyakorlatban még nem érvényesült maradéktalanul ez az elv, hiszen törvényi lehetőség volt a kivétel-tételre – fontos esetben. A mai egyik legfontosabb garanciális szabály, a bíróság összetételére vonatkozó előírás előzménye is megjelenik itt. A tanácsban ugyanis ülnökként a pedagógus szakszervezetnek és a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének egy-egy tagjának kellett részt vennie. Ennek indoka, hogy a pedagógus a fiatalkorúakkal való napi kapcsolatból fakadó tapasztalatával, képzettségével, a női ülnök pedig gyermeknevelési tapasztalatával tud nagy segítséget nyújtani az érintett fiatalkorú számára leghatásosabb jogkövetkezmény kiválasztásában. A fiatalkorúak előzetes letartóztatására vonatkozóan is a maihoz hasonló szabályozást láthatunk. A fiatalkorú egészséges erkölcsi fejlődése érdekében a nyilvánosságot az általános eseten kívül is ki lehetett zárni, illetve a tárgyalás káros hatásának tartott része a fiatalkorú terhelt távollétében is megtartható volt.²³ Az 1961-es Btk. és az 1962-es Be. hatálybalépésével megszűnt a fiatalkorúak büntetőjogának és -eljárásjogának önállósága, helyébe a viszonylagos önállóság lépett. Így az általános szabályok maradéktalan érvényesítésének garantálása mellett sor került a fiatalkorúakra vonatkozó speciális rendelkezések összegyűjtésére. A '73-as Be. a különeljárások között szabályozza a fiatalkorúak elleni büntetőeljárást, kiemelve a fiatalkorúak ügyeiben elsőbbséget élvező speciális rendelkezése-

²² Füzesi Mónika: A fiatalkorúak bíróságáról 1908–1930. In: Szabó András (szerk.): i. m. 124–127. o.

²³ Gerzsenyi Gabriella: A fiatalkorúak büntetőjogának kialakulása és fejlődése a magyar jogrendszerben. Studia Collegii Bibó, 2001

ket. A Be. megteremti a megyei bíróság székhelyén működő helyi bíróság, illetve a Pesti Központi Kerületi Bíróság kizárólagos illetékességét a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyei tekintetében. Ekkor gyakorlatilag már az összes a büntetőeljárási törvényünkben ma megjelenő szabály létezett, csak némelyiket az 1995-ös reform még kiigazította. Alapelvevé vált, hogy fiatalkorúak ügyében minden esetben fiatalkorúak bírósága jár el, akkor is, ha az felnőtt terhelt ügyével függ össze. Továbbra is élnek az előzetes le tartóztatás szigorú feltételei, de ekkortól javítóintézetben is végre lehet hajtani. A tanácsban – a szülők és a nemek közti egyenlőség kialakulása folytán – már nincs szükség nő részvételére, a pedagógus azonban nélkülözhetetlen. Eme elvek továbbvitelével és a reformok beépítésével az 1998. évi XIX. tv. (a hatályos Be.) rendelkezik külön fejezetben a fiatalkorúak elleni büntető eljárás speciális követelményeiről.

A fiatalkorúak ügyében eljáró bíróságok napjainkban

A fiatalkorúak büntetőügyeiben az arra kijelölt bíróságok járnak el. Ez a Be. 448. § (1) bekezdése alapján azt jelenti, hogy a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyében a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság, a Fővárosi Bíróság területén a Pesti Központi Kerületi Bíróság jár el. E bíróságok illetékessége a fiatalkorúak ügyében a megye, illetve a főváros területére terjed ki. A fiatalkorúak által elkövetett megyei hatáskörbe tartozó büntetőügyek elbírálására fiatalkorúak bírósága működik a megyei bíróságokon és a Fővárosi Bíróságon. Mivel a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény (Bszi.) a bírósági szervezet önálló egységeként nem említi a fiatalkorúak bíróságát, így eme ügyekben nem külön bíróság, hanem a rendes bíróság sajátosan szervezett, a fiatalkorúak ügyeinek intézésére kijelölt tanácsa jár el. E tanács megalakítására is törvényi szabályok vannak, az illetékes bíróság kijelölésén túl. Első fokon ugyanis a tanács elnökét, illetve, ha a bíróság nem tanácsban jár el, akkor az egyesbíró az Országos Igazságszolgáltatási Tanács jelöli ki. Ezen túl a Be. még azt is előírja, hogy amennyiben az elsőfokú bíróság tanácsban jár el, a tanács egyik ülnökének pedagógusnak kell lennie. Ezt a rendelkezést indokolja – ahogyan már említettem –, hogy a fiatalkorúak ügyeinek elbírálásában rendkívül fontosak a gyakorlati nevelési tapasztalatok, a mindennapi kapcsolatból levont következtetések. A pedagógus ülnököket a bíróság illetékességi területén működő alapfokú és középfokú nevelési-oktatási intézmények tantestületei jelölik. A

másodfokú eljárás során a megyei bíróságokon és a Fővárosi Bíróságon, valamint az ítéletábrán mint harmadfokú bíróságon a tanács egyik tagját szintén az Országos Igazságszolgáltatási Tanács jelöli ki. E tanácsoknál nem szükségszerűen a tanács elnöke a kijelölt fiatalkorúak bírása, lehet több vagy akár az összes tag is kijelölve. A bíróság összetételére vonatkozó szabályokat a tárgyalás előkészítésétől kezdődően, valamint a különleges eljárásokban is alkalmazni kell. Ha nem az előbbi rendelkezéseknek megfelelően alakították meg a bíróságot, a fiatalkorúval szemben az általános eljárási szabályok szerinti összetételű bíróság járt el, akkor az feltétlen eljárásiszabály-sértésnek és abszolút hatályon kívül helyezésnek tekintendő. A tanács, illetve a bíróság szabályszerű összetételének ki kell tűnnie a jegyzőkönyvekből és a határozatokból; fel kell tüntetni, hogy a bíróság mint a fiatalkorúak bírósága jár el, és a tanács egyik tagja pedagógus ülnök. Ez azért is fontos, mert ha másodfokon eljáró bíróság elé kerül az ügy és az azt tapasztalja, hogy a bíróság nem volt törvényesen megalakítva, hatályon kívül helyezi az elsőfokú bíróság ítéletét, és új eljárásra utasítja.

A fiatalkorúak bíróságára nézve a büntetőeljárási törvény még egy előírást tartalmaz, miszerint a felnőtt korú terhelt ügyét is el kell bíráltnia, ha az a fiatalkorú ügyével összefügg. Ezt szintén a fiatalkorúak érdekében rögzítették, hogy garantált legyen, hogy velük szemben akkor is a fiatalkorúak tanácsa jár el, ha ügyük felnőtt korú ügyével függ össze. Ha a bíróság úgy találja, hogy a fiatalkorú és a felnőtt ügye között nincs szoros összefüggés, elhet az elkülönítés lehetőségével. Ilyenkor a felnőtt korú ügyét az egyébként illetékes bírósághoz teszi át. Az esetleges elkülönítésről és az általános illetékességű bírósághoz való áttételről legkésőbb a tárgyalás megkezdéséig lehet dönteni, utána már akkor sem, ha a fiatalkorúval szemben befejezik az eljárást. Az együttes elbírálásra lehetőséget adó szabályt azonban fordítva nem lehet értelmezni, tehát együttes elbírálásra csak a fiatalkorúak bírósága jogosult, fiatalkorú ügyét általános szabályok szerint illetékes bíróság összefüggés folytán nem tárgyalhatja. Ha a vádemelés tévesen mégis az általános illetékességű bíróság előtt történik, meg kell vizsgálni az elkülönítés lehetőségét, és amennyiben arra nincs mód, az egész ügyet a kizárólagos illetékességű fiatalkorúak bíróságához kell áttenni.²⁴

A fiatalkorúak bíróságának kizárólagos illetékességét megalapozó szabályok a vádirat benyújtása után érvényesek, előtte a fiatalkorú ügyében is a

²⁴ Bogár Péter: Fiatalkorúakra és gyermekkorúakra vonatkozó büntető eljárásjogi szabályok. In: Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András (szerk.): Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005, 124. o.

nyomozási bíró jár el. A bírósági szakban az ügyet csak a fiatalkorúak bírósága, kijelölt hivatásos bíró által elnökölt tanácsban való eljárása során pedagógus ülnök közreműködésével lehet elbírálni. Ha csak a tárgyalás megkezdése után válik ismertté, hogy a vádlott fiatalkorú, az áttételről haladéktalanul rendelkezni kell.

Látható tehát, hogy a jogalkotó törekedett arra, hogy az esetek lehető leg szélesebb körében a fiatalkorú a megfelelő fórum elé kerüljön, és rá nézve a speciális, személyiséget jobban figyelembe vevő, enyhébb szabályokat alkalmazzzák. Véleményem szerint azonban lenne még változtatnivaló a rendszerben. A fiatalkorúak bíróságának kizárólagos illetékessége jelentős pozitívum, köztudott azonban, hogy a fiatalkorúak ügyeire kijelölt bírák nem csak fiatalkorúak ügyeiben járnak el. Az ügyek gördülékenyebb elbírálásához vezetne, ha egyes bírók kizárólag fiatalkorúak ügyeire lennének specializálva, csak azokat tárgyalnák. Ez nyilván az időszerűség követelményének teljesítésében is segítene, hiszen a fiatalkorúak ügyei leggyakrabban a vádemelés és az elsőfokú ítélet meghozatala közötti időszakban húzódnak el. A fiatalkorúak bíráinak ráadásul egy személyben kell(ene) egyesíteniük a jogászt, a pedagógust, a pszichológust és a szociális munkást. Ehhez külön – speciálisan erre a célra kialakított – képzésre lenne szükség. Emellett úgy gondolom, hogy a tárgyalás vezetését is át kellene hatniuk az életkori sajátosságokra alapozott elveknek. A Be. csak annyit szabályoz ezzel kapcsolatban, hogy a bíróságnak a tárgyalásról a nyilvánosságot minden esetben ki kell zárnia, ha ez a fiatalkorú érdekében szükséges, illetve azt, hogy a tárgyalásnak azt a részét, amely a fiatalkorú helyes irányú fejlődését károsan befolyásolhatja, a fiatalkorú távollétében kell megtartani. A bírónak azonban nyilván máshogyan kell viselkednie egy fiatalkorú vádlotthoz, mint egy felnőtt korúhoz, máshogyan kell viselkednie vele. Ismernie kell a mai fiatalok sajátos kultúráját, stílusát, nyelvezetét, és valahogy meg kell találnia a közös hangot, hogy elérje a fiatalkorú együttműködését. E nélkül ugyanis szinte lehetetlen a tényállás pontos felderítése és az ügy eredményes elbírálása.

Összegzés

Fontos szem előtt tartani, hogy a fiatalok nemcsak okoznak problémákat, hanem mindenekelőtt vannak problémáik. Sok szemszögből lehet ezt nézni, az azonban biztos, hogy átgondolt, koordinált megoldásra van szükség. Úgy gondolom, hogy amíg lehet, a gyermekvédelem preventív eszközeivel, bűnmeg-

előzési technikákkal kellene a fiatalok számára megteremteni a békés, biztonságos életet. Észlelni és kezelni kellene az iskolai konfliktusokat, a családi élet zavarait, a tanulási és előmeneteli kudarccokat. Szükség lenne a korai beavatkozásra, erősíteni kellene a gyermekvédelmi jelzőrendszer működését, pontosan meghatározott célkitűzésekkel kidolgozott állami cselekvéspolitikákat kellene alkalmazni. Az azonban nyilvánvaló, hogy a fiatalkorúak bűnözése a legjobb cél ellenére sem fékezhető meg a büntetőjog eszközei nélkül. Ezzel kapcsolatban viszont hangsúlyozni kell, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjog mássága nem jelentheti csupán az általánosnál enyhébb szankciók alkalmazását. Nem szabad elfelejteni, hogy a fiatalkorúval szemben alkalmazandó büntetés vagy intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjön és a társadalom hasznos tagjává váljon. Úgy gondolom, hogy bár a fiatalkorúak büntetőjogi kategóriája a tizennégy és tizennyolc év közötti fiatalokat jelenti, ők nagyrészt gyerekeknek számítanak – a szó köznapij értelmében. A gyermekek pedig a társadalom fennmaradásának, fejlődésének zálogai, ezért az egész társadalomnak feladata és kötelessége, hogy segítse, tanítsa, óvja, nevelje – és szükség esetén büntesse őket. A fiatalkorúak bűnözését nem szabad bagatellizálni, hiszen jelentősen befolyásolja az össz-bűnözést és az emberek általános biztonságérzetét. Ezen túlmenően érdekes megfigyelni, hogy az egyes országok, kormányok hogyan, milyen eszközökkel próbálják megközelíteni ezt a témakört. A fiatalkorúak bűnözésére adott válasz ugyanis mindig fontos része a kormányzati politikának, hiszen a bűnelkövetésre való reagálásnak egyrészt szolgálnia kell a fiatalok egészséges fejlődését, másrészt pedig a „bűnözők” megbüntetésére irányuló közösségi kíváncsolomnak is meg kell felelnie. A fiatalkorúak éppen ezért mindig kiemelt figyelmet kapnak a bűnmegelőzés és a bűnözéskontroll eszközrendszerének kialakításánál. Napjainkban világszerte lezáratlan az életkori határok (megváltoztatásának) kérdése, valamint egyre erősebb a feszültség a rehabilitációs és a büntetési cél között. Az azonban biztos, hogy csak széles körű társadalmi összefogás megteremtésével érhetjük el, hogy az agresszív vagy veszélyeztetett fiatalokat visszatarthassuk a bűnelkövetéstől, a megbotlott fiataloknak pedig segíteni tudjunk a helyes útra való visszatalálásban, hiszen a büntetőjog erre önmagában nem képes. Viszont büntetőjog nélkül nem tudnánk garantálni társadalmunk számára a bűnözés csökkentését, a következő generáció számára a biztonságos jövőt. Az állam legfőbb feladata ezen a téren a gyermek- és ifjúságvédelmi eszközök és a büntetőjogi eszközök harmonizációjának, egymást kiegészítő hatásának kialakítása, a fiatalkorúakra vonatkozó speciális büntetőeljárás elvek fenntartása és továbbfejlesztése.

**SZÁNTÓ ZOLTÁN – TÓTH ISTVÁN JÁNOS –
VARGA SZABOLCS – CSERPES TÜNDE**

A korrupció típusai és médiareprezentációja Magyarországon 2001–2009¹

Bár a korrupciót igen nehéz közvetlenül mérni, a sajtóban megjelenő korrupciógyanus esetekről szóló hírek vizsgálatával közelebb kerülhetünk a probléma megértéséhez. Mindamellett nem feledkezhetünk el arról, hogy ezekben az esetekben igen magas a latencia: vagyis egyfelől a sajtóban megjelenő korrupciós tudósításokat csak a jéghegy csúcsának tekinthetjük, másfelől nyilvánvalóan a korrupciógyanus esetek sajtómegjelenése nem teljesen megbízható adatforrás. Utóbbi problémát enyhíthetjük azonban, ha a sajtóelemzés során a több helyen és többször bemutatott esetek vizsgálatára szorítkozunk.

Jelen tanulmány két részből áll. Az elsőben a korrupció fogalmát és ideáltipikus eseteit határozzuk meg, míg a másodikban az újságok rendelkezésre álló internetes archívumainak kiaknázásával, a médiában napvilágot látott korrupciógyanus esetek összegyűjtésével, a tranzakciós helyzetek felmérésére és elemzésére teszünk kísérletet. Ezzel a módszerrel – bár a korrupció abszolút nagyságát nem határozhatjuk meg, de – akár óvatos becsléseket is tehetünk mértékére és tendenciájára vonatkozóan. Ráadásul az egyes szektorok korrupciós fertőzöttségének összehasonlítására is lehetőségünk nyílik. Olyan mélyfúrás jellegű vizsgálat ez, amelynek célja a főbb problémák megvilágítása a tranzakciók felmérésével és a korrupcióveszélyes helyzetek elemzésével. A kutatás során tehát a korrupciós jelenségek médiareprezentációját vizsgáljuk a tartalomelemzés eszközeivel. A korrupciós vagy korrupciógyanus esetek médiában való megjelenése három területen járulhat hozzá a magyarországi korrupció mélyebb megértéséhez. Egyrészt megvilágítja, hogy a sajtó milyen rendszerességgel és milyen módon foglalkozik az ilyen

¹ A tanulmány a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézetének Korrupciókutató-központjában készült. A tanulmány alapjául szolgáló kutatás adatgyűjtési fázisában részt vett: Balázs Hilda Kinga, Bartis Kinga, Cserpes Tünde, Fülöp Márk Tamás, Lukácsné Gergely, Márkus Annamária, Miskolczi Éma és Vajda Orsolya egyetemi hallgatók, valamint Varga Szabolcs doktorandusz. A kutatást dr. Szántó Zoltán egyetemi tanár és dr. Tóth István János tudományos főmunkatárs vezette. A kutatást a Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központja támogatta (A korrupció piaci verseny-torzító hatásainak gazdaságszociológiai vizsgálata). A támogatási szerződés száma: AL/0618-001/2010.

jelenségekkel. Másrészt az egyes esetekkel kapcsolatban megjelenő információkból közvetett módon következtethetünk a korrupciós esetek egyes fontos jellemzőire, és e jellemzők alapján osztályozhatjuk a feltárt korrupciós tranzakciókat. Harmadrészt a médiareprezentáció módot ad az egyes korrupciós típusok médiabeli megoszlásának vizsgálatára, és akár kiindulópontként szolgálhat a tényleges megoszlás későbbi pontosításához.

Tudjuk, hogy a napvilágra kerülő esetek megoszlását két tényező befolyásolja: a korrupciós eseteket nyilvánosságra hozó sajtótermékeknek a ténylegesen előforduló ügyek szelekciójának során érvényesített szempontjai, valamint a korrupció egyes típusainak tényleges megoszlása, vagyis ahogy a korrupciós jelenségek az adott országban – esetünkben Magyarországon – előfordulnak. A két tényezőt jelenleg nem tudjuk szétválasztani egymástól. Ezért a médiaelemzés során kapott adatokból csak közvetve, ezeket a korlátokat szem előtt tartva következtethetünk a korrupció tényleges megoszlására. Bizonyos korrupciós helyzetek kiugróan magas aránya azonban azt mutathatja, hogy ezek a típusok valószínűleg gyakran fordulhatnak elő.

A korrupció ideáltípusai

A nemzetközi szakirodalom a korrupció² fogalmának meghatározására számtalan definíciót használ. Ebben szerepet játszik, hogy a jelenség általános körülhatárolása mind annak történeti-kulturális jellege, mind pedig sokszínűsége miatt igen nehéz feladat. Az sem könnyíti meg a helyzetet, hogy a téma sazkértői között máig is viták zajlanak az általános definíció elfogadásáról. Ennek következtében – a szakirodalmi áttekintés alapján – megállapítható, hogy a jelenség átfogó meghatározása a mai napig nem született meg. Az egyzakt és általános definíció megalkotását és elfogadását több tényező is nehezíti. Ezek közül elsőként említhető, hogy a kifejezés számos különböző, ám egymással összefüggő jelenséget takar. Emellett akkor is jelentős különbségek mutatkoznak, ha a jelenséget az egyes országok jogalkotásának szemszögéből vizsgáljuk³, ha a közérdekre gyakorolt hatását, vagy a korrupció köznapi értelemben vett fogalmát vesszük szemügyre. Mindezt tovább differenciálja, hogy

² A szó eredeti értelmében (latinul: corrumpo, corruption) romlást, rombolást jelent.

³ Ez esetben nem csupán a jogalkotás, de a nemzetek szó is hangsúlyos: a történeti, kulturális és egyéb különbségekből fakadóan a korrupciós jelenségek köre és ebből eredően az egyes országokban általános korrupciófogalmak között is eltérések mutatkoznak.

a terminus magában foglalja azok definícióját is, akik a korrupcióban érdekeltek, annak részesei, illetve akik tevőlegesen küzdenek ellene.⁴

A vitatott kérdések ellenére feltétlenül említést érdemel a széles körben ismert és a társadalomtudósok által sokszor alkalmazott definíciók közül Nye⁵ meghatározása. E szerint a korrupció olyan viselkedés, amely a cselekvő olyan magatartását idézi elő, amely eltér a közfeladatok törvényes gyakorlásától, illetve személyes vonatkozású (például család, szűk közösség), pénzügyi vagy státusbeli előnyök megszerzése érdekében. Ezzel szemben Klitgaard⁶ azt hangsúlyozza, hogy akkor beszélünk korrupcióról, ha az egyén „meg nem engedett módon” személyes érdekeit azon célok (vagy személyek) fölél helyezi, amelyek szolgálatára egyébként hivatott.⁷ Rose-Ackerman⁸ szerint a korrupció a személyes vagyon és közhatalom együttes jelenléte esetén jelenik meg. Meghatározó ismérve a döntési folyamat tiltott (anyagi) eszközökkel történő befolyásolására való hajlandóság. Leggyakoribb megjelenési formájának a magánszemély (vagy cég) és kormányzat közti korrupciós tranzakciót tekint, amelynek során a korrumpáló kenőpénz fejében a korrumpált közhivatalnoktól jogtalan (anyagi vagy más jellegű) előnyhöz jut. Az említettekhez hasonlóan Lambsdorff⁹ a korrupció több fontos attribútumát hangsúlyozza saját kutatásai során alkalmazott definíciójában. E szerint a korrupció – első megközelítésben – közhatalommal való visszaélés egyéni haszonszerzés céljából.

Ezen definíciók alapján úgy tűnik, hogy a korrupció jelenségét leíró definíciókban található néhány közös jellemző, amelyek a jelenség számtalan megjelenési formájának szubsztantív tényezői. Ezeket a jellemzőket, kiegészítve a Lasswell¹⁰ által említettekkel, a következőkben foglalhatjuk össze:

4 John A. Gardiner: Defining Corruption. In: Arnold J. Heidenheimer – Michael Johnston – Victor T. Levine (eds.): Political Corruption: A Handbook. Transaction, New Brunswick, 2008

5 Joseph S. Nye: Corruption and Political Development: A Cost Benefit Analysis. In: Arnold J. Heidenheimer – Michael Johnston – Victor T. Levine (eds.): Uo. 284. o.

6 Robert Klitgaard: Controlling Corruption. University of California Press. Berkeley, Los Angeles, 1991

7 Klitgaard ennek számos formáját mutatja be különböző szektorokból példát hozva, a korrupció kezdeményezőit tekintve, stb.

8 Susan Rose-Ackerman: Corruption: A Study in Political Economy. Academic Press, New York, 1978, No. 9.; Susan Rose-Ackerman: Corruption and government: Causes, consequences, and reform. Cambridge University Press, Cambridge, 1999; Susan Rose-Ackerman (ed.): International Handbook on the Economics of Corruption. EElgar, Cheltenham, 2006

9 Johann Graf Lambsdorff: The Institutional Economics of Corruption and Reform. Cambridge University Press, Cambridge, 2007

10 Harold D. Lasswell: Bribery. In: Edwin R. A. Seligman (ed.): Encyclopedia of Social Sciences vol. II. New York, 1930

- a korrupciós tranzakció előfeltétele legalább két szereplő részvétele (legyen az akár egyéni, közösségi vagy intézményi szereplő);
- további előfeltétel a tranzakcióban részt vevők előzetes, szubjektív és szándékolt döntése a tranzakcióban való részvételt illetően;
- a korrupció szerves velejárója a befolyásolási szándék, amely (egyéni) előnyök megszerzésére irányul, azaz olyan túlzott önérdékkövetésről van szó, amely a személyes célokat és érdekeket a közérdek fölé helyezi;¹¹
- s végül a szabálytól való eltérés (tiltott, jogellenes, meg nem engedett cselekvés) is lényeges intézményi jellemző.

Kutatási tapasztalataink alapján a Lambsdorff által használt definíció¹² bizonyult a legtermékenyebbnek, így vizsgálataink során ezt alkalmazzuk, ami a modern politikai és intézményi gazdaságtan megbízó–megbízott–kliens (*principal-agent-client*) modelljére épül.¹³ A modell a racionális döntések elméletén nyugszik: szereplői mérlegelik cselekvési lehetőségeik várható hasznát és költségét, és azt az alternatívát választják, amelyek a legnagyobb tiszta haszonnal kecsegtet. A modellben a megbízó (például egy önkormányzat) felruházza valamilyen hatalommal a megbízottat (például egy hivatalnokot, aki építési engedélyeket ad ki). Ennek során a megbízó I.) meghatározott feladat elvégzését delegálja a megbízottra, II.) meghatározza a feladat elvégzésének formális szabályait, valamint III.) a feladat elvégzéséért javadalmazásban részesíti a megbízottat, aki cserébe IV.) lojális a megbízóhoz, azaz a szabályoknak megfelelően végzi a feladatát. A megbízott várhatóan a meghatározott keretek között szolgálja ki a kliens igényeit (például egy építési engedély megszerzésére irányuló kérelmet). Korrupció akkor merül fel, ha a megbízott önérdékből különböző módon megszegi a szabályokat, és ezáltal megsérti a megbízó és/vagy a kliens érdekeit. A megbízó célja, hogy a megbízottat optimális mértékű produktív és optimális mértékű improduktív – azaz korrupciós – tevékenység elvégzésére ösztönözze. A szereplők alapvető problémája az információs aszimmetriából fakad, amely az érintettek kapcsolatainak inherens jellemzője.¹⁴

11 A „közérdek” kifejezés tartalma máig vitatott kérdés, de ezzel a kérdéssel most nem foglalkozunk.

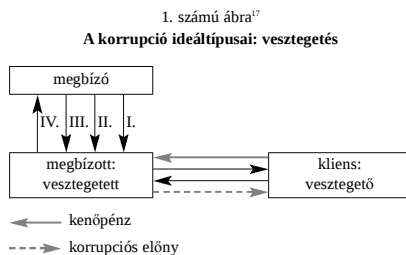
12 A fogalom részletes kifejtéséről lásd bővebben: Johann Graf Lambsdorff: i. m. 16–17. o.

13 Részletesebben Szántó Zoltán: Megbízók, megbízottak, kliensek. Vázlat a korrupció fogalmáról. Szociológiai Szemle, 1997/4.

14 Részletesen lásd Szántó Zoltán: Kontraszelekció és erkölcsi kockázat a politikában. Közgazdasági Szemle, 2009. június, 563–571. o.

A cselekvők aszimmetrikus informáltságából kiindulva a megbízó–megbízott–kliens modellben a korrupció négy ideáltípusát különböztethetjük meg.¹⁵ Kézenfekvőnek látszik e négy tiszta típuson belül megkülönböztetni egymástól a megbízó és megbízott közötti reláció, valamint a megbízott és kliens közötti korrupciós reláció két alapváltozatát, és ennek alapján különbséget tenni megvesztegetés, zsarolás, illetve hűtlen kezelés, csalás között. Az előbbi két típust Klitgaard¹⁶ belső (*internal*), míg az utóbbi kettőt külső (*external*) korrupciónak nevezi.

Vesztegetés esetén a kliens – a korrupciós tranzakció kezdeményezőjeként – vesztegetőként lép fel, és kenőpénzt fizet a megbízottnak. Ezért cserébe a kliens olyan szabálytalan előnyhöz jut (például jogtalan engedélyt szerez, kikerüli valamilyen szabálysértés hátrányos következményeit), amelyre egyébként nem tehetne szert (1. számú ábra).

Zsarolás esetén a megbízott (mint zsaroló) a korrupciós tranzakció kezdeményezőjeként hatalmát arra használja, hogy pénzt (vagy más előnyt) csikarjon ki a klientsől (a zsarolttól). A kliensnek fizetnie kell a szolgáltatásért, holott annak igénybevételére legálisan is jogosult lenne. A megbízott azonban fenyegetést, kényszert vagy akár erőszakot alkalmaz a kifizetés elérésének érdekében (2. számú ábra).

Az előbbiektől eltérően a megbízó és megbízott közötti relációban megjelenő korrupciós cselekmények egyik ideáltípusa a *hűtlen kezelés (vagy sikkasztás)*. Ez olyan, a megbízott (a sikkasztó) által kezdeményezett cselek-

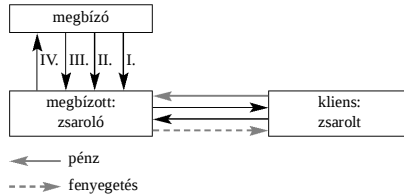
¹⁵ Johann Graf Lambsdorff: i. m. 18–19. o.

¹⁶ Robert Klitgaard: i. m. 50. o.

¹⁷ Az ábra forrása: Szántó, Zoltán – Tóth, István János: Some typical network configurations of corruption cases in Hungary. Conference: "The Unexpected Link". Center for Network Science, CEU, Budapest, 17–18 June 2009

2. számú ábra¹⁸

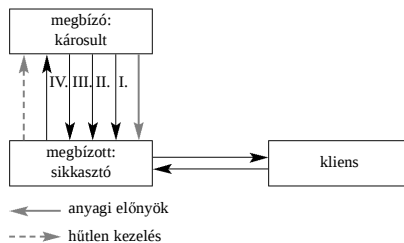
A korrupció ideáltípusai: zsarolás

mény, amelynek során a rábízott vagyontárgyat vagy rendelkezési jogosítványt (részben vagy egészen) eltulajdonítja, sajátjaként rendelkezik vele. A megbízott (a sikkasztó) a tranzakció során a megbízót károsítja meg (3. számú ábra).

3. számú ábra¹⁹

A korrupció ideáltípusai: hűtlen kezelés

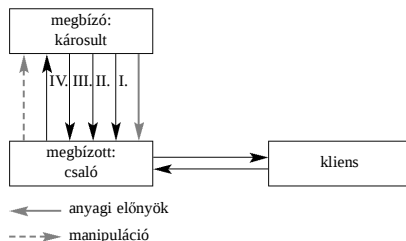

A korrupció negyedik ideáltípusának a *csalást* tekintjük, amelyben a megbízott az információs aszimmetria révén (például rejtett információ, rejtett cselekvés, vagy morális kockázat) tehet szert előnyre, illetve a megbízott aktívan is elrejthet információkat a megbízó elől (például okirat-hamisítással, információk manipulálásával, vagy más módszerekkel; 4. számú ábra).

Ezek tehát az általunk is elfogadott és alkalmazott korrupciós ideáltípusok. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a korrupció legszélesebb definíciója akár olyan cselekvéseket is e jelenségkörhöz sorolhat, mint a pénzmosás, a csempészés, a feketepiaci vagy a tőzsdei bennfentes kereskedelem. Ezek azonban

18 Uo.

19 Uo.

4. számú ábra²⁰**A korrupció ideáltípusai: csalás**

sokszor olyan bűncselekményekre utalnak, amelyeket kizárólag a magánszférára szereplői követnek el, a közérdek tehát nem sérül közvetlenül. Természetesen a jelenséget illetően számos további osztályozási lehetőség kínálkozik, ezek közül az egyik lehetséges szempont annak vizsgálata, hogy a megvesztegető vagy a megvesztegetett fél jut-e nagyobb előnyhöz a tranzakcióval. Ez jelentős mértékben annak függvénye, hogy melyik félnek erősebb az alkupozíciója. „Klientilista” korrupcióról beszélhetünk akkor, ha a megvesztegető ér el nagyobb előnyt, míg „patrimonialista” korrupció során a megvesztegetett fél jut nagyobb haszonhoz. Egy másik lehetséges elhatárolás a kis léptékű, illetve a nagy léptékű korrupció megkülönböztetése. Ennek során a megkülönböztetés alapja a tranzakciós díj mértéke, míg a politikai, illetve az adminisztratív korrupció megkülönböztetése értelemszerűen arra vonatkozik, hogy a benne részt vevő domináns szereplők politikusok vagy közhivatalnokok.

A korrupciógyanús esetek médiareprezentációja Magyarországon 2001 és 2009 között

A minta és a módszer

A kutatás során nyolc internetes hírportál, illetve nyomtatott újság internetes változatának felmérését végeztük el a 2001. január 1. és 2009. december 31. közötti időszakra vonatkozóan, majd 2008. január 1. és 2009. december 31. között a megfigyelt hírportálok körét kibővítettük az *InfoRádió*val.

²⁰ Uo.

A figyelt újságok és hírportálok 2001 és 2009 között: *Magyar Nemzet, Figyelő és FN, Index, Népszabadság, [origo], HVG, Világgazdaság, Heti Válasz, InfoRádió* (2008–2009).

Az interneten elérhető forrásokban megjelenő cikkek közül a korrupciógyanús eseteket tartalmazókat kerestük ki, gyűjtöttük össze és elemeztük. A cikkek tartalmát áttekintve a következő szavakra (karaktorsorozatokra) kerestünk rá: „*korrupt**”, „*korrupció**”, „*csúszópénz**”, „*kenőpénz**”, „*veszteget**”, „*pénzmos**”. Ezt a feladatot az egyes hírportálok, illetve az újságok internetes változatainak archívumait felhasználva végeztük el, majd a cikkeket kigyűjtöttük és előkészítettük a statisztikai elemzéshez.

Kizárólag a Magyarország területén felbukkanó korrupciós eseteket gyűjtöttük össze (így például nem került az adatbázisunkba a Szlovákiában dolgozó magyar hivatalnok korrupciós esete, viszont foglalkoztunk a Budapesten dolgozó izraeli nagykövetet érő korrupciós váddal). A megtalált cikkeket úgy rendszereztük, hogy az azonos esetekre vonatkozó cikkeket, híradásokat különálló csoportokba, önálló „korrupciós esetekbe” rendeztük. Ezeknek az eseteknek nevet adtunk, és feljegyeztük ezek főbb jellemzőit, majd az eseteket tartalmazó cikkeket úgy dolgoztuk fel, hogy kódoltuk a cikkekből leírt fontosabb jellemzőiket, szereplőiket stb. Ha több cikk is foglalkozott ugyanazzal a korrupciógyanús esettel, akkor e cikkek mindegyikét ugyanahhoz az esethez soroltuk.²¹ A cikkekhöz fűzött olvasói kommentárokat is figyeltük, és a konkrét esetekre vonatkozó információkat innen is beépítettük az adatbázisba.

A korrupció témája a vizsgált időszakban folyamatosan a közbeszéd tárgya volt. Az adatbázisba 3215 cikk került be, amelyek valamely konkrét korrupciógyanús ügyről tudósítanak (5. számú ábra).²²

Fontos hangsúlyozni, hogy a híradásokból összegyűjtött cikkek természetesen nem lezárt ügyekről szólnak. Az elemzés során minden olyan esetet bevettünk az adatbázisba, ahol a sajtó – általában több ízben és több különböző hírportálon – korrupciógyanús cselekményről számolt be, a cselekmény törvényellenességét kimondó bírósági döntés nélkül is. Az elsődleges adatfel-

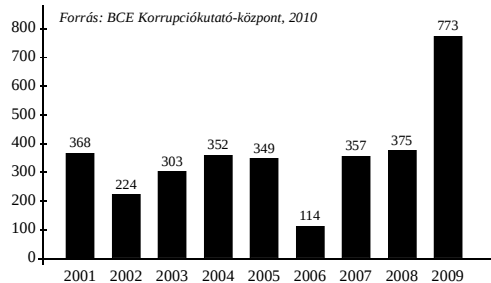
21 Jelen elemzésünk a korábbi *Korrupciógyanús esetek a magyar médiában 2001–2007 között. On-line hírforrások tartalomelemzése* (www.crc.uni-corvinus.hu) című kutatási jelentésünk szerves folytatásának tekinthető. Az ott közölt adatoktól való csekély eltérés oka, hogy a 2008–2009-es időszakra áthúzódo esetek némelyikét a később nyilvánosságra kerülő cikkek alapján újrakódoltuk. Ebből adódóan a korábbi elemzésünkben közölt adatsorok némileg módosultak.

22 A korábbi kutatási jelentés gyakorlatától eltérően az ábrában *kizárólag* a lekódolt esetekhez tartozó cikkek számát közöltük. Egy cikket minden esetben ahhoz az évhez számítottunk, amelyben először megjelent. Mindazonáltal a ténylegesen összegyűjtött – de végül valamiért a vizsgálati körünkől kikerült – cikkek köre ennél jóval bővebb, adatbázisunk már több mint 5800 cikket tartalmaz.

dolgozás és adattisztítás után a cikkek alapján a vizsgált időszakban 548 különböző korrupciógyanus esetet azonosítottunk.²³ A 6. számú ábra a korrupciógyanus esetek éves előfordulását mutatja.²⁴

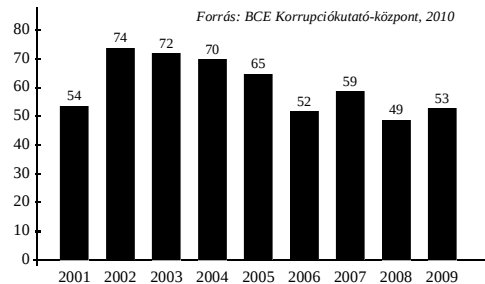
5. számú ábra

Korrupciógyanus esetekkel foglalkozó cikkek száma éves bontásban (2001–2009; N = 3215)

6. számú ábra

Az elemzett korrupciógyanus esetek száma éves bontásban (2001–2009; N = 548)

²³ Az elemzés során azonban nem vettük figyelembe azt a néhány szerteágazó korrupciógyanus esetet (például Kulcsár-ügy, Zuschlag-ügy, Hunvald-ügy stb.), amelyeket a későbbiekben önálló esettanulmányok formájában, a társadalmi kapcsolatháló-elemzés módszereivel kívánunk feldolgozni. Ennek a vizsgálatnak az első eredményeihez lásd: Szántó, Zoltán – Tóth, István János: i. m.

²⁴ Minden esetet abban az évben tüntettük fel, amelyben először jelent meg róla híradás, függetlenül attól, hogy esetleg későbbi években is előfordult a vizsgált médiákban. Tehát minden eset csak egy évben szerepel, még akkor is, ha több éven keresztül kapott sajtóvisszhangot.

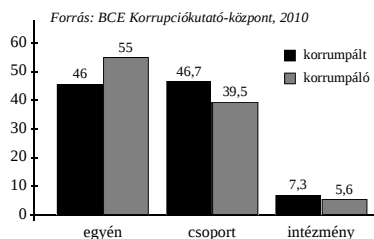
Eredmények

A továbbiakban bemutatjuk a korrupciógyanus esetek tartalomelemzésének fontosabb eredményeit.

A korrupciógyanus esetek szereplőinek jellemzése

Az „egyének” kategóriájába soroltuk a szereplőket, ha egyedül vettek részt a korrupciós tranzakcióban, a „csoportok” kategóriájába, ha többen és együttműködve voltak érintettek, illetve az „intézmény” kategóriájába, ha valamilyen közintézmény szereplőjeként kerültek korrupciógyanus helyzetbe.

7. számú ábra
A korrupciógyanus esetek megoszlása a korrumpáltak és a korrumpálók típusa szerint
(2001–2009; N = 520 és N = 484, adatok százalékban)

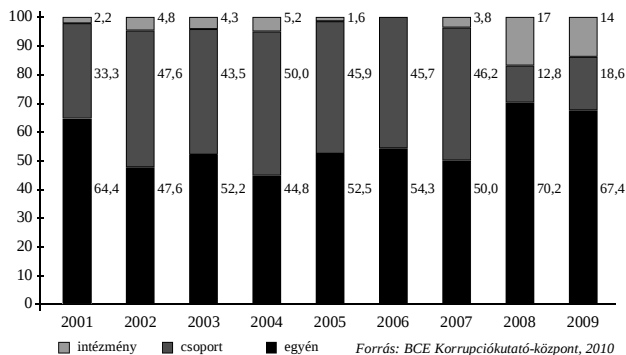

Mint a 7. számú ábra jól szemlélteti, a 2001 és 2009 között előforduló korrupciógyanus esetekben a korrumpáltak 46 százaléka és a korrumpálók 55 százaléka volt egyén. Ugyanebben az időszakban a korrumpáltak 46,7 százaléka csoport és 7,3 százaléka intézményi szereplő, míg a korrumpálók csaknem negyven százaléka csoport és 5,6 százaléka intézményi szereplő. Ezzel szemben mind a korrumpálók, mind a korrumpáltak megoszlása tekintetében az egyéni, illetve csoportos szereplők is körülbelül fele-fele arányban reprezentálják a korrupciógyanus eseteket. Nagyon kicsi eltérés mutatkozik az egyének és csoportok arányában: az egyéni szereplők esetén a korrumpálók aránya mintegy 7,4 százalékkal haladja meg a korrumpáltak arányát, míg a csoportos szereplők esetén a korrumpáltak aránya 4,2 százalékkal magasabb a korrumpálókénál. Kilépve a számarányok büvköréből, az előbbi adat igen figyelemreméltó. Úgy tűnik, hogy a hazai korrupciós cselekmények felét cso-

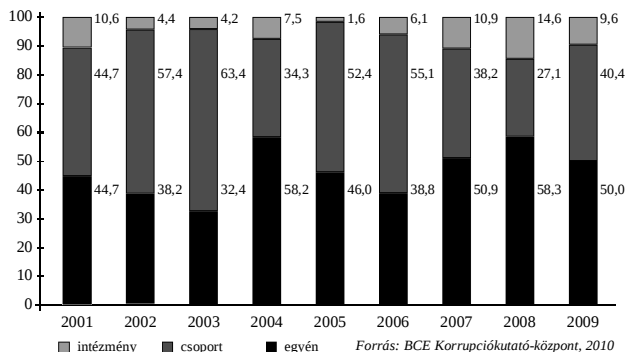
portosan, több szereplő együttműködésében hajtják végre, ezt akár egyfajta korrupciós hálózati rendszer kibontakozásának jeleként is értékelhetjük.

Ha a vizsgált korrupciógyanús eseteket a korrumpáló kategóriája szempontjából vesszük szemügyre évenkénti bontásban, akkor egyrészt azt láthat-

8. számú ábra
A korrupciógyanús esetek évenkénti megoszlása a korrumpáló kategóriája szerint
(2001–2009; N = 484, adatok százalékban)

9. számú ábra
A korrupciógyanús esetek évenkénti megoszlása a korrumpált kategóriája szerint
(2001–2009; N = 520, adatok százalékban)

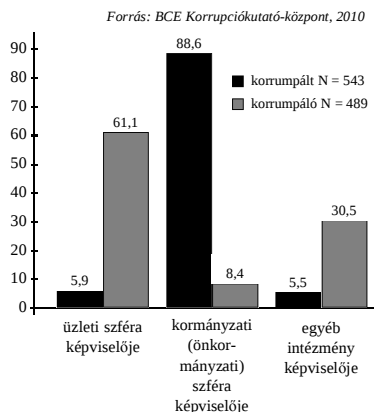

juk, hogy az utolsó három évben jelentősen emelkedett az intézményi szereplők aránya. Másrészt enyhén emelkedő trendet figyelhetünk meg az egyéni szereplők arányában, valamint csökkenő tendenciát mutatnak adataink a csoportok tekintetében (9. számú ábra).

A médiában napvilágra kerülő és általunk elemzett korrupciógyanus esetek a korrumpált kategóriája szempontjából évenként hullámzó tendenciát mutatnak. Egyfelől enyhe növekedés tapasztalható az intézményi szereplők arányában, másfelől kezdeti csökkenés, majd ezt követő emelkedés után az utolsó három évben csaknem ötven százalék körül stabilizálódik az egyéni szereplők részaránya. Végül megállapíthatjuk, hogy a csoportok szerepe hároméves emelkedő periódus után negyven százalékra nő az utolsó évre (10. számú ábra).

A korrupciógyanus tranzakciók jellemzői között megfigyeltük, hogy a tranzakciók szereplői az üzleti szférához, a(z ön)kormányzati szférához vagy egyéb intézményhez tartoznak. A megfigyelt korrupciós tranzakciók több mint hatvan százalékánál a korrumpáló fél az üzleti szféra képviselője, az esetek több mint harminc százalékában pedig egyéb intézmény képviselője volt. Míg a korrumpált szereplők megközelítőleg kilencven százaléka a(z ön)kormányzati szféra képviselőjeként vett részt az ügyletekben. Mindezek az ada-

10. számú ábra
A korrupciógyanus esetek szereplői az üzleti és a(z ön)kormányzati szférában
(2001–2009; N = 543 és N = 489, adatok százalékban)

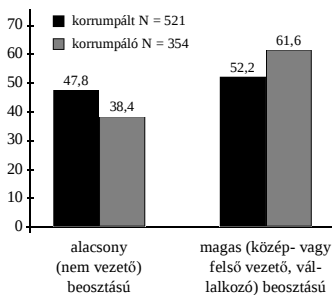
tok elég egyértelműen jelzik, hogy a korrupciós kockázat nagymértékben növekszik Magyarországon azokban a vélhetően üzleti tranzakciókban, amelyekre az jellemző, hogy az üzleti szféra korrumpálja a kormányzati és önkormányzati szférát (10. számú ábra). Másképpen: az üzleti és (ön)kormányzati szféra találkozását a korrupció egyik melegágyaként értelmezhetjük.

A korrupciós tranzakciók szereplőinek társadalmi státusát vizsgálva a kapott eredményeink szerint a korrumpálók többsége, 61,6 százaléka magas társadalmi státusú (vezető beosztású), míg a korrumpáltak között ez az arány 52,2 százalékos. Vagyis a korrumpált szereplők megoszlása társadalmi státusuk tekintetében kiegyenlítettnak tűnik, míg a korrumpálók státusát tekintve túlsúlyban vannak a magas státusú szereplők (11. számú ábra).

Szemügyre véve a magas társadalmi státusúak arányát, a 2001 és 2009 közötti időszak idősorát tekintve elmondható, hogy az adatok évről évre történő változásának, tehát a jelenség egyfajta hullámszerűségének lehetünk tanúi. Arányuk mind a korrumpálók, mind a korrumpáltak körében a 2003-as évben volt a legalacsonyabb, ekkor az esetek körülbelül harmadában volt magas státusú a szereplő a korrumpálók és korrumpáltak esetében is, míg 2007-ben volt messze a legmagasabb az arányuk, ekkor a korrumpálók 93,3, a korrumpáltaknak pedig 75,4 százaléka volt magas társadalmi státusú. Az ábrából egyúttal az is kiolvasható, hogy az esetek többségében a korrumpálók közül nagyobb arányban kerülnek ki magasabb státusú cselekvők, valamint a vizsgált időszak adatai alapján a magas társadalmi státusúak aránya csupán két évben nem haladja meg az ötven százalékot (12. számú ábra).

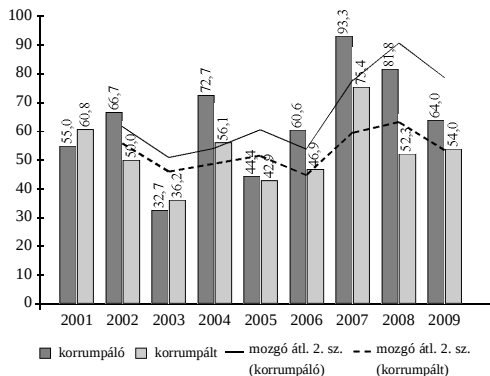
11. számú ábra

A korrupciógyanus esetekben érintett szereplők társadalmi státusa
(2001–2009; N = 521 és N = 354, adatok százalékban)

Forrás: BCE Korrupciókutató-központ, 2010

12. számú ábra
A magas társadalmi státusúak arányának változása a korrumpálók és a korrumpáltak között
(2001–2009, adatok százalékban)

Forrás: BCE Korrupciókutató-központ, 2010

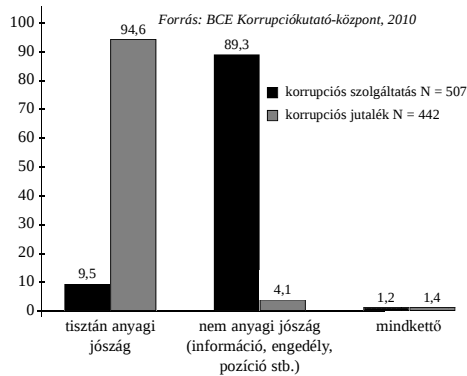
A korrupciós szituációk jellemzése

A korrupciós helyzetek jellemzői között megfigyeltük, hogy mi volt a tranzakció során nyújtott előny, szolgáltatás és mi volt a jutalék. Mindkét esetben megkülönböztettünk anyagi és nem anyagi javakat. A megfigyelt korrupciós tranzakciók túlnyomó részénél a korrupció során nyújtott szolgáltatás, előny nem anyagi jellegű volt, míg az ezért kapott jutalék az esetek túlnyomó részében pénz volt (13. számú ábra).

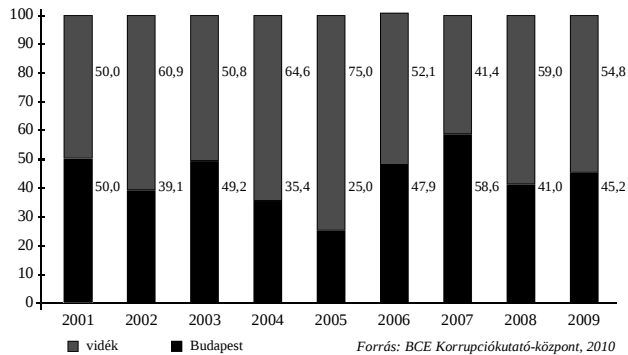
A korrupciógyanús tranzakciók helyszínét vizsgálva is megfigyelhető egy évről évre változó, hullámzó trend a budapesti és vidéki tranzakciós helyek arányát tekintve. Az esetek mintegy felében a főváros–vidék megoszlás csaknem ötven-ötven százalék, míg a többi esetben a vidéki helyszínek vannak többségben, legnagyobb mértékben 2005-ben, amikor négyből csupán egyszer volt a főváros korrupciós tranzakció színhelye (14. számú ábra).

A korrupciógyanús tranzakciók helyszíneit a város–vidék megoszlásban vizsgálva az eredmények alapján az esetek átlagosan körülbelül négyötödében a korrupciós tranzakció városi színhelyhez köthető. Mivel azonban alapvetően országos sajtót figyeltünk meg, ezen az eredményen nincs mit csodálkozni, ám felvethető annak a feltételezésnek az indokoltságát is, hogy a korrupció inkább városi jelenség (15. számú ábra).

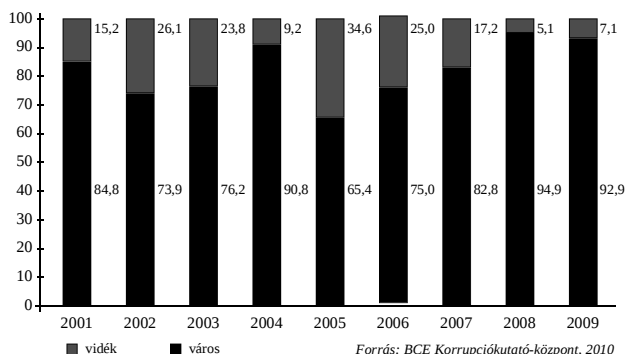
13. számú ábra
A korrupciógyanús esetek megoszlása az előny és a jutalék típusa szerint
(2001–2009; N = 507 és N = 442, adatok százalékban)

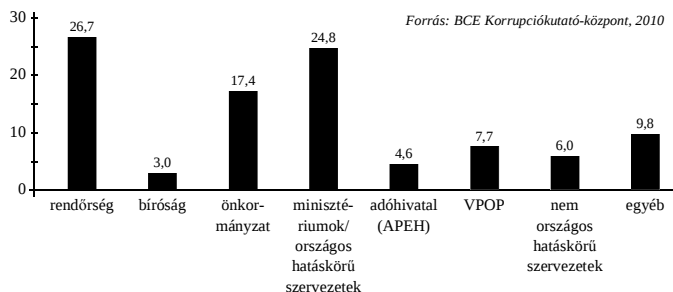
14. számú ábra
A korrupciógyanús tranzakciók helyszíne (Budapest–vidék)
(2001–2009; N = 482, adatok százalékban)

15. számú ábra
A korrupciógyanús tranzakciók helyszíne (város–vidék)
(2001–2009; N = 482, adatok százalékban)

16. számú ábra
A korrupciógyanús esetek megoszlása a kapcsolódó intézmények szerint
(2001–2009; N = 633, adatok százalékban)

További fontos szempont a korrupciós esetek tipizálásánál, hogy a feltételezett korrupciós tranzakció milyen intézményekkel hozható kapcsolatba. Az esetek szinte mindegyikében csak egyetlen intézmény szerepelt a feldolgozott cikkekben. Az esetek több mint negyedében a rendőrség volt az érintett fél, míg, ha a minisztériumokat és országos hatáskörű szervezeteket is hozzávesszük, akkor az esetek több mint felében dolgozott a korrumpált ezeknél az intézmé-

nyeknél. További jellegzetes érintett intézmények az önkormányzatok voltak (16. számú ábra), ám adataink szerint a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága, az APEH és a bíróságok sem mentesek a korrupciótól. Úgy tűnik, a magyarországi helyzet sajátossága, hogy a feltárt korrupciógyanus esetek több mint negyven százaléka azokhoz a szervezetekhez kötődik, amelyeknek hivatalból üldözniük kellene az efféle eseteket. A három intézménytípus, amely a leginkább fertőzött a korrupcióval: a rendőrség, a minisztériumok és országos hatáskörű szervezetek, valamint az önkormányzatok.

Ha a rendőrség korrupciós érintettségét vizsgáljuk évenként a média alapján, azt látjuk, hogy a kiugró 2003-as év után a trend folyamatosan csökken, enyhe évenkénti ingadozás mellett (17. számú ábra).

A 2001 és 2009 közötti időszakban a minisztériumokhoz és országos hatáskörű szervekhez kapcsolódó korrupció erős hullámszerűségét figyelhetjük meg. Míg 2003-ban az esetek 7,8 százalékában köthető a korrupció ezen intézményekhez, addig 2007-ben minden második korrupciógyanus eset minisztériumokkal, országos hatáskörű szervekkel hozható összefüggésbe. A 2003 utáni időszakot emelkedő, míg a 2007 utáni csökkenő trend jellemzi (18. számú ábra).

Az önkormányzatok korrupciós érintettsége a vizsgált időszakban, egy kezdeti csökkenő periódust leszámítva, emelkedő trendet mutat. 2004 óta évről évre emelkedik a médiában megjelenő korrupciós tudósításokban az önkormányzatok részaránya. Mindezek fényében megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy az elmúlt években ezen a területen sokat romlott a helyzet (19. számú ábra).

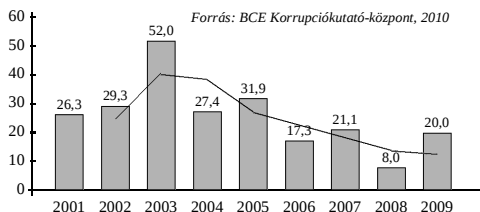
A korrupciós esetek további releváns mozzanata, hogy milyen ügyekkel, milyen hivatali lépésekkel kapcsolatban jönnek létre. A 2001 és 2009 között napvilágra kerülő esetek csaknem fele ellenőrzésekhez kötődő korrupció, de a közbeszerzési eljárásokhoz tartozó korrupciós esetek aránya (20 százalék), illetve az engedélyek, tanúsítványok megszerzéséhez kapcsolódó korrupciós esetek aránya (15,6 százalék) is jelentős (20. számú ábra). Összességében a korrupciós cselekmények csaknem nyolcvan százalékát ilyen típusú cselekmények, illetve azok semmissé tételének szándéka hívja életre.

A vizsgált időszakban a különböző típusú ellenőrzésekhez kapcsolódó korrupciógyanus esetek aránya húsz és hatvan százalék között ingadozik. A 2007-ben tapasztalt legalacsonyabb aránnyal szemben 2003-ban csaknem hatvan százalékot tett ki az ilyen típusú tranzakciók aránya (21. számú ábra). A 2001 és 2006 közötti időszakban tapasztalt kisebb ingadozások után következik egy jelentősebb visszaesés, majd 2008 után ismét emelkedik az ellenőrzésekhez kapcsolódó korrupciógyanus esetek aránya.

Ha a közbeszerzési eljárásokhoz kötődő korrupciógyanús eseteket éves bontásban vizsgáljuk, az egyes években jelentős eltéréseket tapasztalhatunk. Míg 2003-ban a közbeszerzési eljárásokhoz kapcsolódó korrupciós esetek aránya az összes korrupciógyanús eset csupán 2,9 százalékát teszi ki, addig ez az arány 2007-re 45,5 százalékra emelkedik, vagyis szinte minden második korrupciógyanús tranzakció közbeszerzési eljáráshoz köthető. A 2001 és 2005 közötti időszakban csökkent, míg ez után 2007-ig jelentősen emelkedett

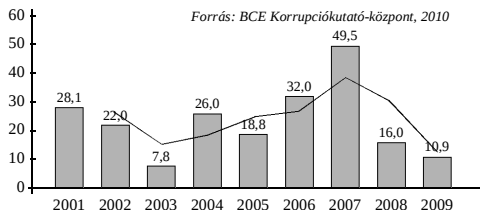
17. számú ábra

**A korrupcióhoz kapcsolódó intézmények: rendőrség (több említés)
(2001–2009; N = 169, adatok százalékban)**

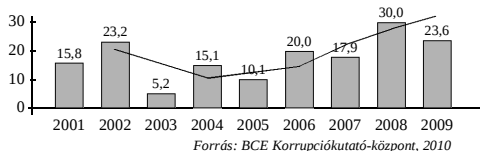
18. számú ábra

**A korrupcióhoz kapcsolódó intézmények: minisztériumok, országos hatáskörű szervek
(több említés) (2001–2009; N = 157, adatok százalékban)**

19. számú ábra

**A korrupcióhoz kapcsolódó intézmények: önkormányzatok
(több említés) (2001–2009; N = 110, adatok százalékban)**

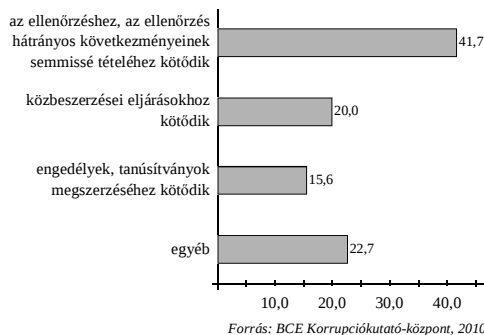

az ilyen típusú korrupciógyanus esetek aránya. A 2008 és 2009 közötti időszakban megfordul a trend: 2009-re 14 százalékra csökken az ilyen típusú tranzakciók aránya (22. számú ábra).

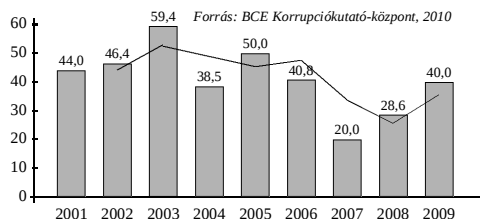
Az engedélyek és tanúsítványok megszerzésével összefüggő korrupciógyanus esetek aránya 2006-ig egyértelműen emelkedik, majd ez után stagnál (23. számú ábra). Ezek szerint az ilyen típusú korrupciós kockázatok folyamatosan jellemzik azokat a területeket, amelyeken a szóban forgó engedélyek és tanúsítványok megszerzése zajlik.

A korrupciós jelenségek fontos jellemzője, hogy mennyire váltak részesévé az intézmények működésének. Ebből a szempontból meg kell különbö-

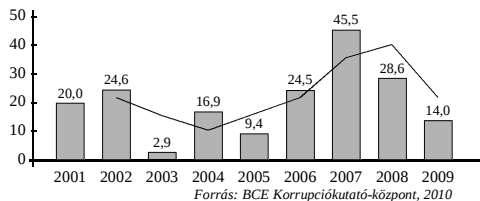
20. számú ábra
A korrupciógyanus esetek a kapcsolódó tranzakciók típusa szerint
(2001–2009; N = 520, adatok százalékban)

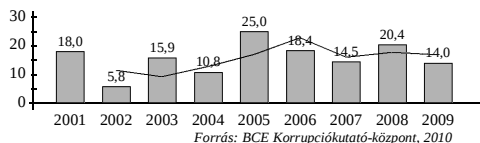
21. számú ábra
Ellenőrzéshez, az ellenőrzés hátrányos következményeinek semmissé tételéhez kötődő korrupció
(2001–2009; N = 217, adatok százalékban)

22. számú ábra
Közbeszerzési eljárásokhoz kötődő korrupció
(2001–2009; N = 104, adatok százalékban)

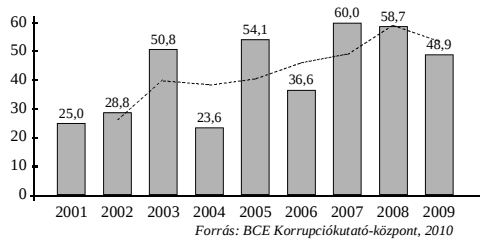
23. számú ábra
Engedélyek, tanúsítványok megszerzéséhez kötődő korrupció
(2001–2009; N = 81, adatok százalékban)

tetni olyan korrupciós ügyeket, amelyek egymástól függetlenül két szereplő között jönnek létre azoktól, amelyek részben egymásra épülve, többszereplős tranzakciókként értelmezhetők. Az elsőre példa, amikor egy közlekedési vétség után az ellenőrző rendőrt korrumpálja a vétséget elkövető állampolgár. A korrupció kétszereplős (ellenőrző rendőr–vétséget elkövető autós), és sem a korrupció előtt, sem a korrupció után nem találkoznak. A másik eset, ha több szereplő vesz részt a korrupcióban, és maga a korrupció is egy folyamatként képzelhető el, amelynek fontos mozzanata a korrupció megismétlődése (mint mondjuk a közbeszerzési eljárást kiíró intézmény ugyanazon vezetőjének rendszeres korrumpálása több pályázó által). Az utóbbi esetek terjedése, súlyának növekedése a korrupció egyfajta intézményesülésére mutat, amikor a korrupciós tranzakciók immár szervesen beépülnek egy-egy intézmény működésébe és szélsőséges esetben az ügymenet részeivé válnak.

A korrupció e fontos mozzanatát is megfigyeltük a kutatás során. Az eredmények alapján kapott idősor, amely a korrupció kapcsán az adatainkban megjelenik, arra enged következtetni, hogy 2001 és 2009 között átlagosan több mint a felére nőtt a többszereplős, láncba szerveződő korrupciós esetek aránya (24. számú ábra).

24. számú ábra
A többszereplős, láncba szerveződő korrupciógyanús esetek előfordulásának aránya
(2001–2009, N = 548; adatok százalékban)

Ezt a folyamatot akár a korrupció egyfajta intézményesüléseként is értelmezhetjük. Annak ellenére, hogy a vizsgált időszakban szintén tapasztalhatunk jelentős hullámvázásokat, a szaggatott vonallal jelzett trend egyértelmű növekedést mutat, még akkor is, ha az utolsó évben némi csökkenést tapasztalhatunk. Mindezek fényében megkockáztathatjuk azt a megállapítást, hogy a vizsgált időszakban növekedett Magyarországon a korrupció súlya, és a korrupciós ügyletek egyre inkább mutatják az intézményesülés jeleit.

IRODALOM

- Gardiner, John A.:** Defining Corruption. In: **Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael – Levine, Victor T. (eds.):** Political Corruption: A Handbook. Transaction, New Brunswick, 2008
- Klitgaard, Robert:** Controlling Corruption. University of California Press. Berkeley, Los Angeles, 1991
- Lambsdorff, Johann Graf:** The Institutional Economics of Corruption and Reform. Cambridge University Press, Cambridge, 2007
- Lasswell, Harold D.:** Bribery. In: **Seligman, Edwin R. A. (ed.):** Encyclopedia of Social Sciences vol. II. New York, 1930
- Nye, Joseph S.:** Corruption and Political Development: A Cost Benefit Analysis. In: **Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael – Levine, Victor T. (eds.):** i. m.
- Rose-Ackerman, Susan:** Corruption: A Study in Political Economy. Academic Press, New York, 1978, No. 9.
- Rose-Ackerman, Susan:** Corruption and government: Causes, consequences, and reform. Cambridge University Press, Cambridge, 1999
- Rose-Ackerman, Susan (ed.):** International Handbook on the Economics of Corruption. EElgar, Cheltenham, 2006

Szántó Zoltán: Megbízók, megbízottak és kliensek: vázlat a korrupció fogalmáról. *Szociológiai Szemle*, 1997/4.

Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs: Korrupciógyanus esetek a magyar médiában 2001–2007 között. On-line hírforrások tartalomelemzése, BCE Korrupciókutatóközpont, Budapest, 2009. február, 34. o.

Szántó Zoltán: Kontraszelekció és erkölcsi kockázat a politikában. *Közgazdasági Szemle*, 2009. június

Szántó, Zoltán – Tóth, István János: Some typical network configurations of corruption cases in Hungary. Conference: “The Unexpected Link”. Center for Network Science, CEU, Budapest, 17–18 June 2009

FINSZTER GÉZA

A korrupció nyomozása¹

A nehezen felderíthető és nehezen bizonyítható ügyek kategóriájába tartozik a korrupció a következők miatt:

- természetes személy sértettjük nincs;
- a tárgyi bizonyítás lehetőségei igen beszűkültek, az elkövetés helyszínének kriminalisztikai értéke alig van;
- a véghezviteli magatartás semmiféle tárgyi nyomot nem hagy a környezetben és sokszor nem különböztethető meg a mindennapi élet jogszerű cselekményeitől;
- harmadik személyek számára a deliktumról, hacsak nem részesei a bűncselekménynek, pontos és jól reprodukálható ismeretek nem szerezhetők;
- az ilyen cselekmények erkölcsi elutasítása nem egyértelmű.

A vesztegetési ügyek bizonyíthatóságát nehezíti:

- a bizonyítékok egy része olyan titkos információk képében áll rendelkezésre, amelyek megszerzése nem felel meg az eljárás formai szabályainak és nem tehetők nyílttá;
- tárgyi bizonyításra rendszerint nincs lehetőség;
- a szakértői vizsgálatok csak a hivatali eljárások avagy a gazdasági folyamatok hátterének megismerésénél kapnak jelentőséget, amiből nem vonhatók le közvetlen következtetések a tényállásszerűsége és a bűnösségre;
- az elkövetési magatartások és azok következményei mindennapi tapasztalattal nem ismerhetők fel, a tanúvallomásnak mint bizonyítási eszköznek szűk lehetőségei vannak;
- a titkos úton szerzett bizonyítékok nem megfelelően kontrollálhatók a védelem által.

Az előbbieken felsorolt szempontok alapján a metodikai kutatás különösen a következő kérdésekre koncentrált:

¹ Készült az *Eredményes módszerek és taktikák a korrupciós bűncselekmények bizonyításánál* című OKRI kutatási program alapján. Országos Kriminológiai Intézet, 2009

A nyomozás megindítása

A korrupció gyanúja esetén tett feljelentések szinte kivétel nélkül mindig meghatározott személyek ellen irányulnak, kivétel, ha a tettes ismeretlen. Ez azonban teljesen nem zárható ki. (A közúti ellenőrzésre hivatkozó autós az őt igazoltató rendőr ellen tett feljelentést vesztegetés gyanúja miatt, de csupán azt jelölte meg, hogy az intézkedésre melyik útszakaszon és mikor került sor. A feljelentés kiegészítése során a beszerzett rendőrségi jelentés tisztázta, hogy az adott helyen és időben rendőri intézkedés nem történt.)

Különösen a névtelen feljelentések esetében vetődik fel, hogy a gyanúok ellenőrzéséhez szükséges a feljelentés kiegészítése. Ennek keretében azonban a bűncselekménnyel érintett hivataltól vagy gazdasági társaságtól mindössze olyan dokumentációk szerezhetők be, amelyek a hivatali vagy az üzleti eljárásokról szólnak, de a vesztegetési szándékhoz nem visznek közelebb. Vannak viszont nyomozási tapasztalatok arra, hogy ilyenkor a feltételezett elkövetők tudomást szereznek a nyomozó hatóságok érdeklődéséről, és így lehetőségük nyílik a nyomok eltüntetésére, a tanúk megfélemlítésére. Ezért ilyen tényállás mellett mindig érdemes megfontolni a titkos információgyűjtés bevezetését.

A feljelentés kriminalisztikai jelentősége

A bűncselekmények egy része a rendészeti hatáskörben is jól felismerhető, a súlyosabb jogkövetkezmények megelőzhetők, a véghezvitel megszakítható, van esély a tettenérésre.

A bűncselekmények egy másik csoportja – és ehhez tartoznak a vesztegetési deliktumok is – rendészeti hatáskörben alig vagy egyáltalán nem leplezhető le. A konspirált, sértett nélküli, a tárgyi világban nyomokat nem hagyó magatartások gyakran csak a titkos felderítés eszközei útján tárhatók fel. Ilyenkor a hivatali tudomás kizárólagos forrása a titkos információgyűjtés lehet. A vesztegetések súlyos formái ellen alkalmazásuk indokolt, de a közélet tisztasága feletti örökös egyetemes módszerévé nem tehető.

Ugyanerre a következtetésre juthatunk a vesztegetési bűnesetek kriminalisztikai elemzése alapján is. A felderíthetőség szempontjából lényeges különbség van egyfelől az *alkalmi-szituációs*, másfelől pedig az *intézményesített-strukturális* elkövetési formák között.

Alkalmi-szituációs elkövetésnek nevezzük az aktív és a passzív szereplők előre nem prognosztizálható, váratlan, esetleges találkozásait, ahol a vesztegetési indíték a fölényhelyzetből, a kiszolgáltatottságból, a személyben rejlő erkölcsi deficitekből és más olyan tényezőktől függhet, amelyek mind az elkövetési szituációból következnek. Az ilyen deliktumok rendszerint egymozzanatúak még akkor is, ha a szituáció változatlanul maradása esetén a leleplezésig gyakran ismétlődhetnek. A felderítés leghatékonyabb eszköze a nyílt szakmai belső vagy a hatósági külső ellenőrzés, továbbá az, ha a szereplők valamelyike a vesztegetési szándékot elutasítja. A bizonyításhoz gyakran nélkülözhetetlen a tettenérés. A hatóság tudomására jutó vesztegetési cselekmények csaknem kilencven százaléka (becsült adat) ebbe a kategóriába tartozik. Minél jobban meghatározható a szituáció helye és ideje, minél inkább formalizált a korrupcióval veszélyeztetett hivatali intézkedés (vagy piaci művelet) eljárási rendje, annál gyorsabb és biztosabb a lebukás.

Intézményesített-strukturális típusnak tekintjük az aktív és a passzív szereplők előre kiszámítható, tervezhető, rendszeresen ismétlődő elkövetéseit, ahol az objektív vesztegetési okok az adott hivatali vagy gazdasági terület eljárási rendjéből, a szervezeti kultúrából, a hiánygazdálkodás adottságaiból és más, a személyes indítékon túli tényezőkből következnek. Ezek a deliktumok rendszerint többmozzanatúak, bonyolult érdekhálókat alkotnak, nem ritka a bünszervezetben való elkövetés és a halmazat más vagyron elleni vagy gazdasági bűncselekményekkel. A bizonyításhoz nem elegendő a tettenérés, az inkább tényállás alapos és hiánytalan feltárását teszi lehetővé, viszont kétségtelenül megszakítja a bűnös tevékenységet. A felderítés leghatékonyabb eszköze a titkos információgyűjtés. Ebben a kategóriában a legnagyobb a latencia. A megelőzés eszközei: a politikai pártok működésének átláthatósága, a fejlett piacgazdaság, a piac szereplői közötti kiegyensúlyozott gazdasági erőviszonyok, az adekvát jogi környezet, az igazságos adórendszer, a jól funkcionáló gazdasági szabályozók, a jogszerű, szakszerű és szolgálatszerű közigazgatás.

A következőkben bemutatunk néhány példát arra, milyen motiváció vezette az aktív, illetve a passzív vesztegetőket.

Alkalmi-szituációs elkövetési típusok

Nehezen tudja megszerezni a vizsgához szükséges jártasságot, tanulatlanság, előképzettség hiánya, nyomatékos érdekeltsége abban, hogy magasabb vezetői kategóriában szerezzen jogosítványt (a vállalkozásában tehergépkocsi vezetésére van szüksége stb.).

Nincs a célországba szülő vízuma, azt szeretné, ha az útlevelel-ellenőrzés e felett szemet hunyna. (A román állampolgároknak ehhez azért fűződött nyomos érdekük, mert feketemunkát vállaltak abban a célországban, ahová nem volt vízumuk, ez önmagában megnövelte az útlevelel-ellenőrök megvesztegetésének gyakoriságát.)

Az egyesület csak pályázati pénzekből képes fenntartani magát, és közben nem bír a sikeres pályázáshoz szükséges kondíciókkal.

Hamis márkajelzésű áru csempészete négy-ötszáz millió forint értékben. A török kamionos tizenegy pénzügyőr vádlottnak összesen ötvenmillió forintot fizetett azért, hogy a vámellenőrzés ne leplezze le a hamis márkajelzéseket.²

S. G. másfél millió forintot kért azért, hogy egy titkos nyomozást kedvezően intézzon el. (A vádlott a városi rendőrkapitányság vizsgálati osztályának vizsgálója volt.) A pénz átadását tettenérelléssel hiúsították meg. Pénzért segítséget nyújtott több általa nyomozott ügy gyanúsítottjának, ami a nyomozás megszüntetéséhez, illetve a valóságosnál lényegesen enyhébb büncselekmények elkövetésének megállapításához vezetett.³

A vádlott műszaki ügyintéző a polgármesteri hivatal műszaki osztályán, az építési engedély megadásának megakadályozására, névtelenül bejelentette, hogy az építkezés engedély nélkül már meg is kezdődött. Ez megfelelt a valóságnak. A kérelmezőt arra akarta rávenni, hogy adja el az ingatlanát, és akkor a továbbiakban nem fogja akadályozni az építési engedély kiadását. A vád a Btk. 250. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés a) pontja szerint minősülő fontosabb ügyekben intézkedő hivatalos személy által elkövetett vesztegetés büntette.⁴

Az agráregyetemi képzésben nehéz tárgyak vizsgáztatója, egyben vizsgabizottsági elnök vadászati lehetőségek fejében biztosította a sikeres vizsgát, illetve elkészítette a hallgató szakdolgozatát. Ahhoz, hogy az eredményes vizsgához csak jogtalan előny árán lehessen eljutni, először szükséges egy alapvetően igazságtalan és az egyéni teljesítmények reális értékelését mellőző erkölcsstelen tanári magatartás. Másodsor pedig az, hogy a kialakult kilátástalan helyzetből, amelyet tisztességgel és szorgalmas tanulással nem lehet megoldani, csak a megvesztegetés legyen a kivezető út.

Gazdasági vesztegetés: a takarékszövetkezet hitelügyekben eljáró ügyintézője, fiktív számlák alapján építési hiteleket adott, maga is vállalta fiktív

² Hajdú-Bihar Megyei Ügyészségi Nyomozó Hivatal, Ny. 2/2003. számú ügy.

³ Hajdú-Bihar Megyei Ügyészségi Nyomozó Hivatal, Ny. 105/2004. számú ügy.

⁴ Hajdú-Bihar Megyei Ügyészségi Nyomozó Hivatal, Ny. 258/2004. számú ügy.

számlák beszerzését. Kihasználta, hogy a takarékszövetkezetnél nem volt belső ellenőrzés.

Felszámolási eljárásnál a felszámoló biztos megvesztegetése annak érdekében, hogy bizonyos gépekhez olcsóbban jusson hozzá.

A csatornázással foglalkozó vállalkozó egy terepjárót ígért a polgármesternek, ha továbbra is ő kapja a munkákat.

Sz. T. az ellene az APEH illetékes igazgatóságán indult vagyonosodási vizsgálat során megkereste B. G.-t, hogy anyagi ellenszolgáltatás fejében nyújtson neki segítséget a vizsgálat reá kedvező elintézésében. L. J. APEH-osztályvezető tanácsadással és eddig még fel nem tárt módon nyújtott segítséget Sz. T.-nek, ezért ő kétmillió forintot küldött B. G.-n keresztül L. J.-nek.

Sz. A. és tsai ügyében parkolóőrök megvesztegetése, annak érdekében, hogy őket egy tényfeltáró tévériportban leleplezzék. (Ügyészi álláspont szerint nem csupán bemutatták a bűnelkövetést, hanem annak lehetőségét is megteremtették.)

Huszonötezer forint olyan vízmérő óra felszereléséért, amelyik kevesebb fogyasztást mér. A szerelő az ügyet feljelentette. Korábban már hasonló módon került sor egy hibás adatokat mutató óra felszerelésére, ennek következtében a vízműveknek okozott kár hatvanezer forint volt.

Intézményesített – strukturális elkövetési típusok

A gyanú szerint a HM területén folyó közbeszerzési pályáztatás során a minisztérium üzletkötője olyan adatokat adott ki ajándékok fejében az egyik pályázó cégnek, amelyekkel a pályázót előnyös helyzetbe hozta. Az ügyben a Katonai Biztonsági Hivatal csaknem egy éven keresztül folytatott felderítést, de a titkos információgyűjtés megállapításai nem voltak felhasználhatók a nyílt eljárásban. Az üzletkötő szolgálati előjáróit elkülönített bűnügyben, katonai büntetőeljárásban vonták felelősségre.

Az OTP Bank áruhitelkártya-kínálata: könnyített feltételekkel lehetett jelentős összegű áruhitelhez jutni anélkül, hogy az adós fizetőképességét gondosan vizsgálták volna. Az OTP-ügyintéző toborzók útján került kapcsolatba olyan hiteligénylőkkel, akiknek nem volt meg a visszafizetéshez szükséges anyagi forrásuk. A munkanélküli adós hamis munkáltatói igazolással jutott az ötszázézer forintot meghaladó áruhitelkártyához. A közvetítőknek összesen hetvenezer forintot kellett visszafizetni, az OTP-ügyintézőnek ebből huszonötezer forint járt.⁵

⁵ Pest Megyei Főügyészség, NF. 1619/2006.

Az adóellenőr ötszázezer forintot kért egy valóságban el sem indított adó-ellenőrzési eljárás „leállításáért”.

Az építési hatóság ügyintézője százezer forintot kért egy engedély nélküli építkezés fennmaradási engedélyének kiadásáért.

A V. I. által vezetett egyesület D. A. és A. G. közreműködésével vett részt a Gyermekek-, Ifjúsági és Sportminisztérium által drogprevenciós céllal kiírt pályázaton. A pályázat utófinanszírozású volt, a támogatni kívánt rendezvény költségeit az elsődrendű vádlottnak kellett volna megelőlegeznie, majd a számlákkal igazolt költségei benyújtása után kaphatta kézhez a támogatási összeget. Sem V. I.-nek, sem az általa vezetett egyesületnek nem volt pénze a rendezvény finanszírozására, ez nem is állt szándékában, célja kizárólag a támogatási pénzösszeg elnyerése lehetett.

Az országgyűlési képviselő pénzt kér a közbeszerzési pályázat nyertesétől arra hivatkozva, hogy „*az ő feladata a pártja kasszájának feltöltése, amelyet csak úgy tud megvalósítani, ha az egyes pályázatokat az általa ajánlott cégek nyerik*”. Ezután arra szólította fel a vállalkozót, hogy ha kitart a nyertes pályázat mellett, akkor fizessen neki harmincmillió forintot. Közölte, hogy ha ezt a kérést nem teljesíti, akkor akadályozni fogja a beruházás megvalósítását, ha viszont a kért összeget megfizeti, akkor cége bekerülhet a „*kedvezményezett vállalkozások klubjába*”.

A városfejlesztés területén fontos tisztségeket betöltő vádlottat az egyik építési vállalkozó azzal a kéréssel kereste meg, hogy segítse őt felújítási munkák megszerzéséhez. Vádlott megígérte a közbenjárást, és nyomban az építési vállalkozó rendelkezésére bocsátotta azoknak a társasházaknak a címét, ahol a felújítási költségek a legmagasabbak voltak, de a pályázaton nem jártak sikerrel. Megállapodtak abban, hogy ha a vállalkozó megkapja a munkákat, akkor az azok után járó nettó díjak ötven százalékát visszautalja.

A legnagyobb nyomatékkal éppen az *intézményesített-strukturális veszteségeknek* minősíthető kategóriában vetődik fel annak lehetősége, hogy az állami büntetőhatalom érvényesítése során a bűnüldöző hatóságok szélesebb körben vegyék igénybe a titkos információgyűjtés nyújtotta eszközöket és módszereket, akár megelőző intézkedések formájában is. Demokratikus jogállamban azonban nem követhető olyan kriminálpolitika, amely a totális elhárításnak a tekintélyelvű hatalomgyakorlásban már megismert módszereihez térne vissza.

Az előbbiekből adódik, hogy az alkotmányos büntetőeljárás gyakorlatában a veszteséges bűncselekmények miatt az eljárások jelentős része feljelentésre indul.

Feljelentés belső ellenőrzés alapján

Annak ellenére, hogy az általános felfogás azt erősíti, hogy a korrupciónak közvetlen sértettje nincs, pontosabban valójában sértett az egész társadalom, az a közigazgatási szerv vagy gazdasági társaság is tehet feljelentést, amelynek a jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette. (Például a helyi önkormányzat, amelynek az alkalmazottja a hivatali kötelessége megszegésével az önkormányzati vagyonban kárt okozott, illetve a gazdasági társaságnak az a tagja vagy alkalmazottja, aki a vesztegetési cselekményével rontotta a társaság jövedelmezőségét.) Erre akkor kerülhet sor, ha a hivatali működés jogszzerű és szakszerű, jól működnek a hierarchián belüli felügyelet és ellenőrzés rendszerei, illetve ha a gazdasági társaság működése megfelel a tisztességes piaci verseny szabályainak, és a társaságot irányító szervezeti egységei, az igazgatótanács, illetve a felügyelőbizottság örködik a törvényes és eredményes működés felett.

Még a jól működő belső ellenőrzési rendszer sem képes feltárni a visszaélések valóságos mértékét, ha a szabálytalanságokért való felelősségre vonás megáll a legalacsonyabb beosztású ügyintézőnél. Egy konkrét ügyben a helyi önkormányzat vagyonkezelő cégénél történt szabálytalanságokat szinte azonnal leleplezte a gazdasági belső ellenőrzés, de a felelősségre vonás csak egy ügyintéző feljelentéséig terjedt. Évek múlva, az egyik érintett feljelentése nyomán derült fény arra, hogy a visszaélések az önkormányzat vezető tisztségviselőjétől indultak el. Neki a belső ellenőrzés megállapításai ellenére nem csupán a büntető, de még a szakmai felelősségre vonást is sikerült elkerülnie, noha feladata volt a vagyonkezelés felügyelete. Ahelyett, hogy a család miatt induló bűnügy elsőrendű vádlottjaként bíróság elé került volna, már a beosztottja elleni büntetőeljárás megindítása után szerezte meg a polgármester-helyettesi beosztást.⁶

Feljelentés a hierarchián kívüli felügyeletről

Feljelentést tehetnek (feljelentésre kötelesek) a hierarchián kívüli felügyelet és ellenőrzés ama hatóságai, amelyek feltárhatnak a közigazgatás működésével, illetve a gazdálkodás folyamataival kapcsolatos olyan szabálytalanságo-

⁶ A Fővárosi Bíróság 20. B. 668/2007/3. számú ítélete.

kat, szakmai hibákat és visszaéléseket, amelyek közvetlenül vagy közvetve felvetik a korrupció gyanúját is.

„Ha az Állami Számvevőszék az ellenőrzése során bűncselekmény gyanúját állapítja meg, megállapításait köteles az illetékes hatósággal haladéktalanul közölni. Egyéb jogellenes cselekmény esetén a felelősség tisztázását, érvényesítését kezdeményezheti. A megkeresett szervezet az eljárás megindításával kapcsolatos álláspontjáról – törvény eltérő rendelkezése hiányában – hatvan napon belül, az eljárás eredményéről pedig annak befejezését követően harminc napon belül tájékoztatni köteles az Állami Számvevőszéket.”⁷

„A párt gazdálkodása törvényességének ellenőrzésére az Állami Számvevőszék jogosult. Államigazgatási szerv a párt gazdasági-pénzügyi ellenőrzésére nem jogosult. Az Állami Számvevőszék kétvétenként ellenőrzi azoknak a pártoknak a gazdálkodását, amelyek rendszeres állami költségvetési támogatásban részesültek. Ha az Állami Számvevőszék azt észleli, hogy a párt gazdálkodása körében jogellenesen járt el, felhívja a törvényes állapot helyreállítására. Súlyosabb törvénytértés esetén, vagy ha a párt nem tesz eleget a felhívásnak, az Állami Számvevőszék elnöke indítványozza a bíróság eljárását.”⁸

„A belső ellenőrzést végző személyek feladatainak maradéktalan ellátása érdekében az ellenőrzött szerv, illetve szervezeti egység bármely helyiségébe beléphet, számára akadálytalan hozzáférést kell biztosítani valamennyi irathoz, adathoz és informatikai rendszerhez, kérésére az ellenőrzött szerv, illetve szervezeti egység bármely dolgozója köteles szóban vagy írásban információt szolgáltatni. A belső ellenőrzést végző személy az ellenőrzött szervnél, illetve szervezeti egységnél minősített adatot, üzleti titkot tartalmazó iratokba és más dokumentumokba is betekinthez, azokról másolatot, kivonatot kérhet, illetve személyes adatokat kezelhet, a jogszabályokban meghatározott adatvédelmi, illetve a minősített adat védelmére vonatkozó előírások betartásával.”⁹

„A Felügyelet eljárása során adatot igényelhet a bünyügyi nyilvántartási rendszerről, az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bünyügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásáról szóló törvény szerinti bűn-

⁷ Az Állami Számvevőszékről szóló 2011. évi LXVI. törvény 30. § (1) bek.

⁸ A pártok működéséről és gazdálkodásáról szóló 1989. évi XXXIII. törvény 10. § (1)–(4) bek.

⁹ Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény 121/B § (8), (9) bek.

ügyi nyilvántartási rendszerből. [...] b) büntetőeljárást kezdeményez az illetékes nyomozó hatóságnál, ha megítélése szerint a tevékenység a Büntető Törvénykönyvről szóló törvény alapján bűncselekménynek minősül... ”¹⁰

„Amennyiben az ellenőrzés során büntető-, szabálysértési, kártérítési, illetve fegyelmi eljárás megindítására okot adó cselekmény, mulasztás vagy hiányosság gyanúja merül fel, az elnök az ellenőrzött szerv vezetőjét, illetve az ellenőrzött költségvetési szerv vezetőjének érintettsége esetén a felügyeleti szerv vezetőjét haladéktalanul tájékoztatja a szükséges intézkedések megtétele céljából.”¹¹

„A cégbíróság más hatóság eljárásának lefolytatását kezdeményezi, ha azt a cég jogszabálysértő működése vagy a vezető tisztségviselők jogellenes tevékenysége miatt a tagok (részvényesek) érdekeinek, illetve a hitelezők jogainak védelme céljából szükségesnek látja. A kezdeményezett eljárást lefolytató hatóság harminc napon belül köteles tájékoztatni a cégbíróságot arról, hogy az eljárást megindította-e, a későbbiekben pedig a megindított eljárás befejezéséről, illetve a megtett intézkedésekről is.”¹²

„A közbeszerzéseket, illetőleg a közbeszerzési eljárásokat a külön jogszabályban meghatározott illetékes ellenőrző szervek a feladat- és hatáskörüknek megfelelően rendszeresen ellenőrzik, és jogsértés esetén eljárást, intézkedést kezdeményeznek. A költségvetési szervek külön jogszabályban meghatározott felügyeleti és belső ellenőrzési rendszerében a közbeszerzéseket, illetőleg a közbeszerzési eljárásokat ellenőrizni kell.”¹³

„Az adóhatóság megkeresésre tájékoztatja az adótitokról

- a) a bíróságot;
- b) a nyomozó hatóságot, ha a tájékoztatás a büntetőeljárás megindítása vagy lefolytatása érdekében szükséges;
- c) a nemzetbiztonsági szolgálat főigazgatója által engedélyezett megkeresés alapján a törvényben meghatározott feladatkörében eljáró nemzetbiztonsági szolgálatot;
- d) az Állami Számvevőszéket, a Kormány által kijelölt belső ellenőrzési szervet, az Európai Csalásellenes Hivatalt (OLAF), ha a tájékoztatás az ellenőrzéshez...”¹⁴

10 A Pénzügyi Szervek Állami Felügyeletéről szóló 2010. évi CLVIII. törvény 43. § (1) bekezdés és a 77. § (1) bekezdés b) alpontja.

11 A 312/2006. (XII. 23.) kormányrendelet 9. § (4) bekezdése a Kormányzati Ellenőrzési Hivatalról.

12 A cégnylilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény 86. §

13 A közbeszerzésekről szóló 2003. évi CXXIX. törvény 308. § (1), (2) bek.

14 Az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény 54. § (7) bek.

A kizárólagos állami, önkormányzati vagy önkormányzati társulási tulajdon jövedelmező működtetésének, valamint a kizárólagosan az állam vagy az önkormányzat hatáskörébe utalt tevékenységek gyakorlásának egyik lehetséges útja mindeme jogosultságok koncessziós szerződés alapján való átengedése. E jogintézmény megteremtése érdekében az Országgyűlés megalkotta a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvényt. Annak ellenére, hogy ezek a szerződéstípusok fokozottan ki vannak téve a korrupciós fenyegetéseknek, a törvény nem tartalmaz az átláthatóságra és az ellenőrzésre vonatkozó különös szabályokat.

A hierarchián kívüli felügyelet gyengeségeit véljük felfedezni abban a tényben, hogy csaknem száz vesztegetési ügy aktáinak áttanulmányozásakor egyetlen esetet sem találtunk, ahol az állami büntető felelősség érvényesítéséhez valamely felügyelet gyors és szakszerű munkája hozzájárult volna.

Az elkövető önfeljelentése

A Btk. 2001. évi módosítása büntethetőséget megszüntető okot kodifikált a passzív és az aktív vesztegető közötti érdekazonosság megbontására.

A vesztegetések nyomozástani elemzése arra int, hogy önmagában a büntetlenség kilátásba helyezése nem alkalmas az óhajtott kriminálpolitikai cél, a vesztegetési ügyek minél gyorsabb és hatékonyabb leleplezésére. Ennek oka részben az, hogy az úgynevezett intézményesített-strukturális korrupció eseteiben olyan kicsi a lebukás veszélye, hogy a feljelentés maga majdnem nagyobb kockázatot hordoz, mint a cselekmény eltitkolása. A másik ok azokban az informális hatalmi viszonyokban keresendő, amelyek adott esetben súlyosabb fenyegetést jelentenek a bűncselekmény elkövetőire, mint maga a büntető igazságszolgáltatás. Ezek az informális függőségek gyakran még a büntetőeljárás megindítása után is fennmaradnak, megfélemlítve a tanúkat és egyéb módon is akadályozva a bizonyítás sikerét.

Az általunk elemzett bűnügyekben lényegében három olyan körülményt lehetett azonosítani, amely a feljelentési szándék kialakulását serkentette, függetlenül még attól is, hogy esetleg az önfeljelentés nem eredményezhet büntetlenséget.

- 1) *Az ügyben a gyanút vesztegetésekben részes építőipari vállalkozó feljelentése alapozta meg, aki előadta: miután tudomásra jutott, hogy az önkormányzati vagyongazdálkodó Rt. egyik vezető beosztású alkalmazottja ellen büntetőeljárás indult, úgy döntött, hogy saját üzlelteit is feltárja a hatóság előtt, mert attól tartott, a nyomozás előbb vagy utóbb eljut hozzá is. Ehhez*

az elhatározáshoz az is kellett, hogy a sajtóban egyre több leleplező írás jelent meg a helyi önkormányzatnál előforduló visszaélésekről, ez megingatja azokat az informális hatalmi erőket, amelyek korábban akadályozták a tisztább helyi közélet helyreállítását.

- 2) A következő jogesetben az országgyűlési képviselő, aki a parlamenti közbeszerzési bizottság elnöki tisztségét töltötte be, egy közbeszerzési pályázaton induló vállalkozó számára nyilvánvalóvá tette, nem számíthat megrendelésre, ha nem vonja be alvállalkozóként a képviselő által preferált cégeket, illetve ha nem juttat vissza a bevételből egy meghatározott összeget. Ebben az esetben a vállalkozó, aki veszélyben érezte a cége jövedelmezőségét, a feljelentés mellett döntött.
- 3) A kisebbségi érdekvédelmi egyesület elnöke akkor határozta el, hogy a pályázati pénzek megszerzése céljából elkövetett visszaéléseiről beszámol az ügyészségen, amikor egy ügyészi vizsgálat feltárta az egyesület gazdálkodásában elkövetett szabálytalanságokat. Általában elmondható, hogy a szakszerű külső ellenőrzés jelentősen megemeli a bűnelkövetések kockázatát. Ebben az esetben a csaló elnök önfeljelentése nem is jelenthette azt, hogy elkerülheti a felelősségre vonást.

A 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendeletben meghatározott teendőkön túl, érdemes röviden összefoglalni a feljelentések értékelésének kriminalisztikai szempontjait:

- A feljelentést fogadó hatóságnak a lehető leggyorsabban tisztázni szükséges a feljelentésben foglaltak hitelt érdemlőségét. A feljelentés hitelességét nagymértékben növeli a személyes jelenlét, valamint az, hogy a feljelentő állításait igazoló okiratokat is bemutat, amelyek lefoglalásáról gondoskodni kell.
- Ha a feljelentés a nyomozás indítását megalapozza, tisztázni kell a feljelentő eljárásjogi helyzetét. Amennyiben a feljelentés ténye büntethetőséget megszüntető ok, őt tanúként kell kihallgatni (1. és 2. számú jogeset), ha a feljelentés ilyen megszüntető okként nem értékelhető, akkor gyanúsított minőségben kerül sor kihallgatására (3. számú jogeset).
- Ha a feljelentett cselekmény tárgyi elemei és az elkövetők bűnösségét valószínűsítő információk alapján arra lehet következtetni, hogy a további bizonyításhoz, a bűntársak leleplezéséhez csapda alkalmazására van szükség, azt kell vizsgálni, hogy a feljelentő személye alkalmas-e egy ilyen akcióban való közreműködésre (erre került sor a 2. és 3. számú jogesetben).
- Ha a feljelentés alapján titkos nyomozásnak van helye, akkor a titkos információgyűjtés szabályai szerint kell eljárni. Ebben az esetben a feljelentővel

titkos együttműködés létesíthető. Amennyiben a feljelentő büntetőjogi felelőssége nem szűnik meg, akkor vele meg kell állapodni. (A nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezése, a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 67. §.)

A csapda kockázatos vállalkozás, mindamellett nem nélkülözhető olyan esetben, amikor az elkövetők bíróság elé állítása más úton nem érhető el. Büntődési cél csak a meglévő bűnös szándék leleplezése és a korábban megvalósított bűncselekményekkel arányban álló bűnfelelősség megállapítása lehet. A 2. számú jogesetben született elsőfokú ítélet helyesen mutatott rá arra, hogy a bűncselekménynek nem tényállási eleme az előny tényleges megszerzése, ugyanis az előny kérésével vagy az ígéret elfogadásával a bűncselekmény befejezett, érdektelen tehát az, hogy a későbbiekben ez az összeg húszmillióra változott és az is, hogy a tettenérésnél kinek a kezéből került a gépkocsiba a pénzt tartalmazó táska. *„A tettenérés maga nem képezi a vádbeli cselekmény részét, az kizárólag a bizonyítási eszközök körében került értékelésre.”*¹⁵

A csapda kockázatos azért is, mert az általa elért tettenérés a további nyomozás lehetőségét is meghiúsíthatja. A 3. számú jogesetben a feljelentő vállalta az együttműködést a rendőrséggel. Így lehetett eljárást indítani két társával szemben, akik korábban közreműködtek a pályázatok megírásában, azt állítva, hogy befolyásukat fogják érvényesíteni az elbírálásra illetékes minisztériumi vezetőknél, akiket ezért meg kell vesztegetni. A megrendezett tettenérés során a feljelentő átadta a vesztegetési összeget (egymillió-kétszáz-ezer forint) a gyanúsítottnak, akit ilyen módon a befolyással üzérkedés elkövetésével megalapozottan lehetett vádolni, de arra a nyomozás már nem tudott fényt deríteni, hogy ez a befolyás vélt vagy valódi volt, és arra sem, hogy a befolyásolás a megengedett lobb keretei között maradt, avagy éppen hogy további bűnös kapcsolatokra épített.

A titkos információgyűjtés

Kutatásunk nem terjedhetett ki a titkos információgyűjtésre. Ezért kizárólag a hatályos törvényi szabályozás értékelésére szorítkozhatunk, a gyakorlatot annyiban érintve, amennyiben az általunk elemzett jogesetekben sor került egyes titkos úton beszerzett bizonyítékok nyíltá tételére.

¹⁵ A Fővárosi Bíróság 4. B. 277/2001/57. számú ítélete.

A titkos információgyűjtés eredményének felhasználásáról rendelkező Be. 206/A § közelmúltban történő módosítása áttörte a célhoz kötöttség elvét.

A titkos információgyűjtés bevezetésének materiális alapja ugyanaz, mint a nyomozásé: közvéder üldözendő bñncselekmény gyanúja. Ahhoz a döntéshez, hogy mikor kerüljön sor titkos nyomozásra, illetve mikor van helye a büntetőeljárás megindításának, az eljárási törvény nem ad eligazítást. Nézetünk szerint ez sérti a jogbiztonság elvét. Megjegyezzük, hogy a korábbi eljárási kódex a nyomozás indításához ügyre irányuló alapos gyanút kívánt meg, ami a titkos szakasz feladatát jól értelmezhetővé tette: arra akkor kerülhetett sor, ha súlyos bñncselekmény esetén (arányosság) a gyanú alaposná tétele csak titkos eszközökkel volt lehetséges (szükségesség).

Az eljárási reform során a jogalkotót a vezethette, hogy az ügyre irányuló gyanú megalapozása már maga is a nyomozás keretei között történhet, annál is inkább, mert ha az arányosság és a szükségesség ezt indokolja, titkos adatszerzésre a nyomozásban is lehetőség van.

Az egyértelmű jogi szabályozáson túl, a kriminalisztika feladata lenne azoknak a taktikai ajánlásoknak a kidolgozása, amelyek eligazítanak e kérdés megválaszolásában. Ilyen kutatások azonban – titokvédelmi okokból – nem folynak. Ezek hiányában is, kizárólag az alkotmányos büntetőeljárás elvéből kiindulva, állást lehet foglalni a titkos információgyűjtés társadalmi rendeltetéséről, az igazságszolgáltatás előkészítéséről.

A titkos információgyűjtés társadalmi rendeltetése és ekként egyetlen legitím célja csak az igazságszolgáltatás előkészítése lehet. Ez a legitimitás két további feltételt kívánna meg:

- a) az üggyész teljes terjedelmű rendelkezési jogát a titkos információgyűjtés felett,
- b) a titkos információgyűjtés teljes anyagának megismerését a vád megalapozásához.

A hatályos jog jelenleg ezeket a feltételeket nem garantálja. A vesztegetések miatt induló büntetőeljárások eredményességét és törvényességét nagymértékben növelhetné, ha ezen a területen gyökeres fordulat állna elő. Ehhez azonban jogalkotásra van szükség.

Az egyik lehetséges megoldást a bñnűldözési célú titkos információgyűjtésről szóló T/4192. számú törvényjavaslat tartalmazza.¹⁶ A javaslat a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználásáról – egyebek mellett – a következőket rendeli:

¹⁶ Ebből a javaslatból végül nem lett törvény.

„... a titkos információgyűjtés során keletkezett, beszerzett vagy rögzített adat, illetve a titkos információgyűjtés során készült jelentés büntetőeljárásban történő felhasználásáról az ügyész határoz”.

Nézetünk szerint ez legalábbis a másodiknak jelzett feltételt, a titkos információgyűjtés anyaga feletti teljes ügyészi kontrollt lehetővé teszi, mert a javaslat idézett törvényhelyének rendelkezése csak ebben az esetben teljesíthető. (Az ügyész csak olyan adatok felhasználhatóságáról dönthet, amelyekről tudomása van.)

A javasolt új törvényi szabályozás sem garantálja viszont az első feltételt, a rendelkezési jog kiterjesztését a titkos szakaszra. Ezek szerint változatlan maradna az a lehetőség, hogy a nyomozó hatóság ügyészi felügyelet nélkül folytasson felderítést, és szelektálja az annak során beszerzett információkat aszerint, hogy mit oszt meg az ügyésszel és mit tart meg a saját információs monopóliumában.

Csakhowy demokratikus jogállamban ilyen monopólium a nyomozó hatóságot nem illeti meg. Nem pedig azért, mert az sérti a vádmonopóliumot, az ügyésznek azt a kizárólagos jogát, hogy döntsön az állami büntetőigény érvényesítéséről, de sérti a hatalmi ágak megosztásának elvét is, mert a végrehajtó hatalom számára lehetőséget ad arra, hogy elvonjon ügyeket az igazságszolgáltatás elől.

A hatályos jogi megoldás garanciális szempontból is aggályos, mert az ügyészi felügyelet nélküli titkos nyomozásban nincsenek garanciák arra, hogy alaptalanul senki ne legyen gyanúsítható, de arra se, hogy senki ne váljon provokáció áldozatává.

Az előbbiekben felsorakoztatott követelmények teljesítése *de lege ferenda* olyan jogi megoldástól várható, amely egyfelől egyértelművé teszi, hogy bűnüldözési célú titkos felderítés csak nyomozó hatósági jogkör birtokában végezhető, másfelől pedig a titkos felderítés törvényi szabályozására kizárólag a büntetőeljárás törvényben kerülhet sor.

A nem bűnüldözési célú titkos információgyűjtés

A Be. 206/A § (2) bek. b) alpontja szól a nem bűnüldözési célú titkos információgyűjtésről. Mit kell ezen érteni?

Ehhez először azt kell meghatározni, hogy mi a bűnüldözési célú titkos adatszerzés: olyan titkos nyomozás, amely bűncselekmény elkövetésének gyanúja miatt indul és célja az állam büntetőigényének érvényesítése bíróság előtt. Bűnüldözési célú titkos felderítést csak nyomozó hatóság folytathat, az

ügyész rendelkezési joga az eljárás egészére kiterjed, addig folytatható, amíg a vád megalapozásához szükséges, az alapjogokat korlátozó eszközök és módszerek alkalmazása kizárólag bíró engedélyére történhet. Az, hogy a bűnüldözési célú titkos nyomozás mely adatait használják fel a nyílt eljárásban, kizárólagosan az ügyész és a nyomozási bíró kompetenciájába tartozik. Ha a hatályos jogot megvizsgáljuk, akkor arra kell következtetni, hogy az előzőekben felsorolt feltételeknek csak a Be.-ben szabályozott titkos adatszerzés felel meg. Az Rtv.-ben (valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvényben) szabályozott titkos információszerzés csak részben tekinthető bűnüldözési célúnak. A nemzetbiztonsági szolgálatok feladataihoz ugyancsak járulékosan kapcsolódhatnak bűnüldözési szempontok.

A vesztegetési bűnügyek nyomozási tapasztalatai azt igazolták, hogy minél több bűnüldöző hatóság kap minél szélesebb és külső kontrollokkal nem körülfogott jogosítványokat a titkos felderítésre, a bűnüldözés annál inkább lassúvá, eredménytelené, átláthatatlanná, a jog által nem uralt tevékenységgé válik. A hatékonyság és a törvényesség együttes érvényesítése érdekében javasoljuk megfontolni a következőket:

A kriminálpolitikának tisztázni kellene, hogy egy demokratikus társadalomban a bűnüldözés titkos eszközei csak az igazságszolgáltatás előkészítését szolgálhatják, és semmi más. Ez azonban csak úgy garantálható, ha a felderítésnek ez a titkos szakasza teljes egészében az igazságszolgáltatás kontrollja alá kerül. Az előkészítő eljárásban erre az ügyész rendelkezési joga alkalmas, a tárgyalási szakaszban ezt a szerepet a bíróság tölti be. Olyan helyzet nem fordulhat elő, hogy a bíróság elől információkat lehessen elzárni, arra hivatkozással, hogy azok államtitkok. A bűnüldözéssel kapcsolatos minden, egyedi ügyre vonatkozó adat titokgazdája csak az ügyész és a bíróság lehet. A tiszta képletek megteremtéséhez az is kell, hogy a nemzetbiztonsági felderítés határozottan különüljön el a bűnüldözéstől. Bűncselekménygyanú esetén felderítést csak olyan rendvédelmi szerv végezhetne, amelyiknek van nyomozó hatósági jogköre.

Bizonyítási eszközök és bizonyítási eljárások a vesztegetések nyomozásában

A bizonyítási eszközöket a Be. 76. §-a sorolja fel. A bizonyítás eszközei a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása.

A kriminalisztikai szakirodalom sokáig alig tudott használható módszerekkel szolgálni a terhelti kihallgatások eredményesebbé tétele érdekében. (Az eredményességen nem feltétlenül a beismerést, hanem az együttműködés elnyerését értjük, annak érdekében, hogy a terhelti vallomás segítse az igazság megállapítását.) Csupán addig jutottak el, hogy intettek a mindenáron való beismerés elérésének veszélyeire. Nem is véletlen, hogy a bizonyítási eszközök felsorolásában a terhelt vallomása az utolsó helyre került, mintegy annak cáfolatául, hogy nem a bizonyítékok „királynőjéről” van szó.

A legutóbbi időkben azonban mind több értékes munka jelent meg a személyi bizonyítás körében.¹⁷

A „tettes-tudomás” fontossága nem vitatható, különösen olyan bűncselekményeknél, ahol a tárgyi bizonyításra szinte alig nyílik lehetőség. A vesztegetések is ebbe a kategóriába tartoznak.

A valóságot meghamisító védekezés előadása, illetve a vallomás megtagadása gyakori a vesztegetéssel megalapozottan gyanúsíthatók kihallgatásánál. Ennek okait azért érdemes tanulmányozni, mert az okok egy része elhárítható a megfelelően megválasztott kihallgatási taktikával, illetve a nyomozás kiterjesztésével.

A *beismerés kockázata* különösen nagy a magas hivatali állásokat betöltő, köztisztvisletben álló személyeknél. Ők felméri, hogy a beismeréssel egy csapásra mindent elveszítenek, míg a tagadással fenntartható az ártatlanság látszata, az áldozati szerep. Ezt a gátat csak az törheti át, ha tudatosodik: a tagadás irracionális magatartás a bizonyítékokkal szemben.

A *kapcsolati tőke* megőrzése azt a reményt kelti, hogy a nyomozás nem képes feltárni a hivatali visszaélések teljességét, ezért a tagadás a büntársakat is védi, akiknek lehet olyan informális hatalmuk, amely a gyanúsítottat kimenekítheti az ellene induló eljárás teremtette szorult helyzetéből. Ennek cáfolata lehet a tényállás alapos és teljes felderítése, amelynek következtében az esetleg magasabb beosztású büntársak sem kerülhetik el a büntetést.

Az *ártatlanság tudatát* erősítheti a „jó ügy szolgálata”, a nem személyes haszonszerzési motiváció, a jogi szabályozás hézagai, a bürokratikus akadályokra hivatkozás. „*Azért tiúrt meg szabálytalanságokat az ingatlan-felújításonkál, hogy a kispénzű lakástulajdonosokon segítsen.*” Ezzel szembe állít-

¹⁷ Bócz Endre hívta fel a figyelmet Jacob W. Ehrlich amerikai jogász *The Lost Art of Cross-examination or Perjury Anyone?* című könyvére, amelynek ismertetése rövidesen megjelenik a Belügyi Szemle-ben. Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban című munkája a közelmúltban jelent meg. Lásd még Elek Balázs: A személyi bizonyítékok megbízhatósága a büntetőperekben. Rendészeti Szemle, 2009/3.

ható a korrupcióval a közységnek okozott károk dokumentálása, az egyéni érdekeltség leleplezése.

A bűnös tevékenység elrejtése a legális hivatali hatáskör mögé. „Azért kérte a »dokumentumokat«, hogy a vállalkozói pályázatok visszaéléseit leplezze le.” A jól megszervezett csapda, a tettenérés kizárhatja a védekezés e módját.

A bűnös tevékenység jogszerűként feltüntetése. „Amit tettünk, nem befolyással üzérkedés, hanem megengedett lobbitevékenység.” Az ilyen taktikát leplezheti le a bűnkapcsolatokat feltáró titkos nyomozás és annak adatainak nyílt tétele.

Provokációra hivatkozás csapda esetében, illetve a titkos információgyűjtés teljes anyagának követelése, minthogy a terhelő adatokat a hatóság önkényesen ragadta ki szövegkörnyezetéből. A titokvédelem jelenlegi szabályozása mellett a védekezésnek ez a formája hatásos lehet, amit jelez, hogy több esetben a bíróság kénytelen volt olyan bizonyítékokat kizárni a bizonyításból, amelyek hitelességének vizsgálatát a titkosság akadályozta.

Felkészülés a kihallgatásra

A gyanúsított kihallgatásának eredményességét növelheti az alapos felkészülés, amelynek során a nyomozó hatóság tagja:

- Tanulmányozza a gyanús jogügyletekre vonatkozó jogi szabályozást, az eljárások rendjét, a korábbi belső és felügyeleti ellenőrzések anyagait, a hasonló esetekben követett gyakorlatot, és ezen ismereteit tudatosan mozgósítja a kihallgatás folyamán.
- Teljes terjedelmében megismeri az esetleg rendelkezésre álló titkos nyomozás anyagait.
- A gyanúsított kihallgatást előkészítő tanúvallomásokot maga veszi fel, illetve megismerkedik azok tartalmával.
- Elemzi a házkutatásnál lefoglalt iratokat és személyes levelezéseket (e-mail-forgalmat is) abból a szempontból, hogy azok összefüggésbe hozhatók-e a gyanúsítással.

További taktikai megfontolások lehetnek:

- Tettenéréskor különös figyelmet fordít arra, hogy a kihallgatás eljárási formáit betartsa.
- Beismerés esetén a tényállás minden részletére kiterjedő kikérdezéssel eléri, hogy a vallomás később nehezen legyen visszavonható.

- Ha szükséges az ismételt kihallgatás, akkor lehetőleg arra mihamarabb kerüljön sor. A hosszabb időmúlás nemcsak az emlékezetet koptatja, de a beismerési szándékot is megfordíthatja.
- Szembesítésre csak akkor hoz döntést, ha az elkerülhetetlen és nem jár a már megszerzett együttműködési szándék meggyengítésének veszélyével.

A vesztegetési ügyekben viszonylag szűk lehetőség kínálkozik bizonyítási eljárások lefolytatására.

A leggyakoribb a házkutatás, ami számos esetben közvetett tárgyi és okirati bizonyítékokat szolgáltatott a vádbeli cselekmények dokumentálásához.

Szakértői bizonyításra akkor kerülhet sor, ha a vesztegetési gyanú olyan eljárásokkal kapcsolatban merült fel, amelynek az értékelése különleges szakértelmet kíván. (A felújítási munkálatok elvégzéséről és azok értékéről építési és árszakértő véleményét kell beszerezni. A számítógépen lévő adatok elemzéséhez informatikust célszerű igénybe venni. A tartózkodási hely meghatározásának is lehet jelentősége, ilyenkor van szükség – mobilhasználat esetén – cellainformációkra.)

Az okirati bizonyítékok sorában a legfontosabbak a felügyeleti hatóságoktól beszerzett korábbi vizsgálati dokumentumok, valamint az esetleges feljelentés kiegészítésekor átadott információk.

A feljelentő gyakran hoz magával olyan okirati bizonyítékokat (szerződések, banki átutalások bizonylatai, esetleg maga a vesztegetési pénz), amelynek a lefoglalásáról intézkedni kell.

Több ügyben a gyanúsított vagyoni helyzetének feltárása banki információk beszerzésével történt. (A vagyonosodási vizsgálatokhoz korábban a korrupció megelőzése érdekében fűztek nagy reményeket. Az általunk megismert ügyek nem igazolták a vagyonvizsgálatok hatékonyságát.)

A tanúkihallgatás

Tanú a büntetőeljáráásban akkor hallgatható ki, ha

- olyan jogilag releváns tényekre, körülményekre és eseményekre vonatkozik, amelyek egy későbbi büntetőeljáráásban bizonyítandó tény alapjául szolgálhatnak,
- tanú minőségében kerüljön jogviszonyba az eljárást folytató nyomozó hatósággal „...kikről fel lehet tenni, hogy a bűncselekménnyről és a bűnvádi el-

járáásra nézve fontos körülményről közvetlen észleleten alapuló tudomásuk van” (Bp. 192. §).

Az 1962. évi 8. tvr. 62. § szerint „tanúként azt kell kihallgatni, akinek az ügy eldöntéséhez szükséges tényről tudomása van”¹⁸. A hatályos Be. 79. § szerint: tanúként az hallgatható ki, akinek bizonyítandó tényről tudomása lehet.

A tanúvédelemre vonatkozó nemzetközi ajánlások kiterjesztik a tanú fogalmát: „...tanú mindenki, akinek olyan ismeret van a birtokában, vagy olyan információt szolgáltatott, amely a büntetőeljárás szemszögéből releváns lehet, ilyennek tekintendő egyebek között a szakértő, és a tolmács (fordító) is.”

Az azonos ügyben szereplő vádlottak tanúkénti kihallgatása csak az ügy végleges elkülönítése után lehetséges (BH, 1995/203.).

Általánosan elfogadott az is, hogy a tanúzási kötelezettséget megjelenési, vallomástételi, igazmondási és együttműködési részkötelemekre lehet bontani.

[Be. 67. § (5) bek.: A megidézett felhívható arra, hogy az ügyre vonatkozó iratain kívül a bizonyításnál felhasználható feljegyzéseit vagy egyéb tárgyait hozza magával.]

A tanút az ügyész, illetve – ha az ügyész másképp nem rendelkezik – a nyomozó hatóság a 79–88. § szerint kihallgatja. A tanúnak nem tehető fel a 180. § (1) bekezdésében tilalmazott, továbbá olyan kérdés, amely a feleletre útmutatást tartalmaz.

A feljelentő tanúként kihallgatható. Ha a feljelentés tartalmazza a feljelentő előadását, a tanúkénti kihallgatása mellőzhető [181. § (1)–(2) bek.).

A többszöri kihallgatás problémája megfontolandó, hogy ugyanazon büntetőügyben feltétlenül szükséges-e a tanú többszöri, megismételt kihallgatása ugyanazon tényre vonatkozóan.¹⁹

Ígéretek arra, hogy többet már nem fogják megidézni. Ezzel szemben helyes magatartás a tanú gondozása, felkészítése a tárgyalási szituációra, a számára esetleg nagyon is megterhelő nyilvánosságra, a rázúduló keresztkérdésekre, amelytől esetenként a tárgyalást vezető bírónak kell megkímélnie, erősítendő azt a felfogást, miszerint „ő az igazságszolgáltatás oldalán áll és nem a vád vagy a védelem érdekeit szolgálja”²⁰.

A szavahihetőség vizsgálata. Ehhez adott esetben elkerülhetetlen a tanú előéletének életvitelének, szokásainak tisztázása. Mindezt lehető kímélettel szükséges elvégezni.

¹⁸ Varga Zoltán: Tanú a büntetőeljárásban. Complex Kiadó, Budapest, 2009, 16. o.

¹⁹ Uo. 34. o.

²⁰ Uo. 36. o.

Az ismételt kihallgatás előnyei, egyre több részlet ismert, egyre világosabb a jogi megítélés, ami a releváns tények körének megrajzolásában segíthet. Másfelől az ismételt kihallgatás torzíthatja a tanú emlékezetét, gyakran számára sem világos, hogy az észlelt eseményt, vagy a korábbi kihallgatásán elmondottakat idézi fel, akár akaratlanul is.

Vesztegetési ügyekben az is megfigyelhető, hogy az eljárás alatt változik a bűnügy közvetlen környezetének az elkövetőkről alkotott felfogása. Nem egyszer sikerül a korábban jelentős hatalommal felruházott terhelteknek elhitetniük a környezetükkel, hogy a büntetőeljárás nem gyengítette meg pozícióikat, akik tehát ártanak nekik, számíthatnak a bosszújukra. A tanúkat közvetett, illetve olykor nagyon is durva közvetlen befolyásolás érheti arra nézve, hogy korábbi esetleges terhelő vallomásukat változtassák meg.

A szakirodalom emlékeztet arra, hogy az 1896. évi Bp.-ben szabály volt arra, hogy a tanút lehetőleg csak egyszer kelljen kihallgatni. Ez azonban már csak a perszakaszban érvényesíthető követelmény a vizsgálóbírói eljárásra, amit megelőzött egy hosszadalmas nyomozás, amelyben a tanút akár többször is faggatni lehetett anélkül, hogy ez perjogi értelemben tanúkihallgatásnak minősült volna.

Az a kriminalisztikai ajánlás, amely szerint a kihallgatónak pontosan ismernie kell a bűncselekmény gyanúja által relevánsnak tekinthető körülményeket, mert ennek birtokában célirányosan vezetheti a kihallgatást, ugyancsak a későbbi eljárási szakaszokban valósítható meg. Ha azonban az ügyben titkos információgyűjtés folyt, akkor a nyomozónak széles körben van lehetősége annak a háttérnek a tanulmányozására, amelyben a bűncselekmények megvalósultak. A vizsgáló példának okáért elmélyülten tanulmányozhatja a bonyolult közbeszerzési eljárás részleteit, amiről majd a tanút fogja kérdezni. Ebben az esetben is igaz az, hogy sok ismeret veszélyes is lehet, amennyiben sugalmazott kérdések feltételére ösztönözhet, noha azt a törvény is tilalmazza (Be. 181. §).

Ha azonban előzetes felderítés nem folyt, akkor az elkövetői megalapozott gyanúhoz vezető úton a nyomozás gyakran még nincs olyan tények birtokában, amely határozott irányt szabhatna a tanúkihallgatásnak. Más a helyzet akkor, amikor ez az ismerethiány nem a hiányos információkból, hanem a kihallgató hiányos felkészültségéből fakad. Ekkor valóban hibának minősül, hogy a nyomozó *„a tanútól várja azokat az információkat, amelyek a kihallgató számára is körvonalazhatják a szóba jöhető bűncselekmények egyes részleteit”*.

A tanúkihallgatás kriminalisztikai ajánlásai között hangsúlyosan szerepel a személyes kapcsolatfelvétel fontossága, amely megalapozza a kihallgatás ve-

zetője és a tanú közötti olyan érzelmi-értelmi viszonyt, amelyben a tanú csakugyan a valósággal egyező tényállás megállapításának a segítőjévé válhat.

A figyelmeztetésnek az a gépies formája, amely jelenleg a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek elején a *Robotzsaru* rendszerből szerzett adatok mechanikus ismételtetésében merül ki, mindennapi jelenséggé teszi azt a képtelen helyzetet, amelyet *Varga Zoltán* monográfiájában ekképpen illusztrál: „*Ugyanakkor viszont nem biztos, hogy jól tesz a hatóság tekintélyének, ha például egy 79 éves nyugdíjas szöveget kioktatnak arra, hogy nem hallgatható ki tanúként, ha ő lelkész vagy védő...*”²¹

A korábbi tanúvallomás felolvasására vonatkozó szigorú korlátozó szabályokat erősen relativizálja az a klauzula, amely szerint teljes egészében felolvasható minden korábban tett vallomás akkor, ha ahhoz a tanú hozzájárult. A vesztegetési ügyek tapasztalata, hogy a terhelő vallomást tevő tanúk későbbi kihallgatásaik során igyekeznek enyhíteni előadásukat, ami azután elvezethet egészen odáig, hogy az eredetileg terhelő tanúból később egyenesen mentő tanú lesz. Ez a helyzet előállhat akkor is, amikor a felolvasásra azért kerül sor, mert a vallomások között ellentmondások vannak, amelyeket az újabb kihallgatás nem tud feloldani, avagy a tanú nem emlékszik korábban tett vallomására (Be. 297. §).

Általában is elmondható, hogy a tárgyaláson történő tanúkihallgatásnak sajátos taktikai követelményeknek kell megfelelnie, ami azzal az időmúlással is összefügg, amely az első kihallgatás óta eltelt. (Ez akár több év is lehet.)

A tanúvallomás megtagadása szolgálhat alapul a hamis tanúzás, bűnpártolás vagy mentő körülmények elhallgatásának megalapozott gyanúja miatt [„a valót elhallgatja” fordulat a Btk. 238. § (1) bekezdésében].

Azt, hogy mikor szükséges a vallomást szó szerint rögzíteni, kriminalisztikai ajánlások fogalmazzák meg, amelyek éppen azt szolgálják, hogy később a vallomás megváltoztatása már csak nagyon is okadatoltan történhessen. A szó szerinti jegyzőkönyv a nem könnyű mérlegelési folyamatot is segíti, amelyben a bíróságnak azt kell indokolnia, hogy a különböző időpontokban tett, egymástól eltérő vallomások közül egyeseknek miért adott hitelt, más közléseket pedig miért zárt ki a bizonyításból. Az ügy részleteire kiterjedő, a tanú eredeti tudomását visszatükröző, életszerű és a jegyzőkönyvben pontosan rögzített vallomásnak nagyobb hitel tulajdonítható, mint annak, amely ilyen tulajdonságokkal nem bír. Természetesen a döntő érv a más bizonyítékokkal való összevetés marad.

²¹ Uo. 48. o.

A hitelesség vizsgálatához nélkülözhetetlen annak tisztázása, hogy a tanú miként szerzett tudomást értesüléseiről.

Az előbbbitől különböző probléma a tanú közvetlen vagy közvetett tudomása.

„Az eredeti bizonyítékok közvetlen észlelésen alapulnak, így a közvetlen vagy elsődleges a tanú az, aki a bűncselekmény elkövetését vagy annak valamely mozzanatát személyesen érzékeli, és saját észlelete alapján tanúskodik (szemtanú, fültanú). Idesorolhatók azok a tanúk is, akiknek személyes észlelete nem magára az elkövetésre, hanem valamely egyéb a tényállás felderítése szempontjából fontos körülményre vonatkozik.

Származékos az a bizonyíték, amely nem közvetlen észlelésen alapul, így közvetett vagy másodlagos tanúnak nevezzük azokat, akiknek saját észlelésén alapuló tudomásuk nincsen az adott ügygel kapcsolatban, de a releváns tények szempontjából lényeges adatokat másoktól megtudnak.

Az ilyen közvetett tanúknak különösen a nyomozás szakaszában jelentős a szerepük, mert vallomásuk hozzásegíthet a közvetlen tanúk felkutatásához és vallomásuk ellenőrzéséhez. Viszont az ilyen »szóbeszédre támaszkodó« vallomás felhasználása esetén fokozott óvatosság szükséges. Ennek az az oka, hogy a másodkézből vett, azaz származékos vallomások hitelt érdemlőségének és meggyőző voltának foka fordított arányban van a bizonyítandó ténytől való távolságukkal: minél nagyobb ez a távolság, annál kisebb a hitelt érdemlőség.”²²

Következtetések

A vesztegetési ügyek felderítésének útjában álló egyes jellemzők a bűncselekmény természetéből adódnak, ezért azokkal hosszú időn keresztül a jövőben is számolni kell. A felderítést nehezítő más tényezők azonban a demokratikus intézmények és a civil társadalom megerősödésével változhatnak. Példának okáért a politikai közélet és a közigazgatás működésének átláthatósága kívülállók számára is felismerhetővé teszi ezeket a jogsértéseket. A korrupció erkölcsi elutasítása ugyancsak javíthatja a felderítés esélyeit.

A közigazgatás és a piaci viszonyok szigorúbb és szakszerűbb állami felügyelete a vesztegetési kockázatokat képes lenne idejében feltárni, olyan módon, hogy büntetőjogi fellépésre ne is legyen szükség. Ha pedig a bűncsele-

²² Liziczay Sándor: Tanútípusok a büntetőeljárásban II. Rendészeti Szemle, 2007/2., 74. o.

mény gyanúja megállapítható, akkor a felügyeleti hatóságok vizsgálati jelentései megalapozhatják a nyomozások eredményességét.

A vesztegetési ügyek bizonyíthatóságát nehezíti a titkos információgyűjtés jelenlegi szabályozása. Ezen jogszabály-változtatással és szervezeti korszerűsítéssel lehet segíteni. A tapasztalatok alapján megfontolandónak tartjuk a titkos nyomozás szabályozását az eljárási kódexben, ami egyet jelentene az információgyűjtés teljes ügyészi felügyeletével. A nyílttá tételben az ügyész rendelkezési joga legyen kizárólagos. Ezáltal teljessé válhat a titkos úton szerzett bizonyítékok hitelességének vizsgálata tárgyaláson a védelem által is.

A nemzetbiztonsági hatásköröket egyértelművé kellene tenni olyan módon, hogy bűnüldözési célú felderítést csak nyomozó hatóság folytathasson.

A titkos felderítés szükséges és arányos bevetésével a korrupció legsúlyosabb eseteiben, beosztásra és pártállásra tekintet nélkül, mindenkiel szemben érvényesíthető lehet az állam büntetőigénye, ami valódi visszatartó erőt képviselhet, kizárva mind a bűnüldözés átpolitizálódását, mind pedig a politika kriminalizálódását.

NYIRI SÁNDOR

A Nemzeti Védelmi Szolgálatról

A 2010. évi választások után megalakuló kormány a programjában meghirdette a rendcsinálást, a jogellenes cselekmények következetes felderítését, az elkövetők szigorú felelősségre vonását. Külön foglalkozik a program a korrupcióval, annak visszaszorításával.

A rendcsináláshoz, a korrupció visszaszorításához a kormány „erős, tiszteletre méltó”, „szigorú, következetes” törvényeket, „gyors bírósági eljárásokat” ígér, és „állandó, erős rendőri jelenlétet” helyez kilátásba minden településen.

A kormány programjának megvalósítása érdekében a rendcsinálás megvalósulásához több törvényjavaslatot terjesztett elő az Országgyűlésnek. Így az Országgyűlés

- két ízben módosította (szigorította) a büntető törvénykönyvet (2010. évi LVI. és 2010. évi CLVII. törvény);
- a 2010. évi LXXXVI. törvény rendelkezett a közbiztonság érdekében szükséges egyes törvények – egyebek között a szabálysértési törvény – módosításáról (ez a törvény is a szigorítás szellemében fogant);
- a 2010. évi CXLVII. törvény az egyes rendészeti tárgyú és az azokkal összefüggő törvények – egyebek között a rendőrségi törvény – módosításáról szól. Az Rtv. módosításával a jogalkotó a rendészeti szerveknél előforduló korrupció és más jogsértések megelőzésének teremtette meg a kibővített szervezeti kereteit, létrehozva a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat helyébe lépő Nemzeti Védelmi Szolgálatot. A törvény felhatalmazása alapján a kormány megalkotta a 293/2010. (XII. 22.) kormányrendeletet a rendőrség belső bűnmegelőzési és bünfelderítési feladatokat ellátó szervének kijelöléséről, valamint feladatai ellátásának, a kifogástalan életvitel ellenőrzése és a megbízhatósági vizsgálat részletes szabályainak megállapításáról. Ezzel a Nemzeti Védelmi Szolgálatra vonatkozó joganyag (anyagi és eljárásjog) kialakulóban van. Várat még magára a szolgálat kirendeltségeiről rendelkező kormányrendelet [Rtv. 4/A § (2) bek.] és a szolgálat szervezeti és működési szabályzatát jóváhagyó miniszteri rendelkezés [Rtv. 5. § d) pont].

A szolgálat létrehozásának elvi alapja

Nyomós közérdek fűződik a rendvédelmi (rendészeti), valamint az irányításukat ellátó szervek alkotmányos, törvénsértésektől, rendsértésektől, korrupciótól mentes működéséhez. E szervek ugyanis olyan állami tevékenységet végeznek, amely a közrend megzavarásának megelőzésére, a közrendet közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányulnak.

E tevékenységhez a törvények olyan eszközöket adnak a rendvédelmi szerveknek, amelyek a törvényekben meghatározott esetekben és előfeltételek megléte esetén korlátozhatják az alapvető emberi és szabadságjogokat. E tevékenységet kiemelt fontossága, valamint a túlkapások megelőzése, felderítése miatt is folyamatosan ellenőrizni kell. Erre a jogszabályok megteremtik a lehetőséget.

Az alkotmány szerint a közrend és a közbiztonság védelme érdekében a szükséges intézkedések megtétele, valamint a rendvédelmi szervek irányítása a kormány feladata [alkotmány 35. § (1) bekezdés h) és i) pont]. Ezt az alkotmányos tételt bontja ki az Rtv., amikor kimondja, hogy a kormány a rendészetért felelős miniszter útján irányítja a rendőrséget. [4. § (3) bek.]. 2010. január 1. óta a Nemzeti Védelmi Szolgálat már a törvény által kimondva nem része az általános rendőrségi feladatokat ellátó rendőrségnek, hanem az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szervtől független, önálló rendészeti szerv. E rendőri szerv fő feladata a rendvédelmi szervek belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési célú ellenőrzése [Rtv. 1. § (2) bek. 14. pont]. Feladatának teljesítése közben megilletik mindazok a jogok és terhelik mindazok a köteleességek, amelyeket a rendőrségről szóló törvény a rendőrnek megad, illetve előír, az okok megléte esetén ugyancsak feladatának teljesítéséhez értelemszerűen alkalmazhatja a törvényben felsorolt intézkedéseket és kényszerítő eszközöket, a titkos információgyűjtést is.

A törvény az irányítás, a felügyelet és az ellenőrzés kifejezéseket használja. Az igazgatástudomány általánosan elfogadott álláspontja szerint az ellenőrzés az irányítás és a felügyelet legfontosabb részjogosultsága. Az ellenőrzés a vezetéshez, a vezetői tevékenységhez is kapcsolódik.

Az ellenőrzés – az irányítás egyik eszközeként – feltárja azt, hogy jogszabályok, az azokon alapuló vezetői döntések hogyan, mennyire valósulnak meg, illetve ha nem, akkor mi lehet ennek az oka, a mulasztásért, a jogsértésért nem kell-e valakit felelősségre vonni, nem kell-e a döntést – döntéseket – helyesbíteni, esetleg újakat hozni.

Az ellenőrzés a vezetéshez, a vezetői tevékenységhez is szorosan kapcsolódik. Az irányítás és a vezetés is a szervezet eredményes, jogsértésektől mentes működésére irányul. Az irányító és az ellenőrzést végző szerv, az irányított, az ellenőrzött szervezeten kívül áll. A vezetés az irányítás által kitűzött feladatot hajtja végre, ebben segítségére van a folyamatos ellenőrzés. Az irányítás legfontosabb jogi eszközei közé tartozik, hogy az irányító szerv jogszabályokban kötelező magatartási szabályokat írhat elő az irányított szervnek, valamint utasításadási joga alapján kötelezettségeket írhat elő. Az ellenőrzés az irányított szerv eredményes, jogsértésektől mentes működésének garantálása érdekében ezek végrehajtását ellenőrzi.

A rendvédelmi szervek belső bűnmegelőzési ellenőrzését, a bűncselekmények felderítését illetően a törvény ennek megfelelően teremtett új helyzetet, amikor létrehozta a Nemzeti Védelmi Szolgálatot.

A szolgálat nyomozó hatósági jogkört nem gyakorol [Rtv. 7. § (2) bek.], bűnfelderítési feladata a nyomozás elrendeléséhez szükséges gyanú megállapításáig vagy kizárásáig tarthat [293/2010. (XII. 22.) kormányrendelet 6. § (1) bek.].

A szolgálat személyi hatálya

a) A vonatkozó jogszabályok alapján ellátja a hivatásos állományba jelentkezőnél, valamint a hivatásos állomány tagjánál a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló törvényben meghatározott kifogástalan életvitel ellenőrzését.

A kifogástalan életvitel ellenőrzése a rendvédelmi szerveknél speciális jogosultság, amely a rendvédelmi szerv, mint munkáltató helyzetéből adódik. A rendvédelmi szerv speciális közhatalmi jogosultságai következtében az állományába jelentkezőktől és tartozóktól nem általános életvitelt vár el, hanem úgynevezett kifogástalan életvitelt, amely megalapozza az e szerveknél elvárt fegyelmet.

A kifogástalan életvitel fogalma a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvényben (Hszt.) található meg. E szerint a kifogástalan életvitelen az érintett magatartásával, életvitelével szemben a hivatásos állományba tartozókkal szembeni társadalmi elvárhatóságnak megfelelést kell érteni. Így különösen vizsgálni kell az érintett jogkövető magatartását, családi és lakókörnyezeti kapcsolatainak ren-

dezettségét, bűncselekményt elkövető vagy azzal gyanúsítható személyekkel fenntartott kapcsolatát, anyagi-jövedelmi viszonyainak rendezettségét. A kifogástalan életvitel tartalmi meghatározásakor a Hszt. visszautal arra a szabályra, kivel nem létesíthető szolgálati viszony (37/A és 37/B §). Nem létesíthető szolgálati viszony azzal

- aki büntetett előéletű;
- aki a betöltendő munkakörnek megfelelő foglalkozástól eltiltás hatálya alatt áll;
- aki büntetlen előéletű, de a bíróság bűncselekmény elkövetése miatt büntetőjogi felelősségét jogerős ítéletben megállapította;
- szándékos bűncselekmény miatt kiszabott ötévi vagy azt meghaladó végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés esetén a mentesítés beálltától számított tizenkét évig;
- szándékos bűncselekmény miatt kiszabott, öt évet el nem érő végrehajtandó szabadságvesztés esetén a mentesítés beálltától számított tíz évig;
- szándékos bűncselekmény miatt kiszabott, végrehajtásában felfüggesztett vagy részben felfüggesztett szabadságvesztés esetén a mentesítés beálltától nyolc évig;
- szándékos bűncselekmény miatt kiszabott közérdekű munka vagy pénzbüntetés esetén a mentesítés beálltától öt évig;
- gondatlan bűncselekmény miatt kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés esetén a mentesítés beálltától nyolc évig;
- gondatlan bűncselekmény miatt kiszabott, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés esetén a mentesítés beálltától öt évig;
- gondatlan bűncselekmény miatt kiszabott közérdekű munka vagy pénzbüntetés esetén a mentesítés beálltától számított három évig;
- akivel szemben a bíróság kényszergyógykezelést alkalmazott, a kényszergyógykezelést megszüntető végzés jogerőre emelkedésétől számított három évig;
- akivel szemben a bíróság próbára bocsátást alkalmazott, a próbaidő, annak meghosszabbítása esetén a meghosszabbított próbaidő elteltétől számított három évig;
- akivel szemben büntetőeljárás – ide nem értve a magánvádas vagy a pótmagánvádó vádindítványa alapján induló eljárást – van folyamatban, a büntetőeljárás jogerős befejezéséig;
- korábban már állt hivatásos szolgálati viszonyban és az lefokozás fenyítés, a bíróság által kiszabott lefokozás vagy közügyektől eltiltás, illetve méltatlanság címén szűnt meg.

Ezért a hivatásos jogviszony létesítése előtt a jelentkezőnek számat kell adnia az előéletéről, a vele közös háztartásban élők adatairól, a gazdasági érdekességére vonatkozó adatokról, jövedelmi viszonyairól, büntető és szabálysértési előéletéről, szabadidős szokásairól.

A kifogástalan életvitel ellenőrzése (biztonsági ellenőrzés) nem új szabály, eddig is ismert volt, a Hszt. szabályozta. A biztonsági ellenőrzés egyúttal a bűnmegelőzés egyik eszköze is. A felvételnél tartott biztonsági ellenőrzés garancia arra, hogy a testületbe ne kerülhessen be olyan személy, akinek az életviteléből következtetni lehet arra, hogy jogellenes cselekményt követhet el. A szolgálati viszony fennállása alatt végzett ellenőrzéssel pedig a gyanúba kerülő rendvédelmi dolgozót lehet tisztázni a gyanú alól, vagy megakadályozható a jogellenes cselekmény továbbfolytatása.

A biztonsági ellenőrzés lefolytatásához a Hszt. és a 293/2010. (XII. 22.) kormányrendelet (a továbbiakban: kormányrendelet) ad némi eljárási szabályt. E szerint:

- A biztonsági ellenőrzést, külön jogszabályban meghatározottak szerint a szolgálati jogviszonyt létesíteni kívánó fegyveres szerv, a szolgálati viszony fennállása alatti ellenőrzést a fegyveres szerv és a Nemzeti Védelmi Szolgálat (NVSZ) közösen végzi.
- A biztonsági ellenőrzés elrendelésére a felvétel előtt az illetékes miniszter által meghatározott szerv, a szolgálati viszony fennállása alatt az állományilletékes parancsnok jogosult.
- A szolgálati viszony fennállása alatt a biztonsági ellenőrzést az illetékes miniszter által meghatározott beosztásokban, a miniszter által meghatározott gyakorisággal, legfeljebb azonban évente végre kell hajtani. Soron kívüli, illetve más beosztásban lévők ellenőrzésére akkor kell intézkedni, ha az állományilletékes parancsnok tudomására jutó adatokból kifogásolható életvitelre, vagy a törvényes és befolyásolástól mentes szolgálatellátást veszélyeztető körülményre lehet következtetni.
- A kifogástalan életvitel ellenőrzését az NVSZ főigazgatója feljegyzéssel rendeli el.
- A kifogástalan életvitel ellenőrzését harminc napon belül be kell fejezni, a határidő indokolt esetben harminc nappal meghosszabbítható.
- Az ellenőrzést meg kell szüntetni, ha a jelentkező a kezdeményezéstől eláll, vagy a hivatásos jogviszony bármilyen ok miatt megszűnik.
- Az ellenőrzésről összesítő jelentést kell készíteni, és az NVSZ főigazgatója, ha kifogásolható életvitel nem állapítható meg, egyszerű határozatot, ellenkező esetben indokolt határozatot hoz.

- Az NVSZ az ellenőrzés végrehajtásáról – az ellenőrzött személy előtt leplezett módon – kép- és hangfelvételt készíthet, ezek csak az ellenőrzés célja érdekében használhatók fel.
- A jelentkezőt, illetve a szolgálati viszonyban álló személyt az ellenőrzés befejezése utáni harminc napon belül tájékoztatni kell az ellenőrzés tényéről, annak terjedelméről, a megvizsgált körülményekről és a következtetésekről.
- Nem kell tájékoztatást adni abban az esetben, ha az ellenőrzéskor megállapított adatok alapján titkos információgyűjtés elrendelésére vagy büntetőeljárás megindítására kerül sor, és a tájékoztatás a titkos információgyűjtés, illetve a büntetőeljárás eredményességét veszélyeztetné.
- Ha a szolgálati viszony nem jön létre, vagy a szolgálati viszony fennállása alatti ellenőrzés jogsértést, illetve a kifogástalan életvitel megkérdőjelezésére alkalmas körülményt nem állapít meg, a keletkezett iratokat, illetve adatokat az ellenőrzés befejezésétől számított nyolc napon belül meg kell semmisíteni.

A biztonsági ellenőrzés első szakasza, az adatgyűjtés, felszínre hozhat olyan adatokat, amelyek valamely bűncselekmény elkövetésére utalnak, de azokból még nem lehet megállapítani a bűncselekmény elkövetésének gyanúját. Erre az esetre a törvény felhatalmazza a szolgálatot a törvény szerinti titkos információgyűjtésre, amelynek célja a gyanú megerősítése vagy kizárása. Abban az esetben, ha a biztonsági ellenőrzés első szakaszában feltárt adatok szerint a bűncselekmény gyanúját lehet megállapítani, feljelentést kell tenni az illetékes nyomozó hatóságnál. Ebben az esetben bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtést nem, hanem csak a Be. szerinti titkos adatszerzést lehet alkalmazni.

b) Elvégzi a védett állomány megbízhatósági vizsgálatát.

A törvény szerint védett állomány:

- a rendőrség;
- a büntetés-végrehajtási szervezet;
- az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság;
- a polgári védelem;
- a katasztrófavédelmi szervek;
- a Nemzeti Adó- és Vámhivatal;
- az Alkotmányvédelmi Hivatal;
- a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat hivatásos állományú tagjai;

- a felsorolt szervek, az idegenrendészeti hatóság, a menekültügyi hatóság és a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ kormánytisztviselői, valamint közalkalmazotti jogviszonyban álló tagjai;
- az eddig felsorolt szervek irányítását ellátó minisztériumoknak (Belügyminisztérium és Nemzetgazdasági Minisztérium) a felsorolt szervek irányításával, ellenőrzésével kapcsolatos szervezeti egységei;
- az eddig felsorolt szervek bűnüldözési és államigazgatási adatkezelését, pénzügyi és gazdasági ellátását, kiképzését és oktatását végző szervek rendeltetésszerű működése körében eljáró kormánytisztviselői, köztisztviselői és közalkalmazottai.

Egy megjegyzés: a biztonsági ellenőrzés és a megbízhatósági ellenőrzés alá tartozók száma becslések szerint meghaladja a százat. A szolgálat létszáma ötszáz körüli lehet. Feltehető a kérdés: hogyan alakulhat az ellenőrzés hatékonysága? Elméletileg persze az ellenőrizhetőség tudata is szolgálhatja a jogsértések megelőzését.

A megbízhatósági ellenőrzés nem azonos a szolgálat büntetőeljárás-feladatával, annak bevezetéséhez nem szükséges valamely bűncselekmény gyanúját keltő adat. A megbízhatósági ellenőrzés célját a törvény egy mondatban határozza meg: annak megállapítása, hogy az érintett eleget tesz-e a jogszabályban meghatározott hivatali köteletségének. A védett személyek köréből következik, hogy a szolgálat tagjainak szerteágazó, széles körű joganyaggal kell dolgozniuk, ismerniük kell a különböző köteleességeket meghatározó szakági törvényeket, a vonatkozó kormány- és miniszteri rendeleteket, sőt még a belső utasításokat is.

A megbízhatósági vizsgálat eszközei

A szolgálat a megbízhatósági vizsgálat során a valóságban is előforduló vagy feltételezhető élethelyzeteket hozhat létre mesterségesen [Rtv. 7/A § (1) bek.]. A vizsgálat érdekében kialakítandó élethelyzetnek olyannak kell lennie, hogy az a vizsgálattal érintett személy intézkedési, eljárási kötelezettségét vonja maga után. A kialakított élethelyzet nem korlátozhatja a vizsgálattal érintett személy döntési szabadságát az intézkedés módjának, az eljárás rendjének megválasztásában [kormányrendelet 12. § (1) bek.].

A megbízhatósági vizsgálat során, annak sikere érdekében a szolgálat vizsgálatot végző tagja *büntetlenül* a következő jogellenes cselekményeket követheti el [Rtv. 7/B § (2) bek.]:

- a polgári felhasználású robbanóanyagokkal és pirotechnikai termékekkel kapcsolatos szabálysértést;
- valótlan bejelentés szabálysértést;
- vámszabálysértést;
- vámszabálysértés elkövetőjének segítése szabálysértést;
- vámgazdaság szabálysértést;
- tűzvédelmi szabálysértést;
- külföldiek rendszetével kapcsolatos szabálysértést;
- közúti jelzéssel kapcsolatos szabálytalanság szabálysértést;
- érvényes gépjárműfelelősség-biztosítási szerződés nélküli vezetés szabálysértést;
- közúti közlekedési igazgatási szabályok megsértése szabálysértést;
- közúti közlekedési szabályok kisebb fokú megsértése szabálysértést;
- olyan közlekedési szabályszegést, amelynek esetén közigazgatási bírság kiszabásának van helye [a közúti közlekedésről szóló 1988. év I. törvény 21. § (1) bekezdése szerint a gépjármű üzemben tartója, illetve a 21/A § (2) bekezdésében meghatározott esetben a gépjárművet használatra átvevő személy felel azért, hogy az általa üzemeltetett, illetve használt gépjárművel
 - a) a megadott legnagyobb sebességre,
 - b) a vasúti átjárón való áthaladásra,
 - c) a járműforgalom irányítására szolgáló fényjelző készülék jelzésére,
 - d) a járművel történő megállásra és várakozásra,
 - e) az autópálya leálló sávjának igénybevételeire,
 - f) a behajtási tilalomra, a kötelező haladási irányra,
 - g) a természeti védelemre

vonatkozó – külön jogszabályban meghatározott – egyes előírásokat betartsák.

A (2) bekezdés szerint, ha a felsorolt előírásokat megszegik, az üzemben tartó, illetve a 21/A § (2) bekezdésében meghatározott esetben a gépjárművet használatra átvevő személy harmincezertől háromszázezer forintig terjedő közigazgatási bírsággal sújtható.

A törvény 21/A § (2) bekezdése szerint, ha a gépjárművet az üzemben tartó a szabályszegést megelőzően más személy használatába adta, és ezt a használatba vevő személy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalt nyilatkozatával igazolja, vagy – azon gépjárművek esetében, amelyek külön jogszabály alapján a közúti forgalomban menetlevéllel, illetve fuvarlevéllel vehetnek részt – olyan menetlevéllel, illetve fuvarlevéllel igazolja, amelyből a használó adatai megállapíthatók, a közigazgatási bírságot a használóval szemben kell kiszabni.]

- magánlaksértést (Btk. 176. §);
- hivatali visszaélést (Btk. 225. §);
- hamis vádat (Btk. 233. §);
- hatóság félrevezetését (Btk. 237. §);
- vesztegetést (Btk. 250. §);
- vesztegetés feljelentésének elmulasztását (Btk. 255/B §);
- befolyással üzérkedést (Btk. 256. §);
- közérdekű bejelentő üldözését (Btk. 257. §);
- közokirat-hamisítást (Btk. 274. §);
- magánokirat-hamisítást (Btk. 276. §);
- visszaélés okirattal (Btk. 277. §);
- egyedi azonosító jel meghamisítását (Btk. 277/A §);
- szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértését (Btk. 329/A §).

c) Bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtést végezhet.

Engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtési módszerek és eszközök:

- informátor, bizalmi személy, titkos kapcsolat létesítése magánszeméllyel;
- az eljárás célját leplezve vagy fedett nyomozó igénybevétele információgyűjtés vagy adatellenőrzés;
- fedőokirat felhasználása;
- fedőintézmény fenntartása;
- helyiség ellenőrzése;
- csapda alkalmazása;
- rendőr igénybevétele a sértett szerepkörében;
- titkos együttműködési megállapodás;
- munkaviszony kezdeményezése;
- telefon útján továbbított közlés tartalmának megismerése;
- védett titok tartalmának megismerése;
- jelzés elhelyezése.

Ügyészi engedélyhez kötött eszközök:

- mintavásárlás, álvásárlás, bizalmi vásárlás;
- ellenőrzött szállítás végzése;
- bünszervezetbe fedett nyomozó beépülése;
- a feljelentés elutasításának vagy a nyomozás megszüntetésének kilátásba helyezése;
- adatkérés.

A felsorolásból le lehet vonni azt a következtetést, hogy a szolgálat a kifogástalan életvitel ellenőrzését illetően nem eszköztelen, sőt túlságosan is sok, esetenként indokolatlanul sok eszköze van. A jogalkotó az eszközök egy részét dogmatikailag nem biztos, hogy kellően átgondolta. Így érthetetlen, hogy a hamis vádat, a hatóság félrevezetését, a vesztegetés feljelentésének elmulasztását, a közérdekű bejelentő üldözését miért sorolja fel azon bűncselekmények között, amelyeket a szolgálat tagja a kifogástalan életvitel ellenőrzése során elvileg büntetlenül elkövethet. E bűncselekmények egyáltalán nem kapcsolódhatnak a kifogástalan életvitel ellenőrzéséhez, a valóságban előforduló vagy feltételezhető élethelyzetekhez. Ezáltal a törvény lehetőséget ad a szolgálatnak arra, hogy büntetlenül megalapozatlan hamis, sőt koholt tényeket, adatokat hozzon a hatóság tudomására, és annak alapján büntetőeljárás induljon. Lehetőséget ad arra, hogy a hatóságok előtt vesztegetést eltitkoljon. Ilyen szabályok mellett csak abban lehet bízni, hogy az ügyész az ilyen eszköz alkalmazását nem fogja jóváhagyni.

A megbízhatósági vizsgálatra vonatkozó eljárási szabályok

- a) A megbízhatósági vizsgálatot határozattal kell elrendelni, amelynek tartalmaznia kell a vizsgálat elrendelésének okát, okait, az esetleg alkalmazni kívánt bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtő eszközt, annak célját és indokait. Tartalmaznia kell a védett állomány vizsgálatával érintett tagja (tagjai) személyazonosító adatait, szolgálati helyét, a vizsgálat kezdő és befejező napját, továbbá a megelőző egy éven belüli ellenőrzés időpontját és időtartamát.
- b) A vizsgálat lefolytatásához részletes tervet kell készíteni, amelynek tartalmaznia kell:
 - a védett állomány vizsgálatával érintett tagja nevét, szervezeti egységének megnevezését, beosztását, munkakörét;
 - a vizsgálat végrehajtásának indokait;
 - a kialakítani tervezett élethelyzet leírását a tényállás és a helyszín bemutatásával;
 - a vizsgálat tervezett időpontját, helyét;
 - a vizsgálatot végzők nevét és rendfokozatát;
 - a vizsgálatot végzők részletes feladatait;
 - a végrehajtás dokumentálásnak módját;
 - a vizsgálat befejezése utáni tájékoztatás érdekében a vizsgálatával érintett személyek felett munkáltatói jogkört gyakorló személyek nevét, beosztását;

- ha a vizsgálat során alkalmazott módszerként a vizsgálatot végző szabálysértés vagy bűncselekmény elkövetését tervezi, akkor annak indokát és az elkövetési magatartás részletes leírását.
- c) A vizsgálatot elrendelő határozatot és a vizsgálat végrehajtásához készített részletes tervet haladéktalanul meg kell küldeni az ügyésznek, aki két munkanapon belül vagy jóváhagyja, vagy megtagadja a vizsgálatot. Az ügyész a megbízhatósági vizsgálat egész folyamata felett törvényességi felügyeletet gyakorol. Ennek során
 - jogosult a megbízhatósági vizsgálat elrendeléséről szóló határozatról, a megbízhatósági vizsgálat végrehajtásáról szóló részletes tervről az elrendelést követő – a határozat és a részletes terv megküldésével történő – haladéktalan tájékoztatásra;
 - az említett iratok kézhezvétele után két munkanapon belül dönt a megbízhatósági vizsgálat lefolytatásának jóváhagyásáról;
 - betekinthez a megbízhatósági vizsgálat teljes dokumentációjába;
 - jogosult a megbízhatósági vizsgálat befejezéséről szóló indokolt határozatról – a határozat megküldésével történő – haladéktalan tájékoztatásra;
 - az indokok fennállása esetén a határozat ellen óvást emelhet;
 - a megbízhatósági vizsgálat lezárásáról szóló indokolt határozatot a kézhezvétel után nyolc munkanapon belül visszaküldi a szolgálatnak [1972. évi V. törvény 17/B § (1) és (3) bek.].
- d) Megbízhatósági vizsgálatot naptári évenként legfeljebb háromszor lehet elrendelni, annak tartama nem haladhatja meg a tizenöt napot, a vizsgálatot dokumentálni kell. A vizsgálatot lezáró határozatnak tartalmaznia kell a vizsgálat minden lényeges adatát, így különösen az ügyési törvényességi felügyelet gyakorlásához, valamint az eljárás alá vont érdekeinek védelmét szolgáló adatokat.
- e) Ha a megbízhatósági vizsgálat során bűncselekmény gyanújára utaló adat merül fel, a szolgálat a megbízhatósági vizsgálat befejezése után haladéktalanul feljelentést tesz a hatáskörrel felruházott illetékes nyomozó hatóságnál.
- f) A védett állomány megbízhatósági vizsgálatlal érintett tagját a vizsgálat megindításáról nem, a befejezéséről három munkanapon belül tájékoztatni kell.
- g) A vizsgálat helyszínének és módszerének megválasztása nem akadályozhatja a vizsgálatlal érintett személyt kötelezettségeinek, feladatainak teljesítésében. A vizsgálat módja nem járhat a vizsgálat alá vont személy megalkalmazásával, becsületesével, jó hírnevének sérelmével, a vizsgálat alá vont személy, továbbá mások életének, testi épségének veszélyeztetésével. A vizsgálat nem veszélyeztetheti más hatóság eljárását.

A Nemzeti Védelmi Szolgálat belső bűnmegelőzési és büntfelderítési feladatáról az Rtv.-ben mindössze egy mondat található: „*elvégzi az e törvényben meghatározott belső bűnmegelőzési és büntfelderítési feladatokat*” [Rtv. 1. § (2) bek. 14. pont], valamint felderíti a védett állományt foglalkoztató szervezetknél a jogszabályban meghatározott bűncselekményeket [Rtv. 7. § (1) bek. c) pont]. A szolgálat hatáskörének, továbbá feladatai ellátásának részletes megállapítására a törvény a kormányt hatalmazta fel [Rtv. 100. § (1) bek. h) pont].

Előjáróban tekintsük át, hogy mit értünk bűnmegelőzésen és mit büntfelderítésen! A *bűnmegelőzés* a jövőbeni bűnözés elleni küzdelem, olyan hatások kifejtése, amelyek megszüntetik (visszaszorítják) a bűnözés okait, korlátozzák azok érvényesülését, illetve új okok létrejöttét, és ezáltal lehetetlenné teszik a bűncselekmény elkövetését, a bűnözés terjedését.

A megelőzés stratégiája a bűnözés jelenségszintjeinek megfelelően többsíkú. A megelőzés általános síkja a társadalom fejlődése, a társadalmi haladás, a jólét megteremtése. A társadalom gazdasági, szociális, kulturális fejlődése, változása ellentmondásokat, hátrányos helyzeteket – köztük kriminogén tényezőket – szüntet meg. Mindamellettszükségyszerűen újakat hoz létre, de ezekre tudatosan készülni lehet, és várható hatásainak következetes intézkedésekkel elé lehet menni.

A megelőzés középső szintje az egyes bűncselekmény-kategóriákhoz, az elkövetők bizonyos köréhez kapcsolódik. Esetünkben a védett állomány által elkövethető hivatali és korrupciós bűncselekményekhez. Ezen a síkon a cselekmények elkövetését lehetővé tevő okok, feltételek, körülmények kialakulásának vizsgálatára, valamint az elkövetők körének körülményeire kell a figyelmet és a cselekvést irányítani.

A megelőzés harmadik síkja az egyedi jelenség, a konkrét bűncselekmény, annak összes tanulságával. Az egyedi jelenség egyéniesített intézkedéseket igényel, az elkövetőre, a sértettre, azok szűkebb környezetére koncentrál.

A szolgálat által végzett kifogástalanéltvitel-ellenőrzés és a megbízhatósági vizsgálat felfogható a védett állomány körében végzett egyfajta bűnmegelőző tevékenységnek is.

A *felderítés* csak valamilyen jogellenes, a törvényben nevesített bűncselekmény adataira irányulhat, jelenti valamilyen ismeretlen körülmény tisztázását, a gyanúba hozható személy szándékának megismerését, az erre vonatkozó tények, adatok megszerzését.

A *felderítés* a bizonyítás tárgyául szolgáló cselekmény körülményeinek, illetve az abban érintett személyek tevékenységének, hollétének és személyi körülményeinek tisztázása, meghatározása, valamint az eljárás sikeres lefolytatásához szükséges feltételek megteremtése céljából végzett információszerezési tevékenység. A felderítés a büntetőeljárásban is ismert fogalom. A Be. 164. § (2) bekezdése szerint a nyomozás során fel kell deríteni a bűncselekményt, az elkövető személyét, fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket.

A bűncselekmények elkövetésének megelőzése és megszakítása az előkészületben lévő bűncselekményekhez kapcsolódik. Nyomós érdek fűződik ugyanis ahhoz, hogy a bűncselekmények már az előkészítés szakaszában lepleződjenek, és a bűncselekmények kifejlődését a hatóságok megakadályozzák.

Az *adatok megszerzésénél* arra kell ügyelni, hogy azok a nyílt eljárásban kiállják a próbát, ne essenek bizonyítási tilalom alá. [A Be. 78. § (4) bekezdése szerint nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg. Ez a követelmény értelemszerűen vonatkozik a Nemzeti Védelmi Szolgálatra is. A Be. 76. § (2) bekezdése alapján a büntetőeljárásban fel lehet használni azokat az okiratokat és tárgyi bizonyítási eszközöket, amelyeket valamely hatóság – jogszabályban meghatározott feladatainak teljesítése során a hatáskörében eljárva – a büntetőeljárás megindítása előtt készített, illetőleg beszerzett.]

A Nemzeti Védelmi Szolgálat bűnmegelőzési és bűnfelderítési tevékenységének személyi hatálya a 6. oldalon felsorolt védett állományra terjed ki.

A szolgálat bűnfelderítési tevékenységének tárgyi hatályát a rendőrség belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerve kijelöléséről, valamint feladatai ellátásának, a kifogástalanéltvitel-ellenőrzés és a megbízhatósági vizsgálat részletes szabályainak megállapításáról szóló 293/2010. (XII. 22.) kormányrendelet 6. §-a tartalmazza. E szerint a szolgálat a következő bűncselekmények miatt folytathat felderítést

- a) a védett személy által elkövetett
 - hivatali visszaélés (Btk. 225. §);
 - bántalmazás hivatalos eljárásban (Btk. 226. §);
 - kényszervallatás (Btk. 227. §);
 - jogosulatlan titkos információgyűjtés (Btk. 227/A §);
 - jogellenes fogva tartás (Btk. 228. §);

- vesztegetés (Btk. 250–255. §);
 - visszaélés személyes adattal (Btk. 177/A §);
 - bűnpártolás [Btk. 244. § (3) bekezdés b) pont];
 - közokirat-hamisítás (Btk. 275. §);
 - zsarolás [Btk. 323. § (2) bekezdés c) pont];
 - a szolgálati helyen vagy a hivatali tevékenységgel összefüggésben elkövetett más bűncselekmény, ha annak felderítése nem tartozik más szerv hatáskörébe;
 - a katonai bűncselekmények, kivéve a szökést, a zendülést és a harckészültség veszélyeztetését.
- b) a védett állományba nem tartozó személy által elkövetett az előző bekezdésben felsorolt bűncselekmények, ha azt a védett állományba nem tartozó személy a védett állományba tartozó személlyel közösen vagy annak segítségével követi el;
- c) a védett állomány tagjával, a védett állomány közeli hozzátartozójával vagy a védett állomány tagjával kapcsolatban álló más személlyel szemben elkövetett kényszerítés (Btk. 174. §), személyi szabadság megsértése (Btk. 175. §), emberrablás (Btk. 175/A §), vagy zsarolás (Btk. 323. §) felderítése, feltéve, hogy e bűncselekményeket a védett állomány tagjának hivatali kötelessége teljesítése miatt vagy reá tekintettel követték el.

A szolgálat nem nyomozó hatóság, felderítő tevékenységét az Rtv. VII. fejezete (titkos információgyűjtés) és végrehajtási rendeletei, utasításai szerint végzi. Felderítő tevékenységét a bűncselekmény gyanújának megállapításáig vagy kizárásáig végzi. A bűncselekmény gyanújának megállapítása esetén feljelentést tesz a hatáskörrel felruházott, illetékes nyomozó hatóságnál. A bármi okból felvetődött gyanú tisztázása – megerősítése vagy kizárása – a szervezet oldaláról, de a szervezet tagja, a védett állomány szempontjából is fontos. Fontos a szervezet morálja, társadalmi presztízse szempontjából, de fontos az egyén szakmai és emberi megítélése szempontjából is. Éppen ezért a szolgálat nemcsak akkor végez hasznos tevékenységet, ha jogellenes cselekedetet tár fel, hanem akkor is, ha a gyanúba került rendvédelmi dolgozót tisztázza a gyanú alól.

A törvény felhatalmazza a szolgálatot arra, hogy az okok megléte esetén titkos információgyűjtést alkalmazzon. A bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtési eszközöket a megbízhatósági vizsgálat kapcsán felsoroltam.

A bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtési eszközök a következők. A rendőrség – a szolgálat is – a törvényben meghatározott célból, súlyos

bűncselekmény – az ötévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetett bűntett – esetén

- magánlakást titokban átkutathat, az észlelteket technikai eszközzel rögzítheti;
- a magánlakásban történeteket technikai eszközökkel megfigyelheti és rögzítheti;
- postai küldeményt, valamint beazonosítható személyhez kötött zárt küldeményt felbonthat, ellenőrizheti, és azok tartalmát technikai eszközzel rögzítheti;
- elektronikus hírközlési szolgáltatás útján továbbított kommunikáció tartalmát megismerheti, az észlelteket technikai eszközzel rögzítheti; valamint
- számítástechnikai eszköz vagy rendszer útján továbbított vagy azon tárolt adatokat megismerheti, rögzítheti és felhasználhatja.

A szolgálat első ügyrendje – az igazságügy-miniszterrel és a pénzügyminiszterrel egyetértésben kiadott 18/1995. (BK. 19.) BM utasítás – a bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatok ellátásához szükséges információk megszerzéséhez – nem tette lehetővé titkos együttműködési megállapodás kötését a rendvédelmi szervek hivatásos állományban lévő tagjaival. Ez a rendelkezés összhangban volt a rendvédelmi szervekre vonatkozó fokozott követelményekkel. A rendvédelmi szervektől, az ott szolgálatot teljesítőktől ugyanis elvárható, igényelhető, hogy fellépjenek minden jogellenes cselekmény ellen, még akkor is, ha annak elkövetője a soraikban található. Ezt az igényt a Be. 171. § (2) bekezdése meg is fogalmazza: a hatóság tagja és a hivatalos személy, továbbá, ha külön törvény előírja, a köztisztviselő köteles a hatáskörében tudomására jutott bűncselekményt – ha az elkövető ismert, annak megjelölésével – feljelenteni. Azt, hogy e tekintetben ma mi a helyzet, a közlönyből nem lehet kiolvasni, ugyanis az idézett ügyrendet felváltó 2/2000. (BK. 3.) BM utasítással kiadott új ügyrend a közlönyben már nem jelent meg.

A titkosan alkalmazható eszközök közül a büntető anyagi és -eljárási jog szempontjából az informátor és a bizalmi személy magyarázatra szorul.

A törvény nem határozza meg, hogy kit (mit) kell érteni informátoron, bizalmi személyen. A meghatározás nem önmagáért szükséges, hanem azért, mert az informátor vagy a bizalmi személy bűncselekmény elkövetéséhez kapcsolódik, igénybevétele a büntetőeljárásban kerül sor, ezáltal szükséges van jogállásának tisztázására.

Az informátor szó jelentése: információt, felvilágosítást, tájékoztatást, hírt, értesülést, adatot szolgáltató személy.

A bizalom – köznyelvi értelemben – egy személy ismeretén alapuló hit, érzés. Bizalmi embere az lehet valakinek, aki megbízható, hűséges.

Témánk szempontjából az informátor, illetőleg a bizalmi személy bűncselekményre vagy bűncselekmény elkövetőire szolgálat (ad) a bűnüldöző hatóságnak felvilágosítást, tájékoztatást, hírt, értesülést, adatot (információt). Az informátor és a bizalmi személy között az említett azonosság közepette a különbség a következő: az informátor eseti jelleggel, egyéni motiváltság alapján szolgálat információt a bűnüldöző hatóságoknak, neve titokban tartása mellett. Bizalmi személynek az tekinthető, aki a megbízója és annak neve titokban tartása mellett bizonyos időszakon keresztül kötelezettségként segíti a bűnüldöző szervek munkáját.

A bizalmi személy helyzetének megítélésénél nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy látszólag – esetleg a valóságban is – a kettős bizalom esete áll fenn. A bizalmi személy bizalmi embere a hatóságnak, de a bűnözőnek is. A bűnüldözés szempontjából – ideális esetben – az utóbbi bizalom színlelt, de a gyakorlatban előfordulhatnak a bizalmi viszonyok különböző variációi is.

A bűncselekmények és azok elkövetőinek felderítéséhez a hatóságok nemcsak a tanúk, a sértettek és a terheltek vallomásai révén juthatnak el, hanem egyes, velük bizalmas kapcsolatban álló személyek közléséből is. A rendőri irodalomban meghonosodott kifejezés szerint ők a „bizalmi egyének”. *„Többségük olyan ember, aki félelmében nem mer tanúként szerepelni; felfedése és ismertetése válna a bűnözők között, nemcsak őt veszélyeztetné, de a hatóságnak sem érdeke, mert egyrészt kiválthatja az alvilág bosszúját, másrészt pedig megfoszthatja az adott személyt információszerzési lehetőségétől.”*

A bizalmi személyt illetően az eljárásjogi kérdések vizsgálatánál először azt kell tisztázni, hogy mi a bizalmi személy jogállása a büntetőeljárás rendszerében. A bizalmi személy tájékoztatja a hatóságot a bűncselekményhez kapcsolódó múltbeli és jövőbeli eseményre vonatkozó észrevételeiről, amelyek a büntetőeljárásban egy harmadik féllel relevánsak vagy azok lehetnek.

A bizalmi személy valójában a bizonyítandó tényről tájékoztatja a hatóságot. A bizalmi személy tehát a bizonyítás eszköze, mégpedig tanú. A szó legáltalább értelmében tanú: akinek a bizonyítandó tényről tudomása van. Ebben az értelemben tanú az is, aki vallomást tesz és az is, aki nem köteles vagy nem akar vallomást tenni. Sőt absztrakt értelemben tanú az is, akinek a bizo-

* Kertész Imre: Rendőrség, rendőrállam, jogállam II. Belügyi Szemle, 1989/11., 9–10. o.

nyítandó tényről tudomása van, de a személye valamilyen okból nem kerül a hatóság látókörébe (rejtve maradó tanú).

A bizalmi személy tehát a titkos információgyűjtésre feljogosított szervezetek által a büntetőügyekben eljáró többi hatóság és a büntetőeljárásban részt vevő személyek előtt titokban tartott tanú. A titokban tartás alapja a törvényi felhatalmazás, amely a hatóságot feljogosítja arra, hogy a tanúnak ilyen bizalmi ígéretet tegyen, amely szerint az eljárásban az anonimitását megőrizheti. Bizalmi ígéret nélkül a bizalmi személy ugyanolyan tanú lenne, mint bárki más.

A tanúzási kötelezettség és a bizalmi ígéret ellentmondásban van. Ezt az ellentmondást oldják fel a törvények, amikor a bizalmi személy alkalmazását az ott írt feltételek és szabályok szerint lehetővé teszik. Ezáltal a vádlott el-
esik attól a jogától, hogy az eljárás folyamán megismerje az őt terhelő tanú vallomását. A törvények a bizonyítás törvényességének abszolút körét azért szűkítik, mert a növekvő bűnözés visszaszorítása, leleplezése érdekében a közrendhez, a közbiztonsághoz, a bűnüldözés eredményességéhez fűződő közösségi érdeket fontosabbnak tartják. A bizonyítás törvényességét pedig a megmaradó eszközökkel is garantálni lehet.

A bűnüldözés nemzetközi tapasztalatai szerint bizonyos bűncselekményekkel szemben csak titkos nyomozási módszerekkel és eszközökkel lehet a siker, az eredmény reményében fellépni. A tapasztalatok szerint a módszert nem annyira a konkrét bűncselekmények és azok elkövetői vonatkozásában alkalmazzák, hanem a bűnöző szervezetek struktúrájának, a bűnbandák konspiratív tevékenységének, a bandák közötti munkamegosztás rendjének megismerését szolgálja. A bizalmi személy részére adott ígéret neki és a hatóságnak magától értődonek tűnik. A hatóság ugyanis elsősorban a bűnfelderítésben érdekelt. Éppen ezért az eljárás e szakaszában nem gondolnak arra, hogy a bizalmi ígérettel korlátozhatók-e az ügyész és a bíróság lehetőségei, a vádlott és a védő jogai.

A hatóság érdeke nyilvánvalóan az, hogy a bizalmi ígéretet be kell tartani. Ellenkező esetben ugyanis veszélybe kerülhet a bizalmi személyek megnyerése, a velük való együttműködés és ezen keresztül a bűnüldözés eredményessége. Elvileg ez a nézet is támogatható azzal a szűkítéssel, hogy a törvénynek kellene kizárnia a saját bűncselekményi részvétel és a hamis vádolás eseteit. Az ilyen tartalommal adott bizalmi ígéretnek kihatása van az eljárás lefolytatására. Az állam ugyanis nem kerülhet a szószeges gyanújába. Ennek elkerülése érdekében el kell dönteni: a bizalmi személy igénybevétele a bűnüldöző hatóság egyedül, saját maga döntheti-e el, ezáltal kényszerhelyzetbe hozza-e a büntetőeljárásban részt vevő többi hatóságot.

A magyar szabályozás úgy döntött, hogy a bűnüldöző hatóság egyedül, saját maga döntheti el a kérdést. Másként van ez például Németországban. Ott a bizalmas, illetve a titkos jelleg biztosításáról a vezető ügyész vagy a rendőri egység parancsnoka dönt. Az informátor személyének bizalmasabb kezeléséhez vagy a bizalmi személy valamely ügyben történő célzott alkalmazásához be kell szerezni az ügyészség beleegyezését. A rendőrség és az ügyészség feljegyzést készít az informátor és a bizalmi személy alkalmazásáról. Ezek másolatait mindkét szerv kölcsönösen kicseréli és lerakja saját titkos irattárába. A német megoldásban érvényesül az a kontinentális elv, hogy a nyomozás ura az ügyész. A német jog a bizalmi személytől származó információ bíróság előtti megismerését, a bizalmi személy „elrejtésével”, a vele kapcsolatot tartó rendőr „közvetett tanúként” történő kihallgatásával teszi lehetővé. Ebben az esetben a rendőr azt mondja el, amit a bizalmi személytől hallott.

Bizalmi személy igénybevétele esetén a nyomozó hatóságnak olyan nyomozási taktikát kell kidolgoznia, hogy a bizalmi személy által szolgáltatott adatok alapján megbízható, a bíróság előtt felhasználható bizonyítékot gyűjtsön, és ne legyen ráutalva a bizalmi személy vagy a közvetítő tanú vallomására.

A bizalmi személy bevetése anyagi jogi kérdéseket is felvet. A bizalmi személy a hatóság számára érdekes szubkultúrákban mozog, beépül a bűnöző szervezetekbe. Teszi ezt azért, hogy ott megfigyeléseket végezzen, információkhoz jusson és azokat a hatósághoz eljuttassa. Ezáltal részt vesz a hatóság bűnmegelőző, bűnüldöző tevékenységének végrehajtásában. E tevékenységével szükségszerűen és tudatosan más személyek magatartását is befolyásolja. Ennek során formálisan bűncselekmények részesévé, tettesévé válhat. A bizalmi személy a tevékenysége végzése közben mást bűncselekmény elkövetésre csábít, beugrat, felbujt (beugrató ügynök, provokáló bizalmi személy), ezáltal kiteheti magát annak, hogy maga is büntethetővé válik.

A provokáló bizalmi személy jogi problémáját a megváltozott bűnözés közepeztette kell vizsgálni. Amikor erősödik a bűnözés agresszivitása, szervezett-sége, veszélyessége, a bűnüldöző hatóságok a társadalom védelme érdekében kénytelenek a megismerés, a felderítés érdekében taktikát változtatni. A taktikának olyannak kell lennie, amely a bűnözés által előidézhető veszély korai szakaszában hatol be, már a „potenciális veszélyt” is figyelemmel kíséri. A bizalmi személy foglalkoztatása az ilyen veszélyek kifizérkésztését szolgálja.

A hatóság a bizalmi személyektől és más úton büntetőjogilag értékelhető információkhoz jut. A jogi értékelés kiindulópontja az, hogy a bűncselekmény elhatárolása a hatóságtól, a bizalmi személytől független, azt a hatóság

a bizalmi személy révén ismeri meg. E megismerésre a bűncselekmény elhatározása utáni különböző fázisokban kerülhet sor.

A veszély elhárítása, a legveszélyesebb bűncselekmények megelőzésének igénye arra kell hogy készítse a hatóságot, hogy már a klasszikus kísérlet-határ előtti területre is behatoljon. Ilyen esetben a bizalmi személy cselekménye nem társadalomra veszélyes. Éppen ellenkezőleg: a veszély elhárítása, a bűncselekmény kifejlődésének, megvalósításának megakadályozása társadalmilag hasznos. A hatósági tevékenységet kiváltó gyanú alapja nem a bizalmi személy befolyásának következménye, hanem a saját elhatározásé. Ilyen esetben a bizalmi személy büntetlensége magától értődő.

A hazai bűnözés szerkezetéből kiindulva valószínűsíthető, hogy a bizalmi személy foglalkoztatására a szervezett bűnözés, a tiltott kábítószer-kereskedelem, a fegyverkereskedelem és a pénzhamisítás területén kerül sor. Ezekben az esetekben a bizalmi személy a cselekmény leleplezése érdekében kívánja, akarja a cselekmény büntetőjogilag értékelhető megvalósítását, de nem akarja a cselekmény befejezését, az eredmény bekövetkezését, azt, hogy a fegyver, a kábítószer, a hamis pénz forgalomba kerüljön. A bűnildözés megismerési érdeke is azt igényli, hogy hozzáférjen a „bűnözésüzlethez”, a maghoz, a háttérben lévő személyekhez, szervezetekhez.

Az elkövetőben az elkövetési szándék már kialakult, sőt a bűnildöző hatóság ismerete szerint a szándéknak megfelelő tényállásszerű cselekményeket már meg is valósította. A bizalmi személy ezért nem felbujtó. A fegyver, a kábítószer, a hamis pénz provokált vásárlásakor az elkövető a hatóság látókörébe kerül, és a hatóság további, jól megválasztott taktikával a bűntársak közelébe férközhet, teljesíteni tudja felderítési kötelezettségét.

A hatóság a bizalmi személy bevetésével nem a közrend ellen lép fel, hanem éppen annak érdekében cselekszik. A bűncselekmény jogrend ellen ható tevékenység, a tettes az állam, a közösség ellen cselekszik. Az elkövető saját elhatározásból helyezkedik szembe a közrenddel, a jogrenddel. Az állam éppen a közösség védelme érdekében alkalmazza – a megismerés, a felderítés eszközeként – a bizalmi személyt, a cselekményét éppen ez legitimálja.

Ellenkező esetben, amikor a szándék kialakítása bizonyíthatóan a bizalmi személynek – a beugrató ügynöknek – tulajdonítható, azaz a bűnös magatartás az állami befolyás következménye, a bizalmi személy felbujtónak válik.

Abban az esetben, ha az informátor, a bizalmi személy tanúvallomása a bizonyítás menetében elengedhetetlenül szükséges és feltételei fennállnak, különösen védett tanúként kihallgatható. Az így kihallgatott informátor, bi-

zalmi személy továbbra is rejtve marad, a felelősség szempontjából releváns tényt azonban a hamis vád és a hamis tanúzás terhe mellett szolgáltatathat.

Mindezek vonatkoznak a Nemzeti Védelmi Szolgálat felderítő tevékenységére is, abban az esetben, ha a titkos információgyűjtés keretében informátort vagy bizalmi személyt alkalmaznak.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

PAP ANDRÁS LÁSZLÓ

Sorozatgyilkosok nyomában: Ted Bundy

A sorozatgyilkosok kiemelt érdeklődésre számíthatnak a kriminológusok, a nyomozó hatóságok, a magatartás-kutatással foglalkozó pszichológusok, a pszichiáterek, továbbá természetesen a média és a közvélemény részéről is. Sorozatgyilkosságnak (a tömeggyilkosságtól, például a 2011. júliusi norvégiai vérengzéstől megkülönböztetendő) azt a több, a leggyakoribb definíció szerint legalább három személy sérelmére elkövetett emberölést tartjuk, ahol a cselekmények között eltelik némi idő. Noha a jelenség a szélesebb közvélemény számára csak az 1880-as évektől vált ismertté Hasfelmetsző Jack gyilkosságai nyomán¹, majd lett a hollywoodi filmek és a huszadik–huszonegyedik századi irodalom gyakorta felbukkanó témája, de mindig is voltak ilyen, többnyire szexuális erőszakot is alkalmazó emberölések. Közismertségük ellenére a sorozatgyilkosságok igen ritkák: az emberölések kevesebb mint egy százalékát teszik ki.² Tekintettel arra, hogy az ismertté vált sorozatgyilkosok nyolcvanöt százaléka Amerikában tevékenykedik (egyidejűleg általában húsz-ötven ember)³, a következőkben is csak az Egyesült Államokra fókuszálunk.

Tévhitiek és mítoszok

A tömegkultúrában az 1970-es és '80-as évek amerikai esetei nyomán jelent meg a sorozatgyilkosság toposza; az örült pszichopatak vérengzéseit bemutató alkotások erősen torzított, sztereotípiákra és tudományosan alá nem támasztott információkra épített képet festenek a jelenségről. Tekintettel e cselekmények ritkaságára, a nyomozó hatóságok is felkészületlenek az ilyen esetek kezelésére.

¹ Lásd például Szikinger István: A yorkshire-i hasfelmetsző. Rendészeti Szemle, 2010/10., 131–135. o.

² Serial Murder, Multi-disciplinary perspectives for investigators. Behavioral Analysis Unit, National Center of Violent Crime. Critical Incidents Response Group, FBI, 2005

³ Lásd például David Schmidt: Natural Born Celebrities. Serial Killers in American Culture. University of Chicago Press, 2005; <http://karisable.com/crserial.htm>

Kezdetnek fontos néhány gyakori mítosz eloszlatása:

1. Nem minden sorozatgyilkos diszfunkcionális, magányos farkas. Számos sorozatgyilkos jól funkcionálónak tűnő, a társadalomba beilleszkedett (és ezáltal a nyomozó hatóságok számára sem könnyen beazonosítható), családban élő, keresőtevékenységet folytató személy. Ötgyermekes családapa volt és kitüntetéssel szerelt le a hadsereg helikopteres hadosztályától *Robert Yaters*, aki az 1990-es években a washingtoni Spokane-ben 17 prostituáltat ölt meg. Harmínkét évig dolgozott ugyanabban a munkakörben, rendszeresen járt templomba, és a munkahelyén is vallási kérdésekről beszélgetett a legszívesebben az ugyancsak házas *Gary Ridgeway*, a Green folyó menti hírhedt gyilkos (*Green River Killer*), aki az 1980-as és 1990-es években legalább 48 nőt ölt meg. Kétgyermekes apa, cserkészvezető, a helyi egyházi közösség választott elöljárója, köztisztviselő és kitüntetett katona volt *Dennis Rader*, aki 1974 és 1991 között tíz embert ölt meg, ragadványnevét (BTK) a megkötözni, megkínózni, megölni szavak (Bind, Torture, Kill) rövidítése után kapta.
2. Nem minden sorozatgyilkos fehér férfi. A hongkongi *Charles Ng* 1999-ben tizenegy ember meggyilkolásáért ítélték halálra; a legalább öt-öt nőt meggyilkoló *Coral Eugene Watts* (1982-ben tartóztatták le) és *Derrick Todd Lee* (jelenleg a halálbüntetése végrehajtására vár) színes bőrű férfiak; az 1990-es években legalább kilenc embert meggyilkoló *Rafael Resendez-Ramirez* mexikói; az 1994 és 1998 között hat prostituáltat meggyilkoló *Rory Conde* pedig kolumbiai. A szakirodalom említést tesz női sorozatgyilkosokról is: történeti forrásként szokták például felhozni a *Báthory Erzsébet-mitológiát*, amely hatszáz fiatal lány haláláról mesél. Ugyancsak gyakran hivatkoznak a 2002-ben kivégzett michigani *Aileen Wuornos*-ra, mert hét férfi életét oltotta ki, és az angol *Rosemary Westre*, akit férjével együtt 1995-ben tíz fiatal lány meggyilkolásáért ítélték el. Mindazonáltal kevésbé illik rájuk a (jellemzően mégiscsak férfi elkövetőket érintő) sorozatgyilkosi profil: Wuornos prostituált volt, és állítása szerint önvédelemből, a vele erőszakoskodókat gyilkolta meg, West esetében pedig valószínűsíthető, hogy az öt prostitúcióra kényszerítő férje volt a felbujtó és az elsődleges agresszor.
3. Az sem igaz, hogy valamennyi sorozatgyilkos szexuális indítékból gyilkol: a washingtoni körgyűrű közelében tizenhárom embert lelövő sorozatgyilkosok⁴ például vagyonszerzési és ideológiai okokból; mások valamilyen irányú gyűlöletből ölték: gondoljunk például a vagyonszerzési céllal ölő fekete özvegyekre, rablógyilkosokra, biztosítási csalókra vagy a pszichózis hatása alatt gyilkolókra.

⁴ Bővebben a témáról lásd például Pap András László: Az autósztroda orvlövésze nyomában: adalékok az igazoltatás kriminalisztikai hasznosíthatóságához és a beszámíthatóság fogalmának kérdéseire. *Belügyi Szemle*, 2011/6., 106–118. o.

4. Az FBI elemzése szerint⁵ ugyancsak nem megalapozott az a feltételezés, hogy valamennyi sorozatgyilkos folyamatos mozgásban van; sőt a leggyakrabban egy meghatározott helyhez kötött „komfortzónán” belül tevékenykednek.
5. Emellett az sem igaz, hogy a sorozatgyilkosok „nem tudják abbahagyni” a gyilkolást. Családi elfoglaltság vagy éppen az önkielégítés még a szexuális-erőszak-tevő sorozatgyilkosokat is távol tarthatja a további bűnelkövetéstől. A BTK-gyilkos például az elfogása előtti 14 évben nem ölt meg senkit.
6. Az is tévedés, hogy valamennyi sorozatgyilkos elmebeteg vagy „gonosz zseni” lenne. A sorozatgyilkosoknál az antiszociális viselkedéstől a pszichopátiáig a személyiségzavar különböző formái diagnosztizálhatók, és akad közöttük kiemelkedő, átlagos és átlagosnál alacsonyabb intelligenciájú is.⁶ Noha nincs általánosan érvényes sorozatgyilkos-profil, de igen gyakori a figyelemfelkeltési szándék, továbbá a megbánás és a büntudat hiánya, valamint az irányítás iránti vágy és az impulzivitás. Kétségkívül gyakori a pszichopátia, amely megnyerő viselkedéssel, manipulációs hajlammal, patológikus hazudozással, valamint a szorongás, a szeretet, az empátia és a felelősségérzet hiányával jár. Természetesen nem minden pszichopata sorozatgyilkos, ahogyan nem minden sorozatgyilkos pszichopata.
7. Végül azt a filmekben gyakran ismételt tézist sem támasztják alá tapasztalatok, hogy a sorozatgyilkosok tulajdonképpen azt szeretnék, hogy elkapják őket. Az FBI szakemberei szerint sokkal inkább arról van szó, hogy az általuk elkövetett cselekmények rendkívül bonyolult, többnyire gondos, hosszú tervezést igénylő műveletek, hiszen ki kell választaniuk, izolálniuk, majd elrejtetniük az áldozataikat. Minél több sikeres gyilkosságot hajtanak végre, annál magabiztosabbá és óvatlanabbá válnak, már csak azért is, mert igyekeznek akár bizonyos kockázatok árán is egyszerűsíteni a logisztikát.

Nyomozati próbatételek

A sorozatgyilkosok korántsem csak a krimisorozatok forgatókönyvíróit foglalkoztatják. Amerikában a szövetségi nyomozóhivatal rendszeresen elemzi az ilyen esetekben jelentkező rendészeti feladatokat. A következőkben összefoglaljuk ezeket.

⁵ Serial Murder... i. m.

⁶ Bővebben lásd például Ed Cameron: Some psychoanalytic aspects of serial homicide. Lacan and crime: the jouissance of transgression. Cardozo Law Review, August 2003

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

- Nehézséget jelenthet a különböző területen, illetőségi területeken végrehajtott gyilkosságok összekapcsolása: sokszor csak nagyon későn derül ki, hogy ugyanarról az elkövetőről, azaz sorozatgyilkosról van szó.
- Ugyancsak nehéz koordinálni egy sorozatgyilkos utáni nyomozást, a többes illetőség mellett azért is, mert a hosszú ideig húzódó munkára nem egyszerű elvonni az egyébként is túlterhelt nyomozókat. Ráadásul, a feladatok komplexitása miatt, lehetőség szerint tapasztalt rendőrökre van szükség. Egy sorozatgyilkos profiljának felállításához emellett rendkívül összetett adatelemzésre, informatikai infrastruktúrát igénylő adatbányászatra és főleg a szokásos bűnügyeknél alaposabb nyomrögzítésre van szükség.
- További nehézség, hogy a sorozatgyilkosok áldozatai gyakran olyan alacsony státusú, a társadalom peremén élő személyek (például prostituáltak, hajléktalanok), akikkel a nyomozó hatóságok rendszerint kevesebbet foglalkoznak, így róluk számos kriminalisztikailag releváns információ be sem kerül a rendszerbe.
- A nyomozást végzőkre többnyire erős politikai nyomás nehezedik, hiszen a sajtó és a közvélemény okkal mutat kiemelt érdeklődést a fejlemények iránt. A tények nyilvánosságra hozataláról való döntés nehéz lehet, már csak a tömeghisztéria lehetősége miatt is.
- Az is lelassíthatja a sorozatgyilkosságok felderítését, hogy a nyomozók (noha a tömegkultúrában a téma intenzíven jelen van) nemigen ismernek behatóan felderített hasonló eseteket.

Mindezek miatt az FBI szakembereket képeztetett ki, valamint részletes cselekvési tervet dolgozott ki az ilyen esetekre, és rendszeresen tart szakértői tanácskozásokat, továbbképzéseket a tárgykörben. Az FBI álláspontja szerint fontos, hogy a sorozatgyilkossági eseteken dolgozó, nagymértékű stressznek és érzelmi megterhelésnek kitett nyomozók rendszeres pszichológiai és orvosi megfigyelés alatt álljanak. Kiemelt fontosságúnak tartják az áldozatok hozzátartozóival és a lakossággal való megfelelő kapcsolattartást – ez a tájékoztatás mellett információszerzési, közbiztonsági szempontokat is szolgálhat –, valamint a médiával történő együttműködést, már csak azért is, mert gyakran maguk a sorozatgyilkosok is a sajtón keresztül üzennek. Mindezek miatt az FBI sorozatgyilkosságok előfordulása esetén speciális képzettségű kommunikációs szakemberek alkalmazását, valamint külön rendőrségi honlapok és segélyvonalak létrehozatalát is javasolja.

Egy kultikus sorozatgyilkos: Ted Bundy

*Theodore Robert Bundy*t csak Ted Bundyként ismeri a szakmai és a szélesebb közönség, a sorozatgyilkosok között ő az egyik legismertebb; története számos irodalmi mű, illetve filmfeldolgozás alapjául szolgált. Nemcsak azért vált ikonikus figurává, mert az egyik első sorozatgyilkos volt, aki világhírré tett szert, de személyisége, valamint az általa elkövetett cselekmények brutalitása, illetve pusztá száma miatt is. Bundy harminc nő megerőszakolását, megcsonkítását és brutális meggyilkolását ismerte be 1989. január 24-i kivégzése előtt, de rendőrségi források szerint akár a százat is meghaladhatja az általa különös kegyetlenséggel végrehajtott emberölések száma. Áldozatait – akik az első szerelmére hasonlító, vonzó, fiatal nők voltak – általában agyonverte vagy megfojtotta, majd később visszatért a holttestekhez, és azokon nekrofil szexuális aktusokat hajtott végre, gyakran egészen addig, amíg a tetemek bomlani kezdtek. Több esetben levágta az áldozata fejét, és azt a lakásában tárolta. Leginkább egyetemi campusokon szedte áldozatait, több államban: Washingtonban, Utah-ban, Coloradóban és Floridában. Volt, hogy álmukban tört áldozataira, de leginkább közterületen rabolta el a kiszemelt nőket, majd más helyszínre hurcolta őket, és ott végzett velük. Előfordult, hogy hivatalos személynek – rendőrnek vagy tűzoltónak – adta ki magát, illetve elkövetői „névjegye” az volt, hogy begipszelte a karját és lábát, majd könyvei vagy csomagja cipeléséhez kért segítséget leendő áldozataitól, akiket, miután elkísérték az autójához, valamilyen súlyos fémtárggyal ártalmatlanná tett és megbilincsel. Mindig rendkívül alaposan megtisztította az elkövetés helyszíneit: soha semmilyen nyomot nem hagyott.

Bundy, a brutális szociopata, vonzó külsejű, megnyerő modorú, művelt fiatalember volt, stabil párkapcsolatban élt, és a Republikánus Párt ígéretes politikusának számított. Háromszor ítélték halálra.

Theodore Cowelltől Ted Bundyig

Ted Bundy 1946. november 24-én született Louise Cowell házasságon kívüli gyermekeként, egy leányanyáknak fenntartott szülőotthonban, a Vermont állambeli Burlingtonban. Theodore Robert Cowell néven anyakönyvezték. Születése után az anyjával a nagyszüleihez öltöztek Philadelphiába, ahol a kor szigorú, illetve álszent erkölcsével összhangban, sok házasságon kívül született gyermekhez hasonlóan, úgy nevelték, mintha a nagyszülei lettek

volna a szülei, az anyja pedig a nővére. Az apja kilétét illetően sosem oszlottak el a kétségek. A születési anyakönyvi kivonatában Lloyd Marshall, a légierő veteránja van megnevezve apaként, de Bundy anyja egy nyilatkozatában később azt állította, hogy egy Jack Worthington nevű tengerész ejtette teherbe. Az életrajzíróknak nyilatkozó rokonok szerint Ted Bundy apja Samuel Cowell, azaz a nagyapja volt. Cowellt rasszista, erőszakos, otthonában türannoszként viselkedő, abuzív férfiként ismerték, aki nemcsak a háziállatokat bántalmazta rendszeresen, de a családtagokat is. Gazdag gyűjteménye volt pornográf kiadványokból, ezt a környezetében lévő gyerekek is gyakran nézegették. Felesége, azaz Ted Bundy nagyanyja súlyos depressziója és pánikbetegsége miatt elektrosokk-terápiára járt.

Ted négyéves volt, amikor az anyjával – akiről azt mondták neki, hogy a nővére – elköltöztek a washingtoni Tacomába, rokonokhoz. Az anyja rövidesen házasságot kötött egy a hadseregénél dolgozó szakáccsal, *John Culpepper Bundy*-val, aki örökbe fogadta a fiút. Az ifjú Tedet, a cserkészcsapat tagját gyakran hagyták otthon, hogy vigyázzon négy féltestvérére. A magányt kereső, félénk, introvertált iskolásfiú gyakran volt gúny és zaklatás célpontja. Középiskolás korára a jó tanuló kamasz már társaságkedvelővé vált, ám növekvő népszerűsége ellenére sem keresett barátnőt. Sítudásával kiemelkedett a társai közül: e sportot lopott felszereléssel és pályabérletekkel üzte. Több alkalommal tartóztatták le betörésért és autólopásért.

Ted Bundy a Puget Sound Egyetemen, majd a Washingtoni Egyetemen (ahol kínai szakon tanult) töltött egyetemi évei alatt gyakran követett el apróbb lopásokat, és bár számos állást elvállalt (volt például buszvezető és cipőkereskedő), rövid idő elteltével mindenhol felmondott. Az élete 1967-ben változott meg gyökeresen: megismerkedett és szerelmi kapcsolatba került a „jó családból” származó, vonzó, tehetséges és ambiciózus *Stephanie Brooksszal*. A nő azonban a diplomaszerezése után váratlanul szakított vele, feltehetően a köztük lévő társadalmi és egzisztenciális különbségek, valamint a férfi éretlensége és céltalansága miatt. Ted sosem heverte ki a szakítást; mély depresszióba esett, és ragaszkodása mániákus mértéket öltött. Otthagytta az egyetemet, és miután a származását illetően kétségei merültek fel, az anyakönyvi nyilvántartásból megtudta, hogy a „nővére” tulajdonképpen az anyja, a „szülei” pedig a nagyszülei – azaz hogy hazugságban nevelték fel.

Ez után a személyisége megváltozott: ettől kezdve magabiztos, sikeres, karizmatikus ember benyomását keltette. Újra beiratkozott az egyetemre, ahol pszichológiát tanult: kiváló eredményeket ért el, és professzorai rendkívül jó véleménnyel voltak róla. Emellett a politika is felkeltette az érdeklődé-

sét: ő irányította Nelson Rockefeller elnöki kampányát Seattle-ben, és részt vett a Republikánus Párt floridai elnökválasztó gyűlésén is. Később bekapcsolódott Dan Evans republikánus kormányzó sikeresnek bizonyuló újrávalasztási kampányába, amely után a kormányzó helyet adott Bundynek Seattle város bűnmegelőzési tanácsadó bizottságában. Később a Republikánus Párt Washington állambeli elnökének asszisztenseként is dolgozott.

Bundy 1969-ben ismerkedett meg Elizabeth Kloepferrel (a Bundy-irodalomban Elizabeth Kendall, Meg Anders, illetve Beth Archer néven is ismert), egy a leányát egyedül nevelő, a Utah-i Egyetem orvosi karán titkármóként dolgozó nővel, és öt évig stabil párkapcsolatban éltek. Bundy 1971-ben egy öngyilkosságigélységi vonal-szolgálatot működtető krízisközpontban helyezkedett el. Nem sokkal később a seattle-i rendőrség kitüntette, amiért megmentett egy hároméves kislányt a vízbe fullástól. 1973-ban felvették a Utah-i Egyetemre és a Puget Sound Egyetem jogi karára: noha a felvételi teszten meglehetősen alacsony pontszámot ért el, korábbi professzorai, illetve maga a kormányzó is erős ajánlólevelekkel támogatta. Ekkoriban a sors ismét összehozta régi barátnőjével, Stephanie Brooksszal, akit lenyűgözött a férfi új személyisége: a megfontolt és magabiztos politikus, a nagy reményű joghallgató. Az állandó barátnője tudtán kívül Bundy viszonyt kezdett vele, azután – amikor is Brooks már a házasságra is készen állt – 1974-ben hirtelen, mintegy a nő régi szakításáért elégtételt véve, megszakított vele minden kapcsolatot. Soha többet nem találkoztak. Áprilisban Bundy abbahagyta a tanulmányait – és ettől kezdve sorra tűntek el fiatal nők a környező államokban.

Ted Bundy bűnözői pályafutásának alakulása

Bundy bűnözői előélete nem ismert pontosan, az azonban bizonyos, hogy 1974-től sorozatban követett el gyilkosságot fiatal, dekoratív külsejű – a hosszú, barna hajukat Brookshoz hasonlóan középen elválasztva hordó – nők, többnyire egyetemi hallgatók ellen.

Bundy rémtetteinek sora egyrészt azért nem ismert pontosan, mert vallomásai és a vele készült beszélgetések folyamán gyakran ellentmondásosan nyilatkozott, másrészt számos eltűnt (és soha meg nem talált), az áldozati profilba illő személyről csupán sejtik a nyomozó hatóságok, hogy Bundy végzett velük. Bundy egyik vallomásában azt állította, hogy már 1969-ben megpróbálkozott emberrablással, de 1972-ben ölt először. Egy pszichológiai vizsgálat során viszont arról számolt be, hogy 1969-ben megölt két nőt

Atlantic Cityben. Kivégzése előtt egy 1972-es és egy 1973-as emberölésről is beszélt, de csak annyit árult el, hogy egyik áldozata egy stoppos volt a washingtoni Tumwater környékén. Több, az ügyével foglalkozó nyomozó szerint Bundy már tizennégy évesen elkezdte a gyilkolást, és ő a felelős egy nyolcéves kislány haláláért, akit Tacomában öltek meg 1961-ben.

Ami biztos: Bundy 1974. január 4-én éjjel rátört a *Joni Lenz* fedőnéven ismertté vált, 18 éves egyetemista táncoslányra, egy vascsővel összeverte, és szexuálisan bántalmazta egy kémcsővel. Áldozata tíz napot töltött kómában, és maradandó agykárosodást szenvedett.

Következő áldozatára egy hónap múlva csapott le. A magas, vékony alkatú, hosszú barna hajú, sporttal és fogyatékos gyerekekkel foglalkozó, 21 éves *Lynda Ann Healy* rádióbemondóként dolgozott, és négy másik lánnyal osztott egy egyetemhez közeli lakáson. Bár 1974. február elsején az egyik lakótársa figyelte arra, hogy a szokásostól eltérően a hátsó ajtó nem volt bezárva, és Lynda ébresztőórája folyamatosan csörög, a lány szobájába lépve azonban mindent rendben talált, így arra gondolt, hogy kicsit korábban ment munkába. Eltűnésének bejelentése után a rendőrség megállapította, hogy az ágya be volt vetve ugyan, de máshogy, mint ahogy Lynda szokta, emellett a párnahuzat és a lepedő is hiányzott.

1974-ben több egyetemista lánynak veszett nyoma, hasonló körülmények között. Valamennyien este tűntek el, mindannyian vékony testalkatúak és fehér bőrűek voltak, hosszú hajukat pedig középen elválasztva viselték. A rendőrségi vizsgálatok során többen beszámoltak egy férfiről, akinek az egyik lába vagy karja be volt gipszelve, könyveket pakolt, és fiatal lányokat kért meg, hogy segítsenek neki. Több szemtanú is látott az egyetem területén egy gipszelt férfit leparkolni, bogárhátú Volkswagennel.

Nagyjából minden hónapra jutott egy eset. Márciusban *Donna Gail Manson*, az Evergreen State College diákja tűnt el, áprilisban *Susan Elaine Rancourt*, a Central Washington State College hallgatója, májusban *Robertha Kathleen Parks*, aki az Oregon Állami Egyetemen tanult – valamennyien egyetemi campusokról tűntek el, és egy begipszelt kezű vagy lábú férfi társaságában látták őket utoljára. Májusban hasonló körülmények között veszett nyoma a 22 éves *Brenda Carol Ball*nak egy szálloda parkolójából, júniusban *Georgeann Hawkins* tűnt el: utoljára akkor látták, amikor segítséget nyújtott egy mankóval közlekedő férfinak, aki egy nagy táskát vonszolt egy bogárhátú Volkswagen felé. Ezen a nyáron Bundy munkahelyet váltott: Washington állam segélyszolgálatánál kezdett dolgozni, egy olyan kormányzati ügynökségnél, amely illetékes volt az eltűnt nők ügyében is.

Az eltűnt nőkről szóló történetek hamar vezető hírré váltak, a lakosság körében pedig a pánik jelei kezdtek mutatkozni: egyre kevesebb fiatal nő mert autóstoppal közlekedni. A nyomozó hatóságokon nőtt a nyomás. A gyilkosságok első hulláma július 14-én tetőzött, amikor két nőt fényes nappal raboltak el a washingtoni Sammamish-tó zsúfolt strandjáról. Egy nőkből álló öt fős társaság tagjai arról számoltak be, hogy egy fehér teniszruhát viselő, jóképű, Ted néven bemutatkozó férfi, akinek a bal keze be volt gipszelve, arra kérte őket, hogy segítsenek levenni egy vitorlást a közelben álló bogárhátú Volkswagen csomagtartójáról. Egyikük vele tartott, ám miután látta, hogy a kocsin nincs hajó, otthagya. Három szemtanú viszont látta, amint a férfi távozik a 23 éves *Janice Ann Ott* társaságában, akit szintén a hajós történettel környékezett meg. Négy óra múlva Bundy elrabolta a 18 éves *Denise Naslundot* is, a strand mellékhelyisége elől. (Bundy vallomása szerint *Ott* ekkor még élt, és végig kellett néznie a másik nő lemészárlását, mielőtt vele is végzett.)

A két nő holttestét 1974 augusztusában, egy washingtoni parkban találták meg. (Később, 1984-ben a King megyei rendőrség elveszítette az áldozatok maradványait, és emiatt 1987-ben 224 ezer dollár kártérítést fizetett a hozzátartozóknak.) Ugyanitt előkerült egy csípőcsont és néhány csigolya is, amelyekről kiderült, hogy Georgeann Hawkins maradványai. Néhány hónap múlva egy közeli turistaút mellett emberi koponyákat és állkapcsokat találtak, amelyeket *Healy*, *Rancourt*, *Parks* és *Ball* maradványaiként azonosítottak.

Lassan kezdett összeállni az elkövetői profil is: széles körben köröztettek egy fiatal férfi fantomképét, a kocsija típusát és a gipszes történetet. Bundy egyik volt professzora, valamint Elizabeth Kloepfer is jelentette a seattle-i rendőrségnek, hogy Bundrynak köze lehet az aktuális gyilkossági ügyekhez: hasonlít ugyanis a fantomképre, bogárhátú Volkswagenje van, és a szobájában mankókat tart, holott sosem volt lábsérülése. A rendőrséghez azonban napi mintegy kétszáz bejelentés érkezett, és a büntetlen előéletű joghallgatót az illetékesek nem sorolták a valódi gyanúsítottak közé.

Ősszel Bundryt újra felvették a Utah-i Egyetem jogi karára, ő pedig Kloepfert Seattle-ben hagyva Salt Lake Citybe költözött, ahol a mormon vallás követője lett. Ezen az őszön több olyan gyilkosságot követett el, amelyek csak a halálos ítéletének kimondása után tett vallomása nyomán váltak ismertté: szeptember 2-án Idahóban felvett egy máig azonosítatlan stoppost, akit megerőszakolt és megfojtott; október 2-án pedig megerőszakolta és véletlenül megölte (mert bevallása szerint el akarta engedni, csak túl hatékony volt az elcsendesítésében) a 16 éves *Nancy Wilcoxot* Salt Lake City egyik

elővárosában. Nem maradt észrevétlen *Louise Smith* midvale-i rendőrfőnök 17 éves lányának, *Melissának* az 1974. október 18-i eltűnése: kilenc nap múlva találtak rá, megfojtva és megerőszakolva. Tizenhárom nappal később, mindenszentekkor egy Lehi nevű településről (az előző eltűnési eset helyszínétől 40 kilométerre) a 17 éves *Laurie Aime* tűnt el: öt hálaadás napján találták meg holtan egy folyó partján. Mindkét lányt feszítővassal ütötték le, megerőszakolták, és nejlonharisnyával fojtották meg.

A gyilkossági esetek közötti hasonlóságok miatt a washingtoni és a utah-i rendőrség közös nyomozást indított. Kidolgozták a gyanúsított, valamint a lehetséges áldozatok profilját, és a feltételezett elkövető személyleírását még szélesebb körben kezdték terjeszteni. 1974. november 8-a áttörést jelentett a nyomozásban: ezen a napon ugyanis Bundy változtatott a gipszes trükkön. Bundy a Utah állambeli Murray-ben, egy könyvesboltban rendőrnek mondván magát Roseland vezetékneven mutatkozott be a 18 éves *Carol DaRonchnak*, és arról számolt be neki, hogy látta, amint valaki megpróbálta feltörni az autóját. Arra kérte a lányt, hogy kísérje el rendőrszere, ahol bejelentést kíván tenni az esetről. A férfi egy bogárhátú Volkswagenhez vezette *DaRonchot*, aki gyanút fogott, és felszólította Bundayt, hogy igazolja magát. A férfi gyorsan felmutatott egy rendőrségi azonosítót, majd a kocsiba tessékelt a lányt, elindult a rendőrséggel ellentétes irányba, erre utasa tiltakozni kezdett. Ekkor Bundy megállította az autót, és megpróbálta megbilincselni – fegyverrel és feszítővassal fenyegetve – a lányt, aki dulakodás közben megpróbált, és kiszabadult a kocsiból. *DaRonch* bejelentést tett a rendőrségen, részletes személyleírást adva támadójáról, akitől vérnyomok is maradtak a lány kabátján.

Ugyanezen a délutánon egy utah-i gimnázium parkolójából eltűnt egy 17 éves diáklány, *Debby Kent*, viszont ugyanott megtalálták annak a bilincsnek a kulcsát, amelyet *Carol DaRonch* csuklójára kattintott a támadója. Egy férfi pedig azzal telefonált be a rendőrségre, hogy látott egy bogárhátú Volkswagent kihajtani a gimnázium parkolójából azon az estén, amikor *Kent* eltűnt.

Ekkorra Bundy jelentősen előrelépett a gyanúsítottak listáján. A hírek halatán *Elizabeth Kloepper* ismét betelefonált a rendőrségre, hosszasan kihallgatták őt. Fényképeket is vitt Bundayról, a *Sammamish* strandi esetek legmegbízhatóbbnak tartott szemtanúja azonban nem ismerte fel az általa látott fiatalembert. *Noha Kloepper* néhány hét múlva ismét bejelentést tett a rendőrségen, még ekkor sem állt rendelkezésre elegendő bizonyíték Bundy ellen – aki időközben egy újabb állam, Colorado felé fordította a figyelmét.

1975. január 12-én a coloradói Wildwood szálló halljában látták utoljára a 23 éves, nővérként dolgozó *Caryn Campbellt*, aki átutazóban volt vőlegényével és két gyermekükkel. Egy hónappal később, egy földes út mellett találták rá az állatok által már megrágott, meztelen holttestére. Az áldozatok többségéhez hasonlóan, nála is megállapították a nemi erőszak nyomait, valamint azt, hogy egy éles tárggyal sorozatos csapásokat mértek a fejére, még hozzá olyan erővel, hogy a koponyáján egy hosszú repedés keletkezett. Március 15-én egy 26 éves síoktató, *Julie Cunningham* tűnt el a coloradói Vailból, április 6-án pedig a 25 éves *Denise Oliversonnak* veszett nyoma, aki biciklivel indult a szüleihez a Colorado és Utah közötti határ közelében fekvő Grand Junctionben. Május 6-án Bundy az Idaho állambeli Pocatellóban a 12 éves *Lynette Culvert* rabolta el az iskolája elől, és egy szállodai szobába vitte, vízbe fojtotta, majd szexuális erőszakot követett el rajta. Június 28-án *Susan Curtis* tűnt el a Utah állambeli Brigham Young Egyetem parkolójából.

1975 augusztusában Bundy egy hetet töltött Seattle-ben Elizabeth Kloeppernél (aki nem számolt be rendőrségi feljelentéseiről), és kitűzték az esküvőjük időpontját is, a következő év karácsonyára.

Ted Bundy rendőrkézen

1975. augusztus 16-án Bob Hayward őrmester Salt Lake megye területén járőrözött, amikor egy bogárhátú Volkswagent látott a kocsija mögött haladni. Amikor ráirányította a lámpáját, hogy jobban lássa a rendszámot, a sofőr gyorsan megelőzte, és továbbhajtott. Hayward követte. Miután a Volkswagen két stoptáblát is figyelmen kívül hagyott, az őrmester üldözni kezdte, majd megállította, és igazoltatta a kocsí vezetőjét, akit Theodore Robert Bundyként azonosított. Hayward észlelte, hogy a kocsiban az egyik ülés hiányzik. Mivel a jármű átvizsgálásakor egy feszítővasat, símaszkot, kötelet, bilincset, drótokat és egy jégcsákányt talált, betörés gyanújával letartóztatta Bundyt. A rendőrség úgy találta, hogy a bilincsek és a kocsí is hasonlít a DaRonch-támadáskor használthoz, valamint, hogy a feszítővas alkalmas eszköznek tűnik gyilkosságok elkövetéséhez, ezért behívták Carol DaRonchot. A nő 1975. október 2-án hét ember közül támadójaként azonosította Bundyt.

Eközben a Washington állambeli nyomozók még mindig az előzmények nélkül kezdődött – és az állam területét illetően hirtelen véget érő – gyilkosságsorozathoz kapcsolódó információkat vizsgálták. Az akkor még forradalmian újnak számító módszerrel, az adatbányászattal próbálkoztak: az áldozat-

tok hozzátartozóinak, ismerőseinek nevét, az esettel összefüggésbe hozható kocsik adatait, és minden más elérhető információt betápláltak az egyetlen elérhető számítógépbe – amelyet az egyik Washington állambeli megyében bérszámfejtéshez használtak –, és a gyanúsítottak több ezer névből álló listája alapján létrehoztak egy 26 elemből álló névsort, amelyen Ted Bundy is szerepelt. Mire megérkezett Bundy letartóztatásának a híre, a férfi neve már rákerült a rendőrség által hagyományos módszerekkel összeállított, százas gyanúsítottai toplistára is.

Ekkoriban hirtelen új megvilágításba kerültek az Elizabeth Kloepfertől szerzett információk: például az, hogy Bundy baltát tart az autójában, illetve gumikesztyűt és női ruhákat rejtget a szekrényében. A nő korábban arról is beszámolt a rendőrségnek, hogy Bundy júliusban vízisízni ment a Sammamish-parkba, azaz Janice Ott és Denise Naslund eltűnésének időpontjában a helyszínen tartózkodott – ezt a férfi hitelkártya-információi is megerősítették. Közben a rendőrség lefoglalta az új tulajdonosától azt a Volkswagent, amelyet Bundy az előző év szeptemberében adott el; szétszerelték a járművet, és abban Campbelltől, Smithtől és DaRonchtól származó hajmintákat találtak.

Bundyt 1976. február 23-án állították bíróság elé DaRonch elrablása miatt. A nő a szembesítéskor egyértelműen azonosította a vádlottat, aki semmilyen alibit nem tudott felmutatni. Június 30-án egytől tizenöt évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. 1976. október 22-én Coloradóban is vádat emeltek ellene, ezúttal már gyilkosság vádjával, az 1975. január 12-én – Bundy szokásos elkövetési módszerével – megölt Caryn Campbell ügyében.

Ted Bundy újra szabadon...

1977 áprilisában Bundyt átszállították a coloradói Garfield megye börtönébe. Egy tárgyalás szünetében arra hivatkozással, hogy saját maga látja el a jogi képviselőt, engedélyt kért, hogy felkeresse a bírósági könyvtárat, majd ott elbújt egy polc mögött, kinyitotta a második emeleti ablakot, kiugrott, és bár a bokája megsérült, különösebb nehézség nélkül sikerült megszöknie. Ezután stoppal közlekedett, betörésből és lopásokból tartotta fenn magát. Éppen egy lopott autóval menekült, amikor nyolc nap múlva elfogták – hogy aztán néhány hónap múlva, december 30-án újra megszökjön, ezúttal a volt munkatársa, *Carol Ann Boone* segítségével, aki becsempészett hozzá egy körfűrész és ötszáz dollárt. Bundy lyukat vágott a cellája plafonjába, majd a fogdaőr la-

kásán keresztül távozott. Szökését csak 15 órával később vették észre; ekkorra már Chicago érintésével úton volt Floridába.

Bundy *Chris Hagen* álnéven lakást bérelt, és a számára otthonos Floridai Állami Egyetem campusán töltötte az idejét. Néha még egy-egy előadásra is beült. Amire szüksége volt (élelmiszer, ruha), lopás vagy betörés útján szerezte meg – és folytatta korábbi életmódját.

1977. január 14-én vasárnap a Chi Omega egyetemi leányszövetség tagjainak nagy része táncolni ment, és csak néhányan maradtak otthon a kollégiumban. Amikor hajnali háromkor *Nita Nearyt* a barátja kitétte a kollégium előtt, látták, hogy a kapu nyitva áll. Amikor belépett az épületbe, zajt hallott, majd egy férfit látott kék kötött sapkában, husánggal a kezében kiszaladni az ajtón. Először azt hitte, hogy a házat kirabolták. Felszaladt az emeletre, ahol vérbe fagyva találta két diáktársát. Egyiküket, *Lisa Levyt* álmában verték fejbe egy kalapáccsal, majd megerőszakolták és megfojtották. A nő fenekén és mellén harapásnyomokat találtak; az egyik mellét olyan erősen harapták meg, hogy a mellbimbója leszakadt, emellett szexuálisan bántalmazták egy hajlakkos flakonnal is. A másik áldozat, *Margaret Bowman* koponyáját beüzúzták, majd egy nejlonharisnyával megfojtották. Bundy két másik diáklányt is súlyosan bántalmazott: *Kathy Kleinernek* eltörte a vállát és az állkapcsát, *Karen Chandler* pedig a támadás következtében kéz- és állkapocstörést szenvedett, valamint több fogát elveszítette. Ugyanezen az éjjelen Bundy behatolt egy a kollégiumtól néhány száz méterre lévő lakásba is, és betörte *Cheryl Thomas* fejét. A nő ágyának lábánál hagyott egy símaszket, amelyen több hajszálat találtak.

A 12 éves *Kimberly Leach* eltűnését 1978. február 9-én a jelentették be: utoljára a barátja, *Priscilla* látta, amint beszáll egy idegen autójába. A megerőszakolt és megfojtott gyerek holttestét nyolc héttel később találták meg egy parkban. Néhány nappal *Kimberly* eltűnése előtt egy fehér kisteherautót vezető férfi beszélgetésbe elegyedett egy tizennégy éves floridai lánnyal. Tűzoltónak monda magát és *Richard Burton*ként mutatkozott be, de amint a lány bátyja a helyszínre érkezett, távozott. Apjuk tanácsát észben tartva és gyanúsának találva az ismeretlen férfit, a gyerekek megjegyezték az autó rendszámát. Az apa, *James Parmenter* nyomozó ellenőriztette a rendszámot a nyilvántartásban, és kiderítette, hogy az autó lopott. Gyermekei megerősítették, hogy Bundyt látták az autóban.

Ted Bundy ismét hatósági őrizetben – ezúttal tartósan

Miközben az FBI körözési listájának első helyen szerepelt, Bundy ismét egy lopott autót vezetett, ezúttal egy narancssárga, bogárhátú Volkswagent, amikor egy közúti rendszámellenőrzéskor ismét fennakadt a rostán. A rendőrkárör némi dulakodás után letartóztatta Bundyt, miközben nem is tudta, hogy kit fogott el.

Bundyt harminchat gyilkossággal gyanúsították meg, négy államban. A második büntetőeljárás 1975. június 25-én kezdődött, Floridában. Bundy ismét maga látta el a védelmét, de Nita Neary vallomása, miszerint látta őt a gyilkosság éjszakáján, valamint *Richard Souviron* fogszakorvos szakvéleménye, amely szerint a fognyomai megegyeznek az áldozatok testén találtakkal, megalapozták bűnösségét, és június 30-án kétszeresen is villamosszék általi halálra ítélték.

A harmadik, 1980. január 7-én meginduló büntetőeljárásban Kimberley Leach meggyilkolásával vádolták meg Bundyt. Ezúttal elfogadta a kirendelt védői segítséget, amely beszámíthatatlanságra alapozta a védelmet – sikertelenül. Szemtanúk vallomása, igazságügyi orvos szakértői vélemények és tárgyi bizonyítékok alapján (például a bizonyításban a vádat segítette egy olyan, Leach testén talált ritka, hibás szövetanyag, amely Bundy letartóztatásakor viselt kabátjából származott) február 7-én újabb halálos ítéletet – ezúttal is villamosszék általi kivégzést – hirdettek.

Az Egyesült Államok egyik első televízióban közvetített tárgyalása igazi hírességgé tette Bundyt. Már az első napon kétszázötven, öt kontinensről érkező újságíró tudósított az eseményről. Bundy levelek ezreit kapta, és láthatóan élvezte, illetve remekül kezelte a nyilvánosságot. Kihasnálva például a floridai jog egyik sajátos rendelkezését, amely szerint a bírósági tárgyaláson, bíró jelenlétében tett egybehangzó házassági nyilatkozat házasságkötéssel egyenértékű, a tárgyalás nyilvánossága előtt kérte meg Carole Ann Boone kezét, aki, kitarva leendő férje ártatlansága mellett, örömmel mondott igent. Sőt az asszony némi kenőpénz fejében még (a börtön szabályzat által tiltott) intim együttlétet is elérte: 1982-ben megszülte Bundy leánygyermekét.

A kivégzést elkerülendő, Bundy több ízben ajánlotta fel különböző hivatalos és nem hivatalos személyeknek (így *Stephen G. Michaud* és *Hugh Aynesworth* íróknak, *Bob Keppel* ügyészégi nyomozónak, *James Dobson* pszichológusnak, illetve vallási vezetőknek) hogy részletes beismerő vallomást tesz, életútinterjút ad, és az életéért cserébe egy-egy további gyilkosságról is beszámol (bizonyosságot adva ezzel az áldozatok hozzátartozóinak).

Egyik, nagy visszhangot kiváltó nyilatkozatában a szexuális erőszakot a pornográf termékekkel magyarázta. (Sokak szerint pusztán azért, hogy ezzel is manipulálja a közismerten pornográfiaellenes Dobsont.) Tízévnyi halasztást okozó eljárási kifogássorozat – valamint egy újabb, ezúttal meghíúsított szökési kísérlet után – 1989. január 24-én, reggel 7-kor végezték ki, minden idők talán leghíresebb/hírhedtebb sorozatgyilkosaként, a börtön falain kívül rengeteg újságíró és civil érdeklődése mellett. Elhamvasztották, és porait a washingtoni hegyvidéken szórták szét.

Zárógondolatok

Amellett, hogy Ted Bundy a tömegkultúra és a kriminalisztika kultikus figurája, esete a jogtudomány több kurrens kérdése kapcsán is megkerülhetetlen. Az egyik ilyen a pszichopatak beszámíthatóságára vonatkozó vita. A személyiségzavar e formája ugyanis különbözik a büntetőjogi felelősséget kizáró kóros elmeállapot ama eseteitől, amelyek során például hallucinációk vagy „belső hangok” befolyásolják az elkövetők magatartását, valamint azt, hogy felmérjék tetteik következményeit. A pszichopatak ugyanis tisztában vannak azzal, hogy tetteikkel megsértik a társadalmi és jogi szabályokat, valamint előre látják azok (jogi) következményeit is. Ami miatt sok elme- és jogfilozófus szerint a pszichopatak mégsem tekinthetők racionálisan gondolkodónak, illetve a büntetőjog hagyományos morális alapokon nyugvó rendszerében felelősségre vonhatónak, az éppen abbéli fogyatékságuk, hogy képtelenek az empátia érzésére, mások szenvedésének (amit az ő cselekedeteik váltottak ki) érzelmi felfogására, és emiatt erkölcsileg nem tehetők felelőssé a döntéseikért.⁷

A joggyakorlat és a dogmatika számára ugyancsak gyakran vetődik fel érdekes kérdésként a polgári és büntetőjogi felelősség kiterjesztésének lehetősége olyan piaci szereplők vonatkozásában, amelyek termékei lehetővé tették, elősegítették bűncselekmények elkövetését, illetve bűncselekmények elkövetésére szólították fel a fogyasztókat. Gyakran próbálják például megállapítani a fegyvergyártók, -reklámozók és -forgalmazók (és az erőszakos videojátékok készítői) felelősségét emberölések vagy tömegmészárlások esetén; de idesorolhatók a tüdőrákbetegek által a dohánygyárak ellen indított eljárások is.

⁷ Lásd például Charles Fischette: *Psychopathy and responsibility*. Virginia Law Review, September 2004; Thomas Nagel: *The Possibility of altruism*. Princeton University Press, 1979; Jeffrie G. Murphy: *Moral death: a Kantian Essay on psychopathy*. Ethics, vol. 82, 1972

A feminista jogtudományban fontos szerepet kap a szexualitás és az erőszak egyértelmű összekapcsolását alkalmazó pornográf alkotások forgalmazói felelősségének megalapozása.⁸ A legtöbb pornófilm ugyanis elfogadhatóvá, sőt a szexuális öröm egyfajta forrásaként mutatja be az erőszak valamilyen mértékű megjelenését.

A *Rice kontra Paladin Enterprises-ügyben*⁹, amelyben egy háromszoros gyilkosság vádlottja beismerte, hogy a *Hit Man: A Technical Manual for Independent Contractors* című, a bérgyilkosok kézikönyveként forgalmazott kiadványt használta a bűncselekmények előkészítéséhez, a szövetségi fellegbbiteli bíróság kimondta a könyvkiadó felelősségét. Ez után a kiadó több millió dollárt fizetett az áldozatok hozzátartozóinak, és megsemmisítette a még el nem adott példányokat.

Az iménti eset és érvelés analógiájára számtalan tudományos munka és jogalkotási, perstratégiai terv született. *Mitch McConnell* szenátor 1992-ben egy törvényjavaslatot (Federal Pornography Victims Compensations Act) is benyújtott az erőszakos pornográf művek által inspirált elkövetők áldozatainak kártalanítására. Fontos megjegyezni, hogy ugyan gyakran hangzik el a vitában (amelynek során a liberális feministákat is magába foglaló ellentábor a szólásszabadságot és a női szexualitás kifejezésének szabadságát állítja a középpontba¹⁰) az az érv is, hogy ha a pornográfia tehető felelőssé az erőszakért, ez magában hordozza az elkövető felmentésének veszélyét is. Ezért is idézik gyakran szó szerint Bundy azon nyilatkozatait, amelyekben – bár a pornográf termékek használatára vezette vissza erőszakos vágyait – egyértelműen vállalta tetteiért a felelősséget, és nem próbálkozott annak áthárításával.

IRODALOM

Apsche, Jack A.: Probing The Mind of a Serial Killer. Morrisville, Pennsylvania, 1993

Burgess, Ann – Douglas, John – D’Agostino, Ralph – Hartman, Carol – Ressler, Robert K.: Sexual Killers and Their Victims: Identifying Patterns Through Crime Scene Analysis. *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 1, no. 3, 1986

⁸ Lásd például Kristin Olson: Comprehensive justice for victims of pornography-driven sex crimes: Holding pornographers liable while avoiding constitutional violation. *Oregon Law Review*, Fall 2001; Catharine A. MacKinnon: Pornography, Civil Rights and Fee Speech. *Harvard Civil Rights and Civil Liberties Law Review*, vol. 20, 1985; Dimitrios Korovilas: Pornless prisons: an unreasonable restriction? *U.C. Davis Law Review*, June 2006

⁹ 128. F.3d 233 (4th Cir.)

¹⁰ Lásd például Nadine Strossen: *Defending pornography: Free speech, sex and the fight for women’s rights*. New York, New York University Press, 1995; Nadine Strossen: Preface: fighting big sister for liberty and equality. *New York Law School Law Review*, vol. 37, 1993, pp. 1–8.

- Cameron, Ed:** Some Psychoanalytic Aspects of Serial Homicide, Lacan and Crime: the Jouissance of Transgression. *Cardozo Law Review*, August 2003
- Douglas, John E. – Munn, Corinne:** Violent Crime Scene Analysis: Modus Operandi, Signature, and Staging. *FBI Law Enforcement Bulletin*, February 1992
- Egger, Steven A.:** The Killers Among Us. An Examination of Serial Murder and Its Investigation. 2nd Edition. Prentice Hall, New Jersey, 2002
- Fischette, Charles:** Psychopathy and Responsibility. *Virginia Law Review*, September 2004
- Foreman, Laura:** Serial Killers – True Crime. Time-Life Books, Virginia, 1992
- Hazelwood, Robert R. – Warren, Janet:** The Criminal Behavior of the Serial Rapist. *FBI Law Enforcement Bulletin*, February 1990
- Hickey, Erick W.:** Serial Murderers and Their Victims. Brooks/Cole Publishing Co., California, 1991
- Kendall, Elizabeth (Elizabeth Kloepfer):** The Phantom Prince: My Life with Ted Bundy. Madrona, Seattle, 1981
- Keppel, Robert:** Signature Murders: A Report of Several Related Cases. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 40, no. 4, 1995
- Keppel, Robert:** The Riverman: Ted Bundy and I Hunt for the Green River Killer. Pocket, New York, 2005
- Korovilas, Dimitrios:** Pornless Prisons: An Unreasonable Restriction? *U.C. Davis Law Review*, June 2006
- Larsen, Richard W.:** Bundy: The Deliberate Stranger. Prentice Hall, New Jersey, 1980
- MacKinnon, Catharine A.:** Pornography, Civil Rights and Free Speech. *Harvard Civil Rights and Civil Liberties Law Review*, Winter 1985
- Michaud, Stephen – Aynesworth, Hugh:** Ted Bundy: Conversations with a Killer. Signet, New York, 1989
- Michaud, Stephen – Aynesworth, Hugh:** The Only Living Witness: The True Story of Serial Sex Killer Ted Bundy. Authorlink Press, Texas, 1999
- Murphy, Jeffrie G.:** Moral Death: A Kantian Essay on Psychopathy. *Ethics*, vol. 82, 1972
- Nagel, Thomas:** The Possibility of Altruism. Princeton University Press, Princeton, 1979
- Nelson, Polly:** Defending the Devil: My Story as Ted Bundy's Last Lawyer. William Morrow, New York, 1994
- Olson, Kristin:** Comprehensive Justice for Victims of Pornography-driven Sex Crimes: Holding Pornographers Liable while Avoiding Constitutional Violation. *Oregon Law Review*, Fall 2001
- Pap András László:** Az autósstráda orvlövészei nyomában: adalékok az igazoltatás kriminalisztikai hasznosíthatóságához és a beszámíthatóság fogalmának kérdéseire. *Belügyi Szemle*, 2011/6.
- Rule, Ann:** The Stranger Beside Me. Signet, New York, 1989
- Schmidt, David:** Natural Born Celebrities. Serial Killers in American Culture. University of Chicago Press, 2005

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

Strossen, Nadine: Preface: Fighting Big Sister for Liberty and Equality. *New York Law School Law Review*, vol. 37, 1993

Strossen, Nadine: *Defending Pornography: Free Speech, Sex and the Fight for Women's Rights*. New York University Press, New York, 1995

Sullivan, Kevin M.: *The Bundy Murders: A Comprehensive History*. McFarland and Co., North Carolina, 2009

Szikinger István: A yorkshire-i hasfelmetsző. *Rendészeti Szemle*, 2010/10.

Turvey, Brent E.: The Impressions of a Man: An Objective Forensic Guideline to Profiling Violent Serial Sex Offenders. Knowledge Solutions, 1995 <http://www.corpus-delicti.com/impress.html>

Winn, Steven – Merrill, David: *Ted Bundy: The Killer Next Door*. Bantam, New York, 1980

EURÓPAI UNIÓ

A hónap eseményei az EU bel- és igazságügyi együttműködése terén (október)

MEGKEZDTE MŰKÖDÉSÉT A VÍZUMINFORMÁCIÓS RENDSZER. Október 11-én, közép-európai idő szerint reggel nyolc órakor élesben elindult a vízuminformációs rendszer (VIS). Ezt a pillanatot valamennyi schengeni tagállam az integráció egyik újabb jelentőségteljes állomásaként könyvelhette el. A VIS praktikus, gyors, méltányos és biztonságos. Lényege, hogy a schengeni országok konzulátusainak egységes nyilvántartásaként tartalmazza a benyújtott vízumkérelmeket, illetve a kérelmezők egyes biometrikus azonosítóit. Az egységes nyilvántartás, illetve az ujjlenyomat, valamint a digitális arckép rögzítése jelentősen hozzájárul majd ahhoz, hogy csökkenjen a vízumokkal kapcsolatos visszaélések lehetősége. A rendszerhez fokozatosan csatlakoznak majd a világ különböző égtájain, régióiban működő konzulátusok, legelőször az észak-afrikai országokban működők kapcsolódtak. A VIS, remélhetőleg a várakozásoknak megfelelően, a vízumeljárás valamennyi érintettjének az életét megkönnyíti. Az Európa biztonsága szempontjából kulcsfontosságú, a tagállamok közötti bizalom szintjét jelentősen befolyásoló határbiztonság hatékonyságának növelését modern adminisztrációs eszközök, modern technológia alkalmazása révén segíti elő, egyúttal a vízumért folyamodó jóhiszemű ügyfelek helyzetét is jelentősen megkönnyíti, hiszen a rendszer alkalmazása felgyorsítja a vízumkérelmek feldolgozását, a külső határok átlépésekor pedig a beléptetők kevesebb alkalmatlankodás mellett vizsgálhatják meg a vízum birtokosának kilétét és megbízhatóságát. Nemsokára a Közel-Keleten, majd a Perzsa-öböl térségében, két éven belül pedig valamennyi schengeni vízumot kibocsátó képviselően működhet a rendszer.¹

AZ EMBERKERESKEDELEM ELLENI KÜZDELEM EURÓPAI NAPJA. Október 18-a, immár ötödik éve az emberkereskedelem elleni küzdelem európai napja. E napon Európa-szerte rendeznek szakmai jellegű szemináriumokat és konferenciákat, annak érdekében, hogy jelezzék a modern rabszolgaság elleni harc

¹ További információk a VIS-ről: <http://ec.europa.eu/vis>

fontosságát, és keressék a jelenség elleni hatékonyabb fellépés eszközeit. Az Európai Bizottság emberkereskedelem elleni küzdelemre kijelölt koordinátora, illetve a soros lengyel elnökség természetesen szintén kivette a részét az eseménysorozatból. Hazai szakértők a munkacélú kizsákmányolás elleni fellépés lehetőségeiről tanácskoztak Bukarestben, hiszen ebben a tárgykörben közös projektben dolgoznak együtt többek között a román kollégákkal. Mégis fontos kiemelni egy olyan eseményt, amely az európai szintű együttműködés szempontjából igencsak releváns. A bel- és igazságügyi területhez kötődő uniós ügynökségek² vezetői közös nyilatkozatot³ fogadtak el, amelyben kifejezik elkötelezettségüket, hogy koordinált, koherens és komprehenzív módon fognak fellépni a jelenség ellen. Elsősorban az eredményesebb megelőzésre, a tudatosságnövelésre, a társadalom veszélyeztetett csoportjainak figyelemfelhívására koncentrálnának, ezt tartják a legfontosabbnak, de természetesen jelentős súlyt fektetnek a felderítés és az igazságszolgáltatás hatékonyságának növelésére is. Nem feledkezhetünk meg azonban az áldozatvédelmi aspektusok, az áldozatközpontú fellépés fontosságáról sem, ezért az ügynökségek vezetői is kihangsúlyozzák az együttműködés fontosságát az olyan uniós és harmadik országbeli társadalmi és civilszervezetekkel, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak velük. Kiveszik a részüket a koherens páneurópai megközelítés kialakításából, a szükséges mértékben tiszteletben tartva a tagállami sajátosságokat annak érdekében, hogy ezek ne akadályozzák az áldozatok jogainak érvényesülését. Tekintettel arra, hogy ez a bűncselekménytípus nagyon gyakran határon átnyúló jellegű, ezért az uniós ügynökségek kapacitásainak, tapasztalatainak, gyakorlati lehetőségeinek jelentős szerepük lehet a tagállami fellépések hatékonyságának növelésében is, ha ezt a kérdést valódi súlyának megfelelően, azaz kiemelten kezelik a következő időkben. Mint ahogyan a szervezett bűnözés egyéb területeivel összefüggésben, az emberkereskedelem elleni küzdelemben is hatékony eszköznek bizonyul az elkobzás, vagyonelkobzás, vagyonvisszaszerzés, a bűnözéshez szükséges tőke, illetve fedezet elvonása. Az ügynökségek saját szervezetükön belül speciális kontaktpontokat jelölnek majd arra, hogy az emberkereskedelemben való együttműködésüket, az egyes ügynökségek közötti kölcsönös információcsere hatékonyságát megteremtsék. Nagy jelentősége van, hogy az emberkereskedelem elleni küzdelem európai napján a harcban érintett szereplők foglalkoznak a témával, felhívják a figyelmet annak fontosságára, ezzel is erősítve a generális prevenció céljainak elérését.

² Cefol, EASO, EIGE, Eurojust, Europol, FRA, Frontex.

³ http://www.cefol.europa.eu/fileadmin/webside/newsroom/EU_ATD_Joint_Statement.pdf

SZOROSABBRA FÜZI KAPCSOLATAIT AZ EUROPOL ÉS AZ INTERPOL. Október 11–12-én találkozott a két szervezet vezetője, és megállapodtak arról, hogy a jövőben hatékonyabb keretek között egyszerűbb, biztonságos csatornán keresztül cserélnek operatív és stratégiai információkat – mindkét szervezet kölcsönös hasznára. Ennek érdekében felhasználják majd az összekötő tiszteiket is. Összhangban a szervezetük mandátumával, a közös fellépést erősíteni kell öt területen: a tengeri kalózkodás elleni fellépésben, a terrorizmus elleni harcban, a nemzetközi nyilvános események biztonságának garantálásában, a számítógépes bűnözés és a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelemben. Mindkét szervezet tanulhat egymástól, ezzel is erősítve a globális rendszeti közösséget. Az Europol keresi annak a lehetőségét, hogyan lehetne még inkább fejlődést elérni az operatív együttműködés erősítése terén.

A BEL- ÉS IGAZSÁGÜGYI TANÁCSÜLÉS OKTÓBERI ESEMÉNYEI. Tekintettel arra, hogy a szeptemberi tanácsülés első felében rengeteg fontos, alaposan megvitatandó téma szerepelt a miniszterek asztalán, néhány dosszié nem került sorra, ezek áttekintésére az október 27-i belügyi tanácsülésen került sor Luxemburgban.

Elfogadták a soros lengyel elnökség egyik legfontosabb feladatául definiált dokumentumot, a szintetikus kábítószer elleni hatékonyabb fellépést hirdető európai paktumot. A dokumentumhoz mintaként szolgált az európai kábítószerpaktum, amelynek végrehajtása elfogadása óta folyamatosan zajlik. A szintetikus kábítószer egyre nagyobb problémát okoznak. A dobogó második helyét foglalják el a kábító hatású pszichotróp anyagok fogyasztási listáján, a szintetikus drogoknál többet csak cannabisszármazékokból fogyasztanak. Természetesen a szintetikus kábítószer előállítói és a szervezett bűnözés közötti kapcsolat is egyértelműen kimutatható, ezeket az anyagokat ugyanis kicsit több munkával laboratóriumi körülmények között lehet előállítani, ennek feltételeit megfelelő anyagi ráfordítások mellett lehet csak megteremteni. A paktum a következő négy fő témakörrel foglalkozik: a szintetikus kábítószer előállítása elleni küzdelem, a szintetikus kábítószer és prekursoraik illegális kereskedelme elleni küzdelem, az új pszichoaktív anyagok elleni fellépés lehetőségei, illetve a felderítési hatékonyság fejlesztése érdekében létfontosságú, a bűnüldöző szerveknek a titkos laboratóriumok felderítése, vizsgálata és felszámolása terén nyújtott képzés. A kábítószerekhez kapcsolódó bűnözés elleni fellépésben az egyik leginkább aktuális kérdés a kábítószernek vagy pszichotróp anyagnak listázás hiányában nem

minősülő, kvázi jogszerűen árusított káros pszichoaktív anyagok elleni fellépés nehézsége. Jó néhány európai országban, így Magyarországon is folyamatban vannak azok a kormányzati lépések, amelyek nyomán hatékonyabban felvehető a harc a jelenség ellen is, ez azért is elkerülhetetlen, mert eme anyagok esetében egészen egyszerűen nem működőképes a klasszikus listázási módszer. A megfelelő garanciális szabályok betartása miatt a listázási eljárás nagyon lassú: mire egy ilyen kissé megváltoztatott képletű, de káros pszichoaktív anyag a listára kerülne, már számos más, eltérő kémiai szerkezetű anyag jelenik meg helyette a piacon. Novemberben megjelenik a Kábítószer és Kábítószer-függőség Európai Megfigyelőközpontjának éves jelentése, amely az Europol által készített idei szervezettbűnözés-fenyegetettségi értékelésben található információkhoz képest is valószínűleg árnyaltabb képet fest az európai kábítószerhelyzetről.

Összeállította: Szabó Adrienn

Ára: 470 Ft

